

У К Р А Ї Н С Ь К И Й Тиждень

№ 25 (449) 24 – 30.06.2016 р.

www.tyzhden.ua

Жанна
Слонівська
про польську
й українську
літературу

Чи можливе
імпортозаміщення в Україні

Яку ідеологію сповідують
європейські футбольні фани

Як «брексіт» може
змінити Європу

ТЕРИТОРІЯ ЗМІН

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

ISSN 1996-1561

9 771996 156002

Феєрія

ХОРВАТІЯ

від **10899** грн

ВИШУКАНИЙ

ВІДПОЧИНОК НА МОРІ

+38 044 583-05-21

feeria.ua

НА ЧАСІ

- 4 Тролінг від генпрокурора
Чи готова влада до справжньої боротьби з корупцією
- 7 Юрій Макаров про політичне каяття
- 8 У процесі бродіння й дозрівання
Які рухи та спільноти здатні створити партії найближчим часом
- 12 Не можемо чи не хочемо?
У яких галузях Україна спромоглася б на імпортозаміщення

СВІТ

- 34 Союзна сплячка
Як рятувати ЄС після референдуму в Британії
- 36 Едвард Лукас про уроки «брексіту»
- 37 Прийом відкладено
Чим небезпечне зволікання з євроінтеграцією на Балканах

КУЛЬТУРА

- 38 Жанна Слоньовська:
«Бути письменником у Польщі — це дещо маргінально, адже ти «пишеш неправду»
Польська літераторка про культурні пласти Львова й сучасні читацькі вподобання
- 41 Фронт поміж курганів
Як війна на Донбасі позначилася на археологічних пам'ятках
- 44 Далекий і близький Занзібар
Чим живе нині батьківщина Фредді Мерк'юрі

ТЕМА НОМЕРА

- 16 Гра в бісер
Про законодавчі забави української еліти
- 18 Продукт протистояння
Чому Основний Закон не став результатом суспільного договору
- 22 Небезпечні втручання
Віктор Шишкін про конституційні зміни під час війни
- 25 Хаос у законі
Ігор Коліушко про відображення ключових реформ у Конституції

ЩОДЕННИКИ ОКУПАЦІЇ

- 48 Як я служила в «ополченні»
Паперова робота у штабі сепаратистів. Погляд ізсередини
- 49 Аргумент молотка
Чи порозуміється робітничий та інтелігентський Донбас

СУСПІЛЬСТВО

- 28 Військово-цивільна промзона
Репортаж із передмість Авдіївки
- 30 М'яч на правій половині поля
Про ідеологічну орієнтацію європейських футбольних фанів

P. S.

- 50 ОНУХ про те, як реакція на футбольні матчі відображає ставлення до країни

Тиждень

№ 25 (449) 24 – 30.06.2016
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Наталія Петринська,
Анна Корбут, Алла Лазарева,
Олександр Крамар,
Ганна Трегуб, Богдан Буткевич,
Віталій Рибак, Станіслав Козлюк,
Юрій Макаров, Роман Малко,
Ольга Ворожбит

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: (067) 407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами
тел.: (067) 407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 18119-6/919 ПР від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2
Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 16-1282
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 22.06.2016 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

УКРАЇНА
Прокуратура
Генеральний
Прокурор
Office of the
Prosecutor General
<http://www...>

ГЕНЕРАЛЬНИЙ
ПРОКУРОР
УКРАЇНИ

НА ЧАСІ

Тролінг від генпрокурора

Денис Казанський

Головною політичною подією минулого тижня стала історія з підготовкою арешту народного депутата з групи «Воля народу» й олігарха Олександра Онищенка. 15 червня журналіст Дмитро Гнап на своїй сторінці у Facebook повідомив, що НАБУ підготувало подання на зняття недоторканності з Онищенка та його арешт. До того ж медійник висловив надію, що генпрокурор Юрій Луценко виконає свою обіцянку й ловитиме по-справжньому велику рибу.

Того-таки дня інформація підтвердилася. Керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури Назар Холодницький заявив, що провадження порушено за ознаками злочину: привласнення державного майна в особливо великих розмірах та організація злочинного угруповання.

ФОТО: УКРАЇНСЬКЕ ФОТО

«Я підготував і направив о 09:45 ранку в примальню генпрокурора подання на притягнення організатора схеми пана Онищенка, схему він активно просував у часи Януковича й після Революції гідності», — зазначив Холодницький.

Також 15 червня у справі Онищенка було заарештовано 10 осіб, які брали участь у створених ним корупційних схемах. Їх утримуватимуть під вартою як мінімум два місяці.

Утім, після переконливого старту вся історія, як це часто буває в Україні, стала потроху буксувати. Уже 16 червня з'ясувалося, що олігарх за кордоном, у Німці. Наступного дня Онищенко прилетів до Києва й почав демонструвати цілковиту впевненість у безкарності. 21 червня сам спокійнісінько прийшов до НАБУ, щоб з'ясувати свій статус.

«Зі сторони НАБУ сказано багато слів звинувачення на мою адресу. Але зі мною до цього моменту ніхто не зв'язувався, ніхто мені нічого не передавав», — сказав він у коментарі журналістам.

Окрім того, Онищенко поскаржився, що влада використовує методи 1937 року. Однак з огляду на раніше опубліковані в мережі матеріали журналістських розслідувань слід визнати, що депутат лукавить. У цьому випадку є банальна кримінальна відповідальність, а саме розкрадання державних мільярдів.

НАРАЗІ БОРТЬБА З КОРУПЦІЄЮ У ВИКОНАННІ ПРЕЗИДЕНТА І ЙОГО ЛЮДЕЙ НАГАДУЄ ЦИРКОВУ ВИСТАВУ. ЖОДЕН ОДІОЗНИЙ «СМОТРЯЩІЙ» АБО «СХЕМОВИК» ДОСІ НЕ ОПИНИВСЯ ЗА ҐРАТАМИ

Утім, сьогодні в Україні мало хто вірить, що Онищенка реально притягнуть до відповідальності за очевидні злочини. Надто вже часто показові арешти й викриття закінчуються нічим. Після Революції гідності таких прикладів задосить. Згадаймо бодай ефектне взяття регіонала Олександра Єфремова та ганебний злив його справи потім. Або схожу на справу Онищенка історію з позбавленням недоторканності нардепа від Опозиційного блоку Сергія Клюєва, який того самого дня магічним чином зник з України й опинився в Російській Федерації. Один з останніх прикладів прокурорської ганьби — зняття з розшуку одіозного бізнесмена Юрія Іванюченка, якого ЗМІ називають «смотращим» та «кримінальним авторитетом».

У випадку Онищенка ймовірність, що справу доведуть до позбавлення депутатського імунітету й арешту, ще менша. На відміну від того ж таки Клюєва, котрому дозволили втекти, чи Єфремова, який просто скрутив дулю правосуддю, цей підозрюваний становить певну користь для нинішньої влади і зберігає значний вплив на політичні процеси. Він член депутатської групи «Воля народу», яка фактично давно вже стала неофіційною частиною парламентської коаліції. Без голосів із цієї групи президент і його команда просто не зможуть просувати в парламенті необхідні їм законодавчі ініціативи. Тож поки що наїзд на олігарха більше нагадує шантаж і спроби домогтися від нього та його групи повного підпорядкування главі держави. Мовляв, не голосуватимете як нам треба — підете у в'язницю, кожного є за що брати.

Фракції Блоку Петра Порошенка та «Народного фронту» в парламенті сьогодні мають на двох тільки 223 депутатів. А оскільки зовсім не всі нардепи відвідують засідання парламенту, та й присутні не завжди голосують за рознарядкою згори, для ухвалення кожного важливого рішення коаліції доводиться залучати членів інших фракцій та об'єднань. Зазвичай домовитися вдається з представниками «Волі народу» та «Відродження».

З огляду на постійні «договорняки» влади з депутатською групою Онищенка цілком імовірним сценарієм розвитку подій буде провал голосування щодо позбавлення олігарха недоторканності. Такий хід дасть змогу Генпрокуратурі умити руки й зняти із себе відповідальність за розвал справи. Мовляв, ми зробили все, що могли, але парламент завадив діяти далі.

Про те, як Верховна Рада вміє провалити вирішальні волевиявлення, коли це необхідно, красномовно свідчить безліч прикладів. Чого варте бодай епохальне голосування за відставку уряду Яценюка, коли депутати, що обіцяли звільнити уряд, у вирішальний момент раптом просто зникли із зали...

Вочевидь, питання зняття депутатського імунітету з Олександра Онищенка розглядатимуть за схожим сценарієм. А відтак висунути претензії формально буде нікому.

Поки що Юрій Луценко на посаді генпрокурора працює в традиційному для себе стилі, віддаючи перевагу більше зовнішнім ефектам, ніж реальним діям. Як і в середині 2000-х на посаді глави МВС, він займається відвертим тролінгом опонентів. Останній такий інцидент — візит 21 червня працівників Генпрокуратури до резиденції Олега Ляшка. Слідчі, що їхали обшукувати маєток Клюєва, нібито «помилілися» дверима й потрапили до особняка головного радикала — його сусіда. А коли той обурився несподіваним вторгненням, прес-секретар Луценка Лариса Сарган тут-таки попросила вибачення у відверто знущальній манері. «Слідчі Генпрокуратури вражені помилкою з маєтком Ляшка. Просто ніхто не чекав, що такий радикальний опозиціонер є найближчим сусідом найодіозніших представників режиму Януковича. Тепер, ідучи на обшук до інших регіоналів, слідчі ГПУ будуть пильними... Вибачаємось перед Олегом Ляшком за те, що слідчі переплутали його з сусідами-регіоналами. За одним високим парканом важко розгледіти, де чий димохід», — написала Сарган у Facebook.

Що ж стосується обшуку в будинку Клюєва, який нарешті відбувся через два роки після втечі господаря в Росію, то й тут Луценкові дії не справили на публіку особливого враження. Недавній соратник Юрія Віталіовича по фракції Сергій Лещенко порівняв обшук у Клюєва зі знаменитим БТР біля воріт резиденції Ріната Ахметова в Донецьку. І тут із нардепом важко не погодитися.

Наразі боротьба з корупцією у виконанні президента і його людей нагадує циркову виставу. Жоден одіозний «смотращий» або «схемовик» досі не опинився за Ґратами. І що це таки станеться за нинішнього президента, вже мало хто вірить. Колишній «міністр-троль» Юрій Луценко перетворився на «генпрокурора-троля». Але тролінг точно не найкраща зброя для деолігархізації та подолання хабарництва. ■

Пекло — це ти сам

Юрій Макаров

Попереджаю: це не рецензія, хоча... Хоча піти щиро раджу всім. Мова про виставу «Наш клас» за документальною книжкою поляка Яна Томаша Гросса «Сусіди». Відповідно й театр виходить документальний, з усіма викликами, притаманними жанру: актуальність, відкритість прийому, прямі запитання й неприємні відповіді.

На початку нульових це відкриття сколихнуло всю Польщу. Американський історик польського походження дослідив широковідомий акт геноциду на самісінькому початку Другої світової. Коли німці ввійшли в містечко Єдвабне на Підляшші, щойно залишене совітами, негайно почався погром євреїв (а вони становили 60% мешканців, понад півтори тисячі осіб). Майже всі загинули. Відразу після війни їм поставили пам'ятник і на цьому ніби заспокоїлися. Один із багатьох гріхів нацистів, які запитання? І раптом через 60 років Гросс розкопав, що злочин, який приписували німцям, скоїли самі поляки, мирні співмешканці. Когось із «клятих жидів» забили на вулиці, решту загнали в клуню й підпалили.

Поляки, які доти пишалися — і небезпідставно — своїм опором нацистам, водночас плекаючи комплекс жертви, раптом усвідомили, що жертва може бути й катом, така-от діалектика. Твої сусіди, друзі, однокласники (як у п'єсі) одного чудового дня стають звірами. А потім намагаються роками приховувати від себе й оточення своє справжнє обличчя, принаймні одне з можливих. Антропологія...

Доки тривала вистава, я дозволяв собі дивитися не лише на сцену, а й навколо себе. Здалося, що сусіди, як і я, зголодніли за змістовною розмовою. Про сенси, про діапазони людської натури, про звіра в собі, про те, як його долати. «Пекло — це інші», — стверджував Сартр. «Пекло — це ти сам», — доводить Гросс разом із невивгаданими й чомусь знайомими персонажами. Звідси такий шалений успіх вистави колишнього ресторатора (!), а нині фахового режисера Сергія Перекреста.

Ось що відрізняє дорослі суспільства від інфантильних: здатність до саморефлексії, зокрема з не вельми комфортними для них висновками. 15 років тому, коли Польща була куди менш успішною, її громадяни склали свій іспит на 12. Їхній Інститут національної пам'яті провів розслідування, яке підтвердило висновки Гросса, хіба що підкоригувавши цифри. Тодішній президент Квасневський офіційно попросив вибачення в єврейського народу. Повсюди в країні точилися дискусії. І хтось не погоджувався із загальним трендом, мовляв, «самі винні, навіщо загравали із совітами?», але загалом консенсусу було досягнуто: «Ми не святі».

Переконаний, що поляків стали поважати відтак у світі ще більше.

15 років потому тренди змінилися, і сьогодні Сейм готується визнати геноцидом події, які наші історики називають Волинською трагедією, а їхні — Волинською різаниною. Не знаю, чи варто нагадувати, що йдеться про знищення кількох десятків тисяч мирних поляків підрозділами ОУН(б) навесні — влітку 1943 року, що є безумовно військовим злочином навіть з урахуванням того, що партизанська війна — справа від початку не вегетаріанська. Питання не нове: тільки позаторік президент Порошенко в стінах Сейму знову просив у поляків пробачення за Волинь. Водночас наші історики нагадують про ширший контекст: і про «пацифікацію» разом із «осадництвом» (колонізацією) на етнічних українських землях між 1921 і 1939 роками, і про не менш криваві (хоча значно гірше задокументовані)

ЩО ВІДРІЗНЯЄ ДОРОСЛІ СУСПІЛЬСТВА ВІД ІНФАНТИЛЬНИХ: ЗДАТНІСТЬ ДО САМОРЕФЛЕКСІЇ, ЗОКРЕМА З НЕ ВЕЛЬМИ КОМФОРТНИМИ ДЛЯ НИХ ВИСНОВКАМИ

акції Армії Крайової проти волинян-українців, і про післявоєнну операцію «Вісла». У кожного народу свій рахунок образ...

Нині офіційна Варшава готова відмовитися від чарівної формули — взірця польської шляхетності й гідності, коли 1965 року, ще на руїнах Другої світової, єпископи країни звернулися до своїх німецьких колег із пронизливим «Вибачаємо і просимо вибачення». Тепер нам кажуть: «Уже не працює, не той випадок, ситуація асиметрична». Що ж, міряймося мерцями. Чом би не почати відразу з козацьких повстань XVII століття?

Ми, своєю чергою, не готові йти на поступки сусідам, і це зрозуміло по-людськи й по-всякому. Одна річ — назвати конкретних винуватців, інша, чого від нас вимагають, — засудити УПА цілком. Саме зараз відмовитися від гасла «Героям слава!» означало б утрату українцями частки набутої останнім часом колективної ідентичності. Це більше ніж політика, особливо коли з протилежного боку тільки того й чекає ворог. До речі, наш спільний, від якого й тих-таки поляків нині захищають нащадки та спадкоємці «грішників»...

Хоча не забуваймо, що «герой» не означає автоматично «янгол». У кожній людині намішано всякого. І в кожному народі. Вистава «Наш клас» зайвий раз нагадує цю сумну істину. ■

У процесі бродіння й дозрівання

Роман Малко, Богдан Буткевич

Тиждень проаналізував, які нові політичні партії можуть незабаром з'явитися в Україні

Хоча дострокові вибори до Верховної Ради навряд чи відбудуться цього року, до них уже готуються політики всіх мастей. Не тільки в складі нинішніх партій, що за рейтингами стрімко втрачають довіру людей. Чимало діячів із різних країв ідеологічного спектра вже активно розвивають нові політичні проекти, які згідно із задумом мають замінити наявні й дати своїм власникам жадааний депутатський мандат.

УДАР СААКАШВІЛІ

Розпочнемо з найбільш очікуваної політсили — партії экс-президента Грузії, очільника Одеської ОДА Міхеїла Саакашвілі, яка мала б об'єднати потуги громадянського суспільства.

Однак від зими, коли він об'їздив із так званими Антикорупційними форумами чимало міст, збігло вже чимало води, а помітних результатів немає. Цукерково-букетний період закінчився, так і не втілюючись у конкретний політичний рух.

Навколо Саакашвілі зібрався навіть партактив так званих єврооптимістів: народні депутати Мустафа Найєм, Сергій Лещенко, Світлана Заліщук, Єгор Фірсов, Віктор Чумак, громадський діяч Віталій Шабунін, экс-працівник ГПУ Віталій Касько, лідер ДемАльянсу Василь Гацько та решта людей, яких не так давно журналісти впевнено записували в лави партії грузинського экс-очільника. Однак до партійного будівництва так і не дійшло. Тож помітна частина людей із

ФОТО: УКРАЇНСЬКЕ ФОТО

Політична мобілізація. Більшість нових партій робить ставку на ветеранів АТО

наведеного переліку вже ніби не планує належати до цієї гіпотетичної політсили. Хтось, так і не дочекавшись активності Міхо, вирішив самотужки вибудувати політичну кар'єру, як-от згаданий Фірсов, що пішов як самовисуванець на виборах у 206-му окрузі в Чернігові; хтось планує запуск власної партії; хтось просто припише і не робить активних рухів, вважаючи, що мандат депутата, нехай і у фракції БПП, ліпший за його відсутність. Той-таки ДемАльянс, на основі структури якого й мала вибудовуватися нова політсила, вирішив не чекати з моря погоди й висунув своїх кандидатів на довиборах у кількох вакантних округах.

Та останнім часом Саакашвілі, здається, таки розпочав бодай якісь рухи. Так, нещодавно був орендований величезний офіс у центрі столиці на Музейному провулку під цю партію (серед можливих спонсорів інколи називають Костянтина Григоришина). Триває активний пошук команди технологів, що здатні напрацювати адекватну стратегію і взятися, власне, до формування партструктури. Є чулки, що Саакашвілі вже домовився про співпрацю з колишнім функціонером УДАРу Павлом Рябікіним та ще кількома ударівцями, які опинилися не при справах після поглинання їхньої партії БПП. Невдовзі обіцяють і перший з'їзд.

ЧАС «АЗОВА»

Тепер перейдемо до правого спектра, де спостерігається чимала активність. Донедавна «Азов» асоціювався винятково з війною. Один із найуспішніших добровольчих підрозділів, на рахунку якого визволення Маріуполя й Широкиного, за короткий час зумів не лише розростися до полку, а й зажити слави найбільш дисциплінованої, добре вишколеної військової частини. Утім, віднедавна про «Азов» заговорили ще й у політичному контексті. Яскрава піротехнічна акція проти виборів на Донбасі, проведена в Києві, не залишила сумнівів, що амбіції вийти на вищий політичний рівень в азовців доволі серйозні. Це, зрештою, підтвердив і сам їхній лідер Андрій Білецький, який, щоправда, відразу наголосив, що однойменний полк НГУ не має жодного стосунку до політики, а всі політичні акції слід асоціювати лише із Цивільним корпусом «Азов», як із самостійною структурою. Отже, політичні амбіції Білецького теж таки серйозні, особливо коли враховувати покровительство керівника МВС Арсена Авакова.

Перетворення Цивільного корпусу «Азов» на партію лише питання часу. За задумом лідерів це буде права сила, ґрунтована на державницькій ідеології. І критикам уже варто перестати асоціювати «Азов» виключно з праворадикальними Соціал-національною асамблеєю чи «Патріотом України», на чий основі творилося його ядро. За роки війни структура помітно трансформувалася, змінилися не лише риторика та ідеологія, а й членство. Серед активістів організації тепер чимало ветеранів-добровольців, які раніше не мали стосунку до політики, представники інтелігенції, середнього та малого бізнесу.

«Азов» не гребує акціями прямої дії, чим завойовує чимало сердець, охочих до швидких і простих рішень. Будь-які зв'язки з олігархами відкидає, переконуючи, що не є проектом ані влади, ані того ж таки Авакова. Наскільки серйозні шанси «Азова» як партії, прогнозувати поки що важко. Ця широка мережа майже вождистського типу з потенційно популярною ідеологією та дисциплінованими членами, таки більше нагадує новий тип політичної організації, витоки якої варто шукати десь у нетрях самоорганізації революційного Майдану.

УКРАЇНСЬКИЙ «МЕДЖЛІС»

«Вільні люди» — це один із найбільш очікуваних нових політичних майданчиків; творить його нардеп Андрій Левус зі своєю командою. Цю ініціативу, як подекують, серйозно розглядають у «Народному фронті» як запасний варіант на випадок, якщо НФ зовсім утратить рейтинг. Наразі ця структура ще не встигла безпосередньо заявити про створення партії, хоча серед її членів уже чимало депутатів різного рівня, чиновників держструктур і з огляду на цілі та масштаби розгорнутої діяльності на таку трансформацію «Вільних людей» цілком можна чекати вже найближчим часом.

Уперше про них почули ще перед Революцією гідності, коли активісти мережі започаткували кампанію «Євронаступ», спрямовану на захист євроінтеграційних прагнень України. Потім був Майдан, формування трьох сотень «Самооборони» (14-ї, 15-ї та 35-ї), а по його закінченні — активна протидія сепаратистським виступам у Харкові, Запоріжжі, Дніпропетровську, Одесі та на Донбасі. Сотні членів ВЛ пішли добровольцями на фронт, а в тилу була розгорнута однойменна волонтерська мережа.

Соціальна база організації — це активісти патріотичних та націоналістичних структур. У «вільних» немає одного лідера, структурою керує, як серед них жартують, «меджліс», група координаторів, що визначає основні напрями діяльності, планує і реалізує проекти. Наразі активісти мережі активно зосереджені на боротьбі з російським окупаційним бізнесом, покаранні представників колишньої злочинної влади та деокупації країни, а ще вони протидіють сепаратистським проектам Медведчука. Позитивний порядок денний в організації також існує, він впливає із самої назви й виражається у войовничому антипопулізмі.

Про самостійний політичний проект члени ВЛ поки що говорити категорично відмовляються. Але вже зроблено перший крок до формування партії: утворено так званий Комітет національної дії, координаційний центр, у який увійшли окрім ВЛ представники руху Дія Дмитра Яроша, Спільки офіцерів України, парламентської групи «Наступ», а також чимало відомих громадських та політичних діячів. Наступним кроком, як сподіваються творці проекту, стане створення національного громадсько-політичного руху. Судячи з темпів розвитку, цього цілком можна очікувати ближче до осені. ▶

НОВА «ВІЗИТКА ЯРОША»

На осінь 2016 року в Києві анонсовано проведення I з'їзду суспільно-політичного руху ДІЯ («Державницька ініціатива Яроша»), що почав створюватися відразу після розколу в ще одній донедавна потужній патріотичній силі, яка виникла в час Революції гідності, — «Правому секторі». Що це буде за структура, наразі можна лише гадати, базуючись на інформації самих організаторів.

Як заявив Ярош, ДІЯ ставить собі за мету згуртування всіх державницьких сил для збереження незалежності України й утілення ідеалів Майдану. «Ми хочемо об'єднати людей, які ще не були в політиці, які є патріотами, але вони не обов'язково націоналісти, як було в «Правому секторі».

Він також не виключив створення на базі об'єднавчого руху партійного проекту. Нова політична сила чимось нагадуватиме «Народний рух України перед здобуттям незалежності і складатиметься з людей абсолютно різних політичних, ідеологічних спрямувань» безвідносно до мови, конфесії тощо. ДІЯ позиціонує себе як правоцентристська структура й активно залучатиме у свої лави людей, які пройшли війну. Вже на початковому етапі серед її членів опинилася частина колишніх членів ПС. Це кілька бойових підрозділів, що діють на фронті під новим брендом «Українська добровольча армія», а також медична служба — «Госпітальєри».

Про перспективи «Державницької ініціативи Яроша» на політичному полі судити зарано. Потрібно щонайменше дочекатися з'їзду, коли принаймні проявляться її можливі топ-гравці. Хоча вже сьогодні зрозуміло, що на справжній успіх організація може розраховувати лише досягнувши порозуміння з іншими патріотичними проектами й залучивши їх до свого товариства, а також запропонувавши суспільству такий порядок денний, від якого втомлені війною та безнадією українці просто не зможуть відмовитися.

ЛІВИЙ ФЛАНГ

Активізувався й лівий фланг української політики, котрий уже два роки перебуває в глибокій кризі як через втрату традиційного фінансування від Партії регіонів та Кремля, так і через світоглядний глухий кут. Адже абсолютна більшість лівих рухів та партій виступила з підтримкою російського агресора, відповідно поставивши себе поза законами юриспруденції та моралі. Основна маса активних «ліваків» активно співпрацює з терористами, тому давно втекла або на окуповану РФ територію, або до Росії.

Тиждень № 22/2016 уже писав, що наразі триває процес створення нової об'єднаної лівої політсили на базі частини колишньої Соціалістичної партії Мороза — новотвору 2015 року під назвою «Соціалісти», лідером якої став екс-міністр іноземних справ в уряді Азарова, ревіний діяч режиму Януковича Леонід Кожара. Коштом «Сім'ї» він нині активно їздить країною, намагаючись звести в одну структуру всі лівоорієнтовані та антиукраїнські організації. За інформацією нашого видання, московські куратори (точніше, Владіслав Сурков) ухвали-

ли рішення знову зробити ставку на ліві сили: ті пропагуватимуть ідеї примирення, боротьби з олігархами, соціальної справедливості, насправді маючи на меті захист інтересів Москви. І саме Кожара, спираючись на мережу відповідних громадських організацій, повинен стати одним із лідерів цього проекту.

Його головним конкурентом на цьому полі є «політв'язень Януковича» Василь Волга, котрий нині так само активно намагається застовпити за собою вакантне місце «лівого вождя» зі своїм проектом «Союз лівих сил». Подейкують, що цього діяча патронують у Москві противники Суркова із силового блоку: керівник АП Путіна, Сергій Іванов та ін. У цій іншій «кремлівській вежі» розраховують, що імідж «жертви колишнього режиму» допоможе Волзі переконати антиукраїнський електорат, що саме він є альтернативою як «нацистам» із влади, так і «олігархам».

МОСКОВСЬКІ КУРАТОРИ УХВАЛИЛИ РІШЕННЯ ЗНОВУ ЗРОБИТИ СТАВКУ НА ЛІВІ СИЛИ В УКРАЇНІ, ТІ ПРОПАГУВАТИМЬ ІДЕЇ ПРИМИРЕННЯ, СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ, МАЮЧИ НА МЕТІ ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ МОСКВИ

Не збирається поступатися Кожарі й екс-голова КПУ Петро Симоненко, якого нинішня влада так і не спромоглася притягнути до відповідальності за розпалювання війни на Сході. Його проект під назвою «Лівий рух» не варто скидати з шалюк терезів, адже в цього політика й досі чималий медійний ресурс, зокрема телеканал «Гамма», сайт «Голос», а також великі фінансові ресурси, що залишилися від благословенних для нього часів, коли комуністи перебували на повному утриманні Партії регіонів.

Ще одним політичним проектом, який можна зарахувати до умовно лівого флангу, є так звана партія «Успішна країна», провідником і головним фінансовим джерелом якої є не хто інший, як экс-керівник «Мінздоху» часів Януковича, член «Сім'ї» Олександр Клименко. Уже понад півроку в медійний простір раз по раз проникають новини або відеоролики, зазвичай щедро проплачені, з черговими заявами в стилі «за все хороше» одіозного корупціонера колишнього режиму. Чи з інформацією про черговий з'їзд його так званої партії. Цей пан дуже мріє повернутися з Москви до української політики й тому викидає чималі кошти в названий проект. Головним інтелектуальним та медійним центром обслуговування «Успішної країни» є холдинг «Вести», який теж належить Клименкові. Як подейкують, чи не всі програмні документи та операційну діяльність забезпечують працівники однієї з одіозної газети.

Як бачимо, чимало нових політичних проектів, нерідко досить небезпечних, перебуває на низькому старті, очікуючи тільки сигналу про початок нових виборчих перегонів. Єдине, що наразі незрозуміло, — коли ж він прозвучить. ■

К Н И Г А Р Н Я

27 червня — 3 липня

чекаємо Вас на таких заходах
у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

27 червня, 18:30 — проект «Війна». Зустріч з авторами волонтерського проекту «Народний рухливий протез» за участю керівника проекту Дениса Антіпова.

29 червня, 18:30 — проект «Нове». Презентація інтернет-сервісу з перевірки українських текстів «OnlineCorrector» за участю автора проекту Іллі Данилюка.

1 липня, 17:00 — презентація книжки Велвл Черніна «Верлібри». Учасники: Велвл Чернін, Олександр Ройтбурд, Віталій Портников, Михайло Гольд, Євгенія Кононенко, Ксенія Мацкевич, Петро Мацкевич. Спільно з видавництвом «Кальварія».

2 липня, 12:00 — дитяча субота. Презентація книжки Вікторії Амеліної «Хтось, або Водяне Серце». Майстер-клас із художницею Марією Фоєю. Для дітей 4–9 років. Спільно з Видавництвом Старого Лева.

2 липня, 18:30 — лекція історика Джорджа Лайбера (США) на тему «Світові війни та Україна у пошуках власної ідентичності, 1914–1954».

Львів (просп. Свободи, 7):

29 червня, 18:30 — дискусія «Весільні традиції кримських татар». Учасники: Олена Соболева та Алім Алієв.

30 червня, 18:30 — книжковий клуб «Час читати!». Обговорення книжки Рея Бредбері «Кульбабове вино». Спільно з ГО ФРІ.

Дніпро (вул. Глінки, 15):

29 червня, 18:30 — Speaking Club. Зустріч із волонтерами-іноземцями, учасниками молодіжної організації AIESEC.

30 червня, 18:30 — благодійний майстер-клас «Квіти зі шкіри». Майстриня — Тетяна Швачко. Спільно з БФ «Помагаєм».

Харків (вул. Сумська, 3):

30 червня, 18:30 — Чеський четвер. Показ документального фільму Мірослава Янека «Ольга». Мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Вінниця (вул. Соборна, 89):

30 червня, 18:30 — Чеський четвер. Показ документального фільму Мірослава Янека «Ольга». Мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Тернопіль (вул. Валова, 5–9):

28 червня, 18:00 — презентація поетичної книжки Юрія Кучерявого «Релігія культури». Модерує Юрій Матевощук.

Спільно з літературною агенцією Discursus.

30 червня, 18:30 — Чеський четвер. Показ документального фільму Мірослава Янека «Ольга». Мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Луцьк (вул. Лесі Українки, 30):

30 червня, 18:30 — Чеський четвер. Показ документального фільму Мірослава Янека «Ольга». Мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

3 липня, 16:00 — майстер-клас Сержа Столярука з виготовлення керамічних звірят. Вік учасників від 7 років.

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

30 червня, 18:30 — Чеський четвер. Показ документального фільму Мірослава Янека «Ольга». Мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Інформаційний партнер

У К Р А І Н С Ь К И Й
Т и ж д е н ь

Із повним переліком заходів та його можливими змінами ви можете ознайомитися
в Книгарні «Є» у вашому місті та на сайті book-ye.com.ua

Не можемо чи не хочемо?

Олександр Крамар

Україна імпортує чимало нескладних споживчих товарів, які можна виготовляти в країні, тоді як більшість населення потерпає від безробіття або нестабільних доходів

Річні витрати українців на імпортовані товари наближаються до 1 трлн грн. Торік їх офіційно було придбано на \$37,5 млрд, хоча відомо, що велику частину завозять за сірими схемами зі значним заниженням вартості або взагалі контрабандою. При цьому дані Держстату про частку вироблених у країні споживчих товарів у торговельній мережі підприємств чітко фіксують тенденцію до збільшення питомої ваги імпорту за останні 10 років. Так, у 2005-му завезені з інших країн вироби становили 29,5% всіх проданих в українській торговельній мережі, а у 2013-му — вже 42,8%. Тобто їхня частка зросла мало не в півтора рази.

За останні два роки вітчизняна продукція незначно відвоювала позиції, розширивши свій сегмент від 57,2% до 58,1%. Однак, коли врахувати, що таке незначне погіршення позицій імпорту відбулося на тлі майже трикратної девальвації гривні, а відповідно й подорожчання іноземних товарів, доведеться визнати серйозну загрозу не лише швидкого відновлення, а й нарощування їхньої частки в найближчому майбутньому.

Причому в Україні спостерігається цікава тенденція, коли частка так званого критичного імпорту — енергоресурсів та сировини — щороку зменшується, витрати на ввезення машин та обладнання, потрібних для модернізації економіки, також зменшуються, а натомість вироблені за кордоном споживчі товари впевнено посилюють позиції на нашому внутрішньому ринку.

Тоді як заміщення їх виробленими всередині країни поліпшило б стан української економіки, котра стабільно занепадає (обсяги виробництва товарів та послуг навіть у розрахунку на одного жителя нині значно менші за показники і 1991-го, і 2008-го), і допомогло б ефективно задіяти працю мільйонів нині безробітних співвітчизників.

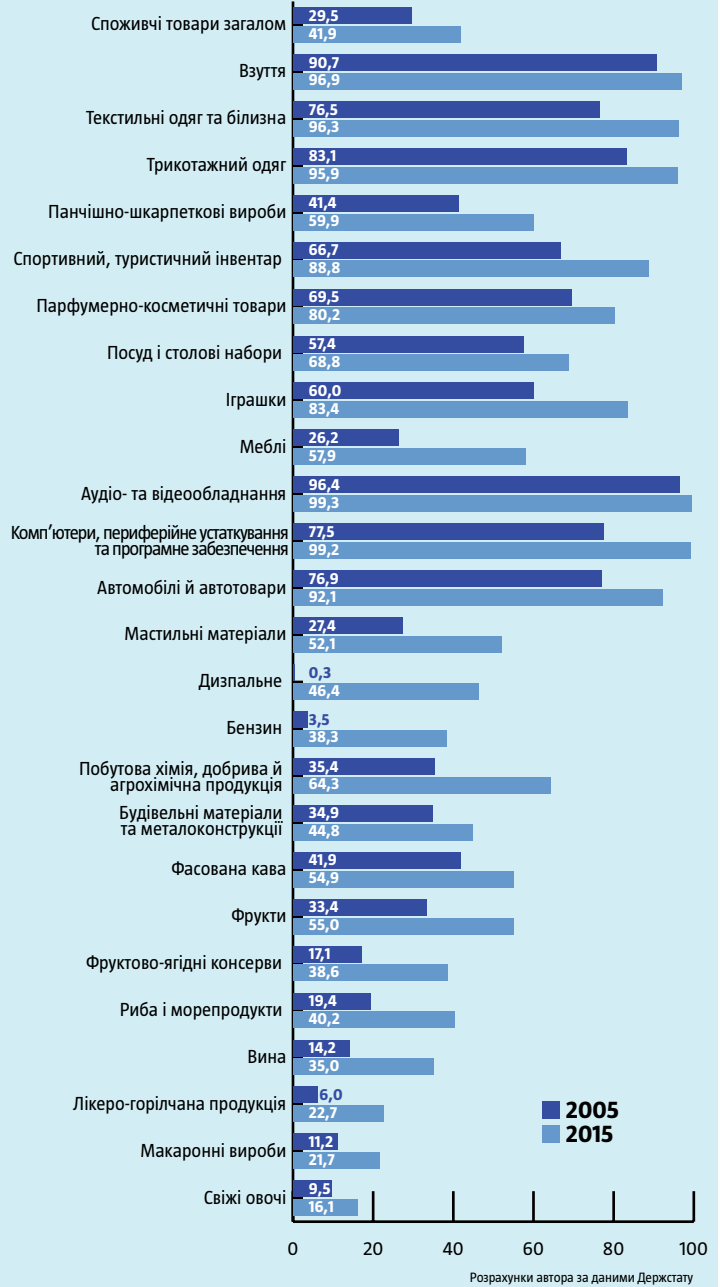
ЛОГІКА УКРАЇНСЬКОГО ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ

Актуальність імпортозаміщення в Україні не має нічого спільного з ідеєю автаркії (самодостатності), що притаманна тоталітарним країнам, які прагнуть до самоізоляції та протистояння з навколишнім світом. Воно має базуватися на здоровому глузді й необхідності подолання неадекватних масштабів залежності внутрішнього ринку від імпорту розлогої номенклатури споживчих товарів.

Більшість країн світу імпортує або те, чого не можуть виготовити чи видобути самі (критичний імпорт), або те, що виробляти їм значно дорожче, ніж традиційним постачальникам. Натомість у нас значну частину ввезених становлять товари, які цілком можна виробляти в Україні за якості й ціни, зіставних

Наступ імпорту

Зміна частки імпорту в продажах окремих споживчих товарів у торговельних мережах підприємств України, %

Розрахунки автора за даними Держстату

з іноземними аналогами, але які й досі закупаємо в країні з значно дорожчими, ніж наші, трудовими ресурсами й нижчим рівнем безробіття.

Трудові ресурси України (без окупованих територій) у 2015 році склалися із 19,9 млн осіб працездатного віку (окрім тих, хто навчається або не може виконувати роботу за станом здоров'я) та 0,7 млн пенсіонерів, які працюють. Проте із цих 20,6 млн осіб штатними працівниками в бюджетному та комерційному секторах були тільки 8,8 млн, і ще 2,5 млн числились у ФОП (значна частина яких надалі існує лише на папері через бюрократичні проблеми з припиненням діяльності). А серед 8,8 млн штатних працівників у 2015 році 760 тис. було в режимі вимушеної неповної зайнятості або й безоплатної відпустки.

Тож більш-менш ефективна зайнятість у країні перебуває на рівні, близькому до 50% наявних трудових ресурсів. А решта так чи так є лише прихованими безробітними, кількість яких можна оцінити принаймні в 10 млн працездатних осіб. І те, що вони в певний спосіб знаходять тимчасові та нерегулярні заробітки (це дає змогу Держстату офіційно зараховувати їх до категорії «самозайнятих»), навряд чи спростує наведений факт.

ЕКОНОМІЧНІ ПІДЙОМИ В УСІХ КРАЇНАХ ПОЧИНАЛИСЯ З УСВІДОМЛЕННЯ ТОГО, ЩО «МИ МОЖЕМО ВИРОБЛЯТИ НЕ ГІРШЕ, АЛЕ ДЕШЕВШЕ, НІЖ КОНКУРЕНТИ»

За таких проблем з економікою та зайнятістю українці, як побачимо нижче, дедалі більше нехтують можливостями виробництва багатьох потрібних внутрішньому ринку товарів включно з тими, які не потребують ані якихось особливо складних умінь працівників, ані надто великих інвестицій—лише підприємницької ініціативи та сприяння держави.

У сучасних умовах створення з нуля нових експортоорієнтованих виробництв є складним для малого й навіть значної частини середнього бізнесу. Особливо коли йдеться про вихід на нетрадиційні для відповідних галузей віддалені ринки. Цей процес доводиться пов'язувати переважно з включенням України в глобальні ланцюжки транснаціональних корпорацій та окремими успіхами великих і частини середніх вітчизняних компаній.

Натомість історія успіху українського малого та середнього бізнесу, особливо того, який лише формуватиметься, має найбільші шанси стартувати саме з відвоювання частки на внутрішньому ринку. Йдеться і про самостійне створення з нуля нових виробництв, і про різні варіанти співпраці з перенесенням в Україну частини виробництва (у кооперації чи на основі ліцензій) зарубіжних партнерів. І вже в разі успіху на внутрішньому ринку та необхідного нарощування «м'язів» може йтись і про вихід таких вітчизняних фірм на зовнішні ринки.

Така стратегія має доповнити процес створення європейськими та світовими ТНК своїх філій в Україні й відіграти ключову роль у постанні нового численного прошарку самостійного місцевого бізнесу. Адже робити ставку виключно на виробничі потужності (особливо експортоорієнтовані) ТНК чи тим більше

давальницькі схеми роботи небезпечно в довгостроковій перспективі: нічим не пов'язані з Україною, окрім поточної норми прибутку своїх виробництв тут, вони першими перенесуть їх в інші країни, щойно зміниться кон'юнктура.

ПЕРСПЕКТИВНІ НІШІ

За наявних проблем з економікою та зайнятістю українці дедалі більше нехтують можливостями виробництва багатьох потрібних внутрішньому ринку товарів.

Наприклад, тоді як Україна залишається великим експортером напівсировинної металургійної продукції, зі збутом якої відчуває щоразу більші труднощі, зростає імпорт металевих виробів зі значно вищим рівнем обробки. При цьому постачальниками є економіки з набагато вищою вартістю праці в цій сфері.

Так, наша країна є масштабним імпортером плоского прокату з гальванічним покриттям, якого торік було завезено на \$288,7 млн, прокату й заготовок із нержавіючої сталі (\$63,2 млн). Завозяться і великі обсяги нескладної продукції металообробки: гвинти, болти, гайки та інші вироби з металу (\$62,4 млн), резервуари та місткості для різних речовин (\$57,5 млн), металоконструкції (\$53,7 млн), ланцюги, дріт, троси, канати, ґрати, сітки та огорожі із дроту чорних металів (\$29,5 млн), ручні інструменти: гайкові ключі, плоскогубці, пилки, лопати, сапи, граблі, сокири, коси тощо (\$26,8 млн), металеві столові та кухонні вироби (\$19,7 млн), пружини та ресори (\$17,7 млн), сантехнічне металеве обладнання (\$9,2 млн).

Тільки за названими групами товарів йдеться про частку ринку щонайменше на 15 млрд грн. Проте вітчизняні металургійні олігархи ігнорують поглиблення переробки своєї продукції, а в промислових містах Південного Сходу загострюється проблема безробіття.

Останнім часом Україна на давальницьких схемах наростила обсяги експорту різноманітної продукції легкої та меблевої промисловості на європейський ринок. Торік продаж за кордон лише одягу сягнув близько \$0,5 млрд, на кілька сотень мільйонів доларів було вивезено також меблів, іграшок та спортивного інвентарю. А стабільний попит на відповідну продукцію свідчить про високу конкурентоспроможність вітчизняних підприємств у виконанні замовлень. Але при цьому сегмент імпорту на внутрішньому ринку продукції легкої промисловості залишається основним.

Частка пошитого в Україні текстильного одягу за останні 10 років зменшилася від 23,5% до 5,7%, трикотажного—від 16,9% до 4,1%, взуття—від 9,3% до 3,1%. Навіть на ринку панчішно-шкарпеткових виробів, де позиції вітчизняних виробників залишаються одними з найсильніших у легкій промисловості, частка імпорту зросла за останні 10 років від 41% до 60%. За офіційно заявленою вартістю (яку традиційно занижують, щоб зменшити митні платежі) одягу та аксесуарів до нього у 2015 році було імпортовано на \$340 млн, взуття—ще на \$193 млн.

Так само за останні роки різко зросла частка іноземних постачальників на ринках меблів (від 26% до 58%), іграшок (від 60% до 83%), спортивно-туристичного інвентарю та спорядження (від 57% до 89%). Майже третину звужився сегмент вітчизняних виробників на ринку посуду (від 43% до 31%) і майже

двічі — побутових неелектричних товарів (від 61% до 31%). Як наслідок — навіть за офіційними цінами у 2015 році було імпортовано на \$100 млн меблів, на \$100 млн іграшок, на \$50 млн освітлювального обладнання, на \$65 млн керамічної продукції, майже на \$50 млн посуду, на \$48,8 млн валіз, сумок, футлярів та інших аналогічних виробів, на \$23 млн мітел, щіток, валиків тощо.

Стрімко втрачають позиції на внутрішньому ринку українські виробники парфумерно-косметичних товарів, які зменшили свою частку на третину за останні 10 років (відповідно 19,8% та 30,5%). Хоча загальний обсяг імпорту косметики, парфумів, засобів догляду за тілом, волоссям та зубних паст навіть у кризовому 2015-му перевищував \$470 млн.

На тлі обґрунтованих претензій на статус «аграрної наддержави» Україна залишається великим імпортером низки продуктів харчової промисловості зі значною доданою вартістю. 16% свіжих овочів, майже 25% овочевих та 40% фруктових консервів, 55% фруктів у торговельній мережі — закордонного виробництва. Так само 55% фасованої кави й 30% чаю. На імпорт припадає також 23% лікєро-горілчаной та 35% винної продукції, і його частка за цими пунктами за останні 10 років зростає удвічі-втричі.

Масштабне ввезення згаданої продукції відбувається всупереч значно вищим за вітчизняні цінам на неї та часто є наслідком ігнорування нашими виробниками окремих сегментів ринку. Тому Україна — великий імпортер екстрактів та есенцій кави й чаю (\$134,4 млн), спирту (\$122,8 млн), пива й вина (\$85 млн), шоколаду (\$70,5 млн), приготованих овочів (\$46,6 млн), готових соусів та приправ (\$45,5 млн), а також продуктів для годівлі тварин (\$144 млн). Водночас значні обсяги імпорту свіжих овочів (\$48,8 млн) пов'язані з недостатнім розвитком тепличного господарства, а чималий імпорт яблук та груш (понад \$23 млн) — із незадовільною інфраструктурою зберігання цієї продукції в Україні.

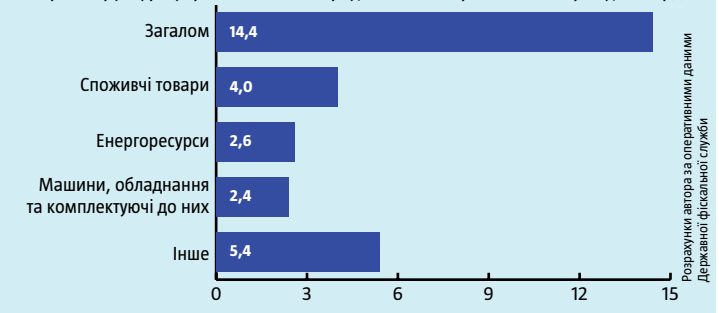
Великі перспективи імпортозаміщення формує зростання популярності енергозбереження, що значно збільшить попит і на відповідне обладнання порівняно з нинішніми, теж чималими обсягами. Наприклад, у 2015 році лише котлів центрального опалення було ввезено на \$37,9 млн. Радіаторів центрального опалення — ще на \$31,4 млн, електроламп — на \$23,6 млн. Зростання ринку відкриває можливості для локалізації виробництва в Україні. Як і для появи нових та активізації нинішніх українських виробників, зокрема й у кооперації з іноземними.

Нереалізованим залишається потенціал локалізації виробництва в Україні товарів довгострокового використання. Зокрема, побутової техніки, комп'ютерів, телефонів та смартфонів, а також легкових авто.

На тлі динамічного зростання експорту IT-послуг за останні 10 років різко зменшилася на внутрішньому ринку частка наших виробників комп'ютерної техніки, периферії та програмного забезпечення до неї (від 22,5% ринку в 2005 році до 0,8% у 2015-му). Імпорт комп'ютерів, мобільних телефонів та частин до них сягнув минулого року \$1 млрд навіть за офіційно декларованими цінами. Побутових електротоварів було завезено торік ще на \$0,65 млрд. За останнє десятиліття майже втричі (від 23% до 8%) зменшився на ринку й відсоток зібраних в Україні авто. 2015-го їх

Руйнівна структура

Товарна структура українського імпорту, січень — травень 2015 року, \$ млрд

імпортували на \$824 млн. Більш як на чверть мільярда доларів щороку ввозять до України гумових шин та покришок.

Цільком посильне заміщення цих ринків вітчизняним малим і середнім бізнесом на основі кооперації із зарубіжними виробниками комплектуючих та ліцензій від них може створити поле для діяльності не однієї сотні нових малих і середніх компаній і забезпечити десятки, а то й сотні тисяч нових робочих місць.

Зрештою, і розвиток агропромислового сектору в Україні наразі відбувається на основі масштабного імпорту техніки, обладнання, добрив, насіння та засобів захисту рослин, обсяг увезення яких навіть у тому ж таки скрутному 2015 році становив, за офіційними даними, \$2 млрд. Причому в декотрих сегментах тут спостерігається майже монополія залежності від імпорту, що свідчить не лише про ігнорування вже сьогодні дуже місткого ринку, а й про ризики для стабільності розвитку АПК, зараз найбільшого й одного з найперспективніших секторів української економіки.

Зокрема, на ринку мінеральних добрив (\$708 млн) помітна російсько-білоруська монополія за низкою позицій, особливо коли йдеться про калійні, фосфатні чи комплексні — із фосфатів та калійних солей. На ринку комплексних та фосфорних добрив, імпорт яких у 2015 році становив \$456 млн, РФ контролює понад 75% (\$344 млн), зокрема майже всі надходження добрив на основі фосфатів. На \$627,9 млн у 2015 році було імпортовано засоби захисту рослин (інсектицидів, гербіцидів та фунгіцидів), а ветеринарні вакцини обійшлися ще в \$34,6 млн в умовах, коли тваринництво досі перебуває на других ролях динамічного зростання АПК. У процесі розвитку українське сільське господарство потребуватиме цих товарів щоразу більше.

Однак іще перспективнішими є модернізація та оновлення застарілого парку сільськогосподарської техніки та обладнання, без чого неможлива повноцінна реалізація галузевого потенціалу України. Зауважмо, що й у 2015 році імпорт агротехніки сягнув \$0,6 млрд. На \$229,3 млн було ввезено тракторів, на \$106,6 млн — зернозбиральних комбайнів, на \$70,4 млн — сівалок та косарок, на \$22,4 млн — плугів та борін. Ринок цієї продукції вже нині є висококонкурентним. Наприклад, за першість у постачанні тракторів із частками близько чверті змагаються виробники з Білорусі та США, у другому ешелоні йдуть постачальники з низки європейських країн (Нідерланди, Німеччина, Франція, Польща) та Китаю. Водночас наш ринок є для них перспективним у сенсі потенціалу динамічного зростання вже в найближчому

майбутньому. Це створює передумови для інтересу окремих із них до складання своєї продукції в Україні зі збільшенням поступово частки вироблених на місці деталей.

Величезний потенціал імпортозаміщення має потаємна заміна внутрішнім виробництвом імпорту паливно-енергетичних матеріалів, яких Україна цього року може закупити на суму \$6–7 млрд. Процес заміщення імпорту природного газу триває не перший рік і дістав додаткові стимули після підвищення цін на газ внутрішнього видобутку до рівня імпортного. А от для нарощення частки внутрішньої нафтопереробки саме час використати ситуацію з переділом світового ринку чорного золота й запропонувати одній чи кільком нафтовидобувним країнам, що прагнуть потіснити РФ із європейського ринку, проект НПЗ із великою глибиною переробки в Україні.

ПОЗБУТИСЯ КОМПЛЕКСІВ

Поширене в Україні несприйняття імпортозамісних виробництв через те, що вони не здатні запропонувати ексклюзивних товарів та новітніх розробок, які перевершували б найкращі світові аналоги або принаймні були на їхньому рівні, є небезпечним максималізмом. За такі настрої ми вже багато років платимося тупцюванням на місці. Тоді як низка країн Азії, котрі ще 10–20 років тому перебували в значно гірших умовах, на основі залучення ліцензій і технологій для не найновіших, часто вже відпрацьованих у провідних економіках зразків продукції, забезпечила собі стрімкі темпи нарощування виробництва, зайнятості й рівня доходів своїх громадян, створюючи дедалі більш платоспроможний внутрішній ринок та обреший «економічними м'язами» бізнес.

Для країни, де, як показано вище, фактично кожен другий не має роботи, благом є локалізація будь-яких можливих виробництв, які замістять б імпорту продукцію власною. Тож, коли це виправдано, можна й треба купувати ліцензії та налагоджувати кооперацію не лише з провідними західними компаніями чи ТНК, а й із компаніями Китаю, Індії чи, умовно кажучи, В'єтнаму. Таким чином може бути створено масове виробництво й робочі місця для сотень тисяч і мільйонів українців, які зараз їх не мають, чекаючи виплат і субсидій від держави. А країна здобуде шанс на справді масову індустріалізацію та збільшення місткості внутрішнього ринку. Натомість продовження ідеалістичної орієнтації на перфекціонізм загрожувє позбавити її такої перспективи.

Заслугує на увагу і ще один притаманний нашим співвітчизникам комплекс—упереджене ставлення до вироблених в Україні товарів як до апріорі гірших за імпортні. Тим самим вони фактично визнають, що самі нічого путнього виробляти не здатні, а отже, не мають права на достойний рівень доходів і життя.

Економічні підйоми в усіх країнах починалися з усвідомлення того, що «ми можемо виробляти не гірше, але дешевше, ніж конкуренти» (котрі домінували тоді на відповідних як світових, так і національних ринках). А там, де укорінений комплекс економічної меншвартості, стабільного зростання бути не може. Такі суспільства приречені концентруватися на видобутку й експорті сировини та купівлі готових товарів у «кращих» партнерів. І сучасна Україна, як і чимало

інших пострадянських країн зі ще радянськими комплексами стосовно якості імпортних та вітчизняних товарів, наразі стоїть саме перед загрозою залишитись у відповідній категорії.

РОЛЬ ДЕРЖАВИ

Імпортозаміщення по-українськи не може відбуватися за допомогою традиційного для минулих століть протекціонізму, в основі якого дискримінаційні або заборонні ввізні мита. Міжнародні зобов'язання й велика залежність нашої країни від експорту не дадуть змоги зробити це без серйозних проблем для наших постачальників. Штучний захист призвів би й до тривалих негативних наслідків для конкурентоспроможності економіки загалом.

Але стимулювання державою імпортозаміщення може відбуватися способом підтримки підприємств у тих галузях, де вони цілком здатні конкурувати за ринок із іноземними постачальниками, а також впливу на зовнішніх постачальників, щоб заохотити їх до створення в Україні складальних виробництв із дедалі більшою його локалізацією.

Наприклад, держава може робити це через лізингові та кредитні програми для громадян і компаній на її території, що поширюватимуться лише на вироблені/зібрані в нас товари; надавати кредити в національній валюті на умовах, аналогічних до тих, на яких їх залучають іноземні компанії-конкуренти; передбачити податкові канікули для новостворюваного бізнесу та нових проектів уже наявних компаній; забезпечити режим оперативного вирішення проблем із отриманням дозвільної документації, відведення землі, підключення до комунікацій новостворюваних виробництв тощо. Не менш важливою є продумана та якісна політика інформування, навчання потенційних підприємців, менеджменту та виробничого персоналу для майбутніх імпортозамісних виробництв. Адже часто як потенційні підприємці, так і працівники не знають, де і як можуть себе знайти не емігрувавши. Можливо, на певному етапі є сенс державним коштом, а також за доступні для цієї мети ресурси міжнародних фондів й організацій запрошувати для консультаування та передачі знань менеджерів та інших фахівців із-за кордону, які запустили б і налагодили відповідні виробництва в Україні.

Насамкінець можна піти й далі: самій державі розпочати будувати виробничі потужності й виводити їх на прибуткову діяльність із подальшим продажем акцій на фондовому ринку або цілих комплексів на аукціонах. А отримані кошти реінвестувати в продовження відповідної схеми розвитку імпортозамісних виробництв. Зрештою, комбінувати всі названі й не названі тут механізми для отримання максимальної користі.

Важливо наростити внутрішній випуск низки товарів на заміну нескладному імпорту або тієї продукції, яка має значний поточний та особливо перспективний попит в Україні завдяки розвитку агросектору, енергозбереження, модернізації інфраструктури тощо. Забезпечити робочі місця й додатковий платоспроможний попит усередині країни, а отже, значно розширити внутрішній ринок, збільшити обсяги ВВП та податкових надходжень до бюджетів різних рівнів, створити умови для появи додаткових робочих місць у сфері обслуговування. І в підсумку дістати значний мультиплікаційний ефект. ■

Любі друзі, ми
є чужими
парсу!

Эти козлы
которые мешают
НАМ ЖИТЬ!

ПРЕЗИДЕНТ

КРОВОСІСІ

Украина - не Россия!

МАЕМО ТЕ, ШО МАЕМО!

Не можна
вписувати
невписуємо

Куле в лоб,
Так Куле
в лоб

**КОНСТИТУЦІЯ
УКРАЇНИ**

Любі мої,
всє пропало!

Викладають
третій мікрофон!!!

Ці руки нічого не краде!

ПАРЛАМЕНТ

Конституційний процес

Гра в бісер

Дмитро Крапивенко

Часом здається, що всі ці пафосно заявлені реформи Конституції не більше ніж інтелектуальна забава. Але забава для обраних. Це вам не колишнє телевізійне шоу «Що? Де? Коли?», у якому молодший науковий співробітник чи доморошений філософ міг змагатися з «клубом знатоков». Доступ до Основного Закону — своєрідний привілей. Такий собі доважок до наукового звання, персональної пенсії та державних нагород — рядок у біографії «брав участь у розробці змін до Конституції». Можна навіть сформувати цілу ветеранську організацію для добродіїв, які протягом останніх 20 років долучалися до конституційного процесу.

Про Основний Закон як атрибут державності не годилося б говорити з іронією. Зрештою, у ньому нічого кричущо особливого, він має ті самі набуті та задані хвороби, що й уся країна. Його не писали з чистого аркуша, він не став продуктом нового суспільного договору. Як і в інших сферах нашого життя, у роботу пішла радянська «заготовка». Вихідний у календарі довелося змінити — із «брежнєвського» 7 жовтня на «українське» 28 червня. З огляду на особливості нашого клімату рішення дуже навіть прогресивне. Ну демократизували, ну підчистили трохи. Залишили цілий набір радянських «пряників»: право на працю, освіту, безплатну медицину. Ніби під гаслом «узяти з минулого найкраще», та насправді через лінощі, популізм і незнання, що можна записати якимось інакше. Але не приспали один принципово важливий момент — ст. 10 про державну мову. Хоч як гострили вороги зуби на цю статтю, змінити не вдалося. Сьогодні, здається, точку повернення пройдено, і бодай у цій частині Конституції зміни не настануть.

Можна шукати безліч аналогій тому процесові, який у нас зветься конституційним. Добрими намірами встелені доріжки до зал численних засідань високочолих асамблей. Кожен поважний державний муж має долучитися до цього захопливого дійства. Це майже як посадити дерево, побудувати хату... Що вже казати про президентів? У них як у гарантів спокуса ввійти в історію найбільша. От Леонід Кравчук не встиг за свого правління покласти руку на Конституцію незалежної України, проте дістав чудову нагоду реформувати її у складі скликаної за Януковича асамблеї. Очільники держави в нас хоч і провадили різну політику, але в підходах до Основного Закону креативністю не вирізнялися: бавилися здебільшого з владними повноваженнями, а пар-

ламент (незалежна гілка влади, у якій, утім, звичай домінує пропрезидентська більшість) підігрував по змозі.

Наша Конституція пережила дві революції і відбулася, треба сказати, незначними пошкодженнями. Ну змінили форму правління на парламентсько-президентську, згадали статтю про те, що джерелом влади в Україні є народ. А далі години засідань і тонни паперу. Інтелектуальна гра, системний підхід...

Є ще одна українська конституційна прикмета: ніщо так не змушує до змін в Основному Законі, як зобов'язання перед міжнародними партнерами. Європеїзуємося, отже, змінюємося. І все нічого б, якби не війна. Ну її, певна річ, ні за Конституцією, ні за іншими законами в країні немає, але все ж таки... Є натомість мінські угоди й дивна для слуху абревіатура ОРДЛО, і для неї має знайтися місце в нашому «сакральному тексті». Утім, розуміють це аж ніяк не всі в Україні, і, щоб безшумно внести відповідні зміни, звичайної елітної гри у «справу державної ваги» буде вже недостатньо.

Тож Петро Порошенко вирішив прив'язати «донецькі» нововведення в Конституції до важливих партнерів по мінських угодах, себто до росіян. Під час свого виступу на французькому телебаченні український президент заявив, що зміни до Основного Закону будуть внесені «після виводу російських військ з території України». Хід переконливий. І для бюджету дешевше, аніж багатолюдні асамблеї. Путін, звісно, скаже «их там нет», але хто ж йому повірить?

Війна і справді не найкращий час для конституційних змін. У словах війсьскової присяги є обцянка неухильно дотримуватися Конституції, тож логічно, щоб цей документ не переробляли за спинами вояків, а дочекалися кращих днів. І не задля декору. Сумлінні реформатори мали б вивчити текст Основного Закону на предмет того, чи багато в ньому зосталося від УРСР, і сконструювати такий новий, у якому знайшлося б місце новітній Україні: зі збалансованою системою влади, що адекватно ділить політичну відповідальність між трьома гілками, з актуальним територіально-адміністративним поділом, а не залишками радянського економічного районування, з тими правами та обов'язками, які диктував би актуальний суспільний договір, а не декларації часів «розвинутого соціалізму». Без таких амбітних цілей конституційний процес залишиться не більше ніж грою в бісер. ■

Продукт протистояння

Олександр Крамар

Чимало проблем, пов'язаних з українським Основним Законом, стали результатом спроб вибудувати його на ґрунті радянської конституційної спадщини, яка не відповідає новим реаліям

Нині чинна редакція Конституції України схожа на картковий будиночок, який у будь-який момент може рухнути від «подиху» зацікавленої сили, готової проявити належну політичну волю. Основний Закон так і не став результатом ані суспільної домовленості, ані загальнонаціонального консенсусу, а лише серії вимушених компромісів політичних акторів у процесі боротьби за владу. При цьому ще й перебуває у підвищеному стані.

З одного боку, діє ухвалене за президентства Януковича рішення КСУ, яким прийнятий під час Помаранчевої революції закон № 2222-IV від 8 грудня 2004-го (щодо змін до Основного Закону) визнано «таким, що не відповідає Конституції України у зв'язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття». З іншого — постановою Верховної Ради від 22 лютого 2014-го, якою під час Революції гідності було визнано чинними «положення Конституції 1996 року зі змінами і доповненнями від 08.12.2004 року».

Зумисно розбалансована законопроектном Медведчука — Симоненка у грудні 2004-го, аби обмежити можливості нового президента в керівництві країною, система влади залишається вразливою до компетенційних воєн між різними її гілками. А низка закріплених у ній положень, які стосуються адміністративно-територіального устрою, соціуму, освіти, медицини та ін., є явно неадекватними сучасним реаліям через радянські атавізми, які блокують розвиток і реформування зазначених сфер.

Погляд на історію конституційного процесу (а точніше, запеклої боротьби) в Україні впродовж останньої чверті століття вкотре ілюструє перевагу тих держав, які після розпаду соцтабору повернулися до власних правових напрацювань докомуністичної доби або ж написали свої закони на основі обраних зразків демократичних держав із ринковою економікою. Адже конфлікти і проблеми, пов'язані з Основним Законом, в Україні значною мірою зумовлені спробами його вибудовування на ґрунті радянської конституційної спадщини.

ВІД РАДЯНСЬКОЇ ДО ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Якщо не брати до уваги «керівну і спрямовуючу» роль компартії (скасовану ще до здобуття країною незалежності), УРСР була «радянською» республікою. Стаття 2 останньої з її конституцій, ухваленої 1978-го, чітко фіксувала, що «народ здійснює державну владу через Ради народних депутатів... Усі інші державні органи підконтрольні й

підзвітні Радам народних депутатів». На вершині цієї системи перебувала Верховна Рада.

Тож нова модель влади України після виходу з СРСР вибудовувалася на успадкованій із тих часів парламентській моделі, але з урахуванням нового інституту президента, поява якого в 1991-му спричинила низку несистемних правок і доповнень до Конституції УРСР 1978-го, що діяла до 1995–1996 років. Після проголошення незалежності до неї було внесено 18 правок, а колишня по-своєму струнка модель, де Верховній Раді підпорядковувалися всі органи влади включно з «найвищим органом» урядом, рухнула.

Пов'язані з появою президента зміни до Конституції оголошували його «главою держави і виконавчої влади», який «проводить у життя Конституцію і закони України через систему органів державної виконавчої влади». Він фактично замикав на собі всю систему виконавчої влади й опосередковував її взаємодію з парламентом: «здійснює керівництво і спрямовує виконавчу діяльність Кабінету Міністрів»; «очолює систему органів державної виконавчої влади, забезпечує їх взаємодію з Верховною Радою»; «подає на розгляд Верховної Ради проект державного бюджету та звіт про його виконання»; «пропонує на затвердження Верховній Раді кандидатури для призначення ним на посади міністрів закордонних справ, оборони, фінансів, юстиції, внутрішніх справ та голів Державного комітету в справах охорони державного кордону і Державного митного комітету; звільняє цих осіб з посад»; «утворює, реорганізує і ліквідує міністерства, відомства та інші органи державної виконавчої влади; призначає та звільняє з посад керівників цих органів; скасовує акти Кабінету Міністрів, акти міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади».

Водночас уряд, хоч і підпорядковувався президенту, залишався «підзвітним і відповідальним перед Верховною Радою», яка мала право висловити недовіру як прем'єр-міністрові, так і окремим міністрам чи уряду загалом, що могло призвести до їх відставки. Як швидко виявилось, опираючись на парламент, владолобні прем'єр-міністри, як-от Леонід Кучма в 1992–1993 роках, могли кидати виклик авторитету президента в системі виконавчої влади й намагатися протистояти йому.

До того ж невизначеним залишалося питання підпорядкування виконавчої влади на місцях, яка залежала від місцевих, районних та обласних рад. Системний конфлікт між різними гілками влади призвів до політичної й конституційної кризи та, врешті, дострокових виборів парламенту й

президента в 1994-му. Однак це не вирішило проблеми боротьби між ними за вплив, тож у травні — червні 1995 року ці два державні органи знову опинилися на межі війни.

18 травня 1995 року Верховна Рада більшістю голосів ухвалила Закон «Про державну владу і місце самоврядування в Україні», однак не знайшла необхідних голосів для внесення пов'язаних із ним змін до Конституції. 31 травня 1995-го Кучма видав указ про опитування громадської думки стосовно довіри до президента й Верховної Ради, а вона, своєю чергою, наклала вето на цей документ. Виходом із конфлікту став тимчасовий компроміс, відомий як «Конституційний Договір між Верховною Радою та Президентом». Підписаний 8 червня 1995-го, він виявився фактично змінником головного документа країни в питаннях розмежування повноважень і складався з 61 статті.

Показовою була його преамбула, у якій наголошувалося на рівності двох сторін, що «одержали свої повноваження безпосередньо від народу» і «на основі доброї волі, взаємних поступок та компромісу дійшли згоди про таке: [...] Верховна Рада є єдиним органом законодавчої влади України [...] Президент є главою держави і главою державної виконавчої влади України [...] Сторони усвідомлюють, що невиконання положень цього Конституційного Договору призведе до хаосу в суспільному житті, розвалу економіки, виникнення загрози громадського конфлікту і поставить під сумнів саме існування суверенної демократичної України».

Цей витяг важливий тим, що ілюструє мотиви, які спонукали до вироблення нової Конституції в умовах розбалансованості попередньої. Не йшлося про розробку документа з нуля для забезпечення оптимальної моделі влади в країні, а лише про компроміс у боротьбі за повноваження між двома сторонами, які перебували в стані компетенційної війни та намагалися уникнути її переростання у війну реальну вже в масштабах країни. У тій ситуації позиції глави держави були об'єктивно сильнішими, ніж погано структурованого, обраного з кількох спроб за мажоритарною системою та роз-

різненого депутатського корпусу. І завдяки цьому президент отримав перевагу.

Стаття 19 Конституційного договору фіксувала, що він як глава виконавчої влади здійснює її повноваження «через очолювані ним Уряд — Кабінет Міністрів України та систему центральних і місцевих органів державної виконавчої влади». Хоч керівниками місцевих державних адміністрацій (МДА) мали призначатися лише обрані голови рад відповідного рівня, проте президент отримав право на звільнення їх з обох посад за невиконання його указів. Відтак формальні умовності не заважали реальній залежності очільників усіх МДА саме від глави держави.

Президент отримав можливість фактично незалежно від Верховної Ради управляти країною, тоді як здатність ВР ухвалювати закони без його згоди була мінімальною. Так, стаття 25 Конституційного договору передбачала, що «Президент видає укази з питань економічної реформи, не врегульованих чинним законодавством України, які діють до прийняття відповідних законів». До того ж, якщо ВР намагалася «урегулювати» відповідні питання всупереч волі глави держави, він міг накласти на них вето, для подолання якого потрібно було понад 300 голосів. Парламент також мав право накладати вето на президентські укази, однак лише за умови їх неконституційності та до моменту ухвалення висновку з цього приводу Конституційного суду (КСУ).

Ухвалена 28 червня 1996 року Конституція базувалася на зафіксованому в згаданому договорі балансі впливу між президентом і парламентом. Понад те, її ухвалення також відбулося під тиском глави держави, який зберігав ініціативу. Аби припинити ігри в парламенті з внесенням тисяч правок до проголосованого в першому читанні проекту Основного Закону, які могли послабити вплив президента, той 26 червня видав указ про проведення 25 вересня референдуму щодо прийняття нової Конституції України. Опинившись перед цією загрозою, після 24 годин безперервної роботи 27–28 червня депутати таки ухвалили її, а відтак згаданий указ президента був скасований.

Формально нова Конституція уже не називала президента «главою виконавчої влади», але відповідний статус його, по суті, було збережено, а контроль над органами влади на місцях став ще більш артикульованим. Зникло і право вето Верховної Ради на укази президента, які залишилися обов'язковими для всіх гілок виконавчої влади включно з МДА. Натомість право вето глави держави на ухвалені парламентом законопроекти було збережено. Для його подолання, як і раніше, необхідні були голоси понад 300 депутатів.

«Вищим органом у системі виконавчої влади» ставав Кабмін, однак він оголошувався відповідальним перед президентом, а призначення й відставка його складу включно з прем'єр-міністром належала до повноважень глави держави. За ним же було закріплене безумовне право скасування будь-яких актів Кабміну, натомість останній у своїй діяльності мав окрім Конституції виконувати акти президента та закони, набрання чинності яких залежало знову ж таки від президента, що зберіг право й на утворення чи реорганізацію міністерств та центральних органів виконавчої влади.

Стаття 118 нової Конституції чітко фіксувала, що виконавчі функції в областях і районах здійснюють місцеві державні адміністрації, голови яких призначаються та звільняються президентом за поданням підконтрольного йому Кабміну й відповідальні перед ними. А їх зв'язок із колишніми місцевими радами, головами яких вони мали бути раніше, тепер обмежувався лише підзвітністю «у частині повноважень, делегованих їм відповідними районними чи обласними радами».

Отже, Конституція 1996-го у своїй початковій редакції зафіксувала досить своєрідний владний дуалізм у країні. З одного боку, вся вертикаль виконавчої влади могла функціонувати в базовому режимі цілком автономно від ситуації в парламенті — під керівництвом президента, уряду й МДА на місцях. З другого — фундаментальні рішення на кшталт закону про держбюджет, які за Конституцією регулювалися виключно законами, згоди на призначення прем'єр-міністра, Генпрокурора, низки інших керівників ЦОВВ мали ухвалюватися парламентом.

Верховна Рада, у якій до 2000 року домінувала лівопопулістська більшість, та виконавча вертикаль, очолювана президентом, за Конституцією 1996-го тривалий час могли жити фактично в паралельних реальностях. Парламент без згоди президента та уряду нерідко ухвалював відірвані від життя постанови та законопроекти, які нікого ні до чого не зобов'язували. А нечасті спільні рішення приймалися на основі доволі складних ситуативних компромісів.

Для системних зрушень президент та уряд потребували стабільної законодавчої підтримки парламентської більшості, яка ділила б із ними відповідальність за розвиток країни. Але вона не була передбачена Конституцією 1996-го. Після обрання на другий термін президент Кучма спробував перейти в черговий наступ на парламент та домогтися нового перегляду балансу впливу. Оголошений ним у січні 2000 року референдум забезпечив потрібні йому ствердні рішення про: право розпускати ВР у разі, якщо та впродовж місяця не зможе сформувати постійну парламентську більшість або в разі незатвердження нею протягом трьох місяців Державного бюджету; вилучення з Конституції норми про те, що нардепи не можуть бути без згоди Верховної Ради притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані; зменшення з 450 до 300 кількості народних депутатів та перехід до двопалатного парламенту, одна з палат якого представляла б інтереси регіонів України.

ЦІНА ПЕРЕМОГИ

Проте тодішня атака президента на ВР, яка опиралася на результати конституційного референдуму 2000-го, захлинулася через конфлікт у правочентристській більшості, який завершився її розвалом та відставкою уряду Ющенка в 2001 році. Розпочиналася боротьба за спадщину Кучми в очікуванні президентських виборів 2004-го, тож політикум не був готовий до кардинального перегляду балансу повноважень, оскільки не знав, хто їх здобуде. Відтак чергові

зміни до головного документа країни стали можливими лише в умовах чергової «передвоєнної ситуації» під час Помаранчевої революції.

Прийнятий 8 грудня 2004 року закон про внесення змін до Конституції мав на меті розбалансувати владу, щоб ослабити вплив нового президента. Його ухвалення 402 голосами стало лише наслідком бажання уникнути силового сценарію боротьби за владу. А нова редакція Конституції, яка набрала чинності з 1 січня 2006-го, відразу ж спричинила політичну кризу внаслідок вотуму недовіри призначеному президентом уряду.

Відбувся перехід до парламентсько-президентської моделі, за якої глава держави втратив основні важелі впливу на виконавчу владу (перейшла під контроль Кабміну) та вплив на формування уряду (за винятком міністрів оборони та закордонних справ). Останній формувався коаліцією депутатських фракцій у ВР та був відповідальним перед нею.

Проте у глави держави залишилися потужні можливості для блокування діяльності парламенту й уряду, з якою він не погоджувався: вето на рішення ВР, якщо за нього голосувало менше від 301 обранця, право зупиняти акти Кабміну, нечітке розмежування повноважень із ним у питаннях формування та керівництва місцевими державними адміністраціями. І весь цей арсенал активно використовувався у компетенційних війнах у трикутнику «парламент — уряд — президент» упродовж 2006–2009 років (спочатку Ющенком і Януковичем у 2006–2007-му, а потім Ющенком і Тимошенко у 2008–2009-му).

ДОСВІД УКРАЇНИ ВКОТРЕ ІЛЮСТРУЄ ПЕРЕВАГУ ТИХ ДЕРЖАВ, ЯКІ ПІСЛЯ РОЗПАДУ СОЦТАБОРУ ПОВЕРНУЛИСЯ ДО ВЛАСНИХ ПРАВОВИХ НАПРАЦЮВАНЬ ДОКОМУНІСТИЧНОЇ ДОБИ АБО Ж НАПИСАЛИ СВОЇ ЗАКОНИ НА ОСНОВІ ЗРАЗКІВ ДЕМОКРАТИЧНИХ ДЕРЖАВ

У результаті цей період увійшов у вітчизняну історію як змарнований на взаємну боротьбу шанс розвитку країни. Тодішній глава держави Віктор Ющенко, хоч і заходив досить далеко в протистоянні з урядом і ВР, як-от примушуючи їх до дострокових виборів 2007-го та спробувавши повторити це восени 2008-го, так і не наважився за прикладом Кучми середини 1990-х на «протиснення» змін до конституції, які прибрали би причини такого конфлікту.

Свій варіант виходу із ситуації 2010 року запропонував режим Януковича, який із притаманним йому авторитарним підходом корумпував, зламав та відформатував усі гілки влади під себе. Це й антиконституційне формування більшості та призначення уряду Азарова в березні, скасування КСУ конституційної реформи-2004 у вересні 2010 року, підпорядкування місцевих рад за рахунок масштабного використання адміністративного ресурсу, підкупу та залякування депутатів восени 2010-го, підпорядкування судової системи.

Але підсумком цієї узурпації та волюнтаристського використання владних повноважень Януковича стала Революція гідності й відновлення конституційної реформи 2004-го (із внесеними в 2011 та 2013 роках технічними змінами щодо термінів повноважень органів влади та місцевого самоврядування, а також Рахункової палати).

Новий президент Петро Порошенко від початку своєї каденції запевняє у відсутності намірів посягати на парламентсько-президентську модель та орієнтується на використання альтернативних варіантів впливу на різні органи влади (**див. Мистецтво компромісу, Тиждень № 20/2016**). Він ініціював зміни до Конституції, які не дають збільшення його повноважень, але покликані зміцнити незалежність й ефективність органів правосуддя та місцевого самоврядування.

Ідеться насамперед про Закон «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», який 2 червня 2016-го був ухвалений парламентом. Він передбачає зменшення впливу парламенту та президента на судову систему та Вищу раду правосуддя (засновується на основі чинної Вищої ради юстиції) та, водночас, розширення повноважень останньої. Також вносяться зміни до Конституції в частині, яка стосується прокуратури. Зокрема, Верховна Рада позбавляється права висловлювати їй недовіру.

Ці зміни нібито мають послабити корупцію та посилити в суддів відчуття відповідальності за свої вчинки. Проте в українських реаліях тотальної та глибокої корумпованості суддівського корпусу зміни насправді загрожують остаточним перетворенням його на замкнену недоторкану корпорацію, члени якої пов'язані круговою порукою. А отже, незалежну насамперед від відповідальності за свої протиправні дії. Адже звільнити чи притягнути служителів Феміди до такої відповідальності навіть за найочевидніші злочини тепер неможливо без згоди на це представників самої суддівської корпорації, яка матиме абсолютну більшість у Вищій раді правосуддя.

Зміни до Конституції в частині місцевого самоврядування, які були проголосовані в першому читанні в серпні минулого року, стали заручниками нав'язаних ззовні пунктів про визнання «особливостей самоврядування» окупованих Росією районів Донецької та Луганської областей. У результаті гальмується й ухвалення основної частини змін, які стосуються формування самодостатніх громад, ліквідації залежності їх від призначуваних президентом за поданням Кабміну глав місцевих державних адміністрацій, передачі основних повноважень щодо забезпечення життєдіяльності мешканців та відповідальності за це органів місцевого самоврядування.

Залишається і проблема зі збільшенням адміністративно-територіальних одиниць. Адже з радянської конституції 1978 року до нинішнього Основного Закону перекочувала абсурдна фіксація повного переліку й точних назв усіх 24 областей. У разі збільшення повітів (районів) існування низки областей утратить сенс: у їхніх межах залишаться по 3-4 повіти, і збереження координуючої надбудови над цими адмі-

ністративними одиницями як нинішніх областей втратить сенс. Відтак зменшення їх кількості та зміна меж (як і перейменування деяких через зміну назв обласних центрів), які так потрібні для завершення реформи системи самоврядування, потребує внесення змін до Конституції.

Ще більшою проблемою є успадковані з конституції радянських часів норми про безплатну медицину та освіту в державних закладах (статті 49 та 53), а також гарантовані виплати на рівні, не нижчому від прожиткового мінімуму, для усіх пенсіонерів (стаття 46). Вони не адекватні сучасним ринковим реаліям, але відповідно до статті 173 чинної Конституції ці пункти не можуть бути змінені. Єдиним шляхом вирішення проблеми залишається ухвалення нової конституції або ж політико-правове рішення про зміну цієї статті, яке, утім, будь-коли може бути оскаржене як антиконституційне.

Тим часом «гарантована» на папері безплатність медичної допомоги та освіти (причому від дошкільної та середньої до вищої та професійної) у державних закладах призведе до їх подальшої стрімкої деградації, а згодом і колапсу через прогресуюче недофінансування. Унаслідок цього в країні буде знищено державну освіту й медицину як такі, а у громадян не залишиться прийнятної альтернативи дорогій приватній освіті та медицині. Адже такий сценарій аж ніяк не суперечить нинішній пострадянській редакції Конституції.

Аналогічна ситуація й зі статтею 46, яка передбачає, що «пенсії й інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом». Наслідків від її збереження може бути лише два й вони однаково руйнівні для системи соціального захисту. Перший: прогресуюча соціальна несправедливість, коли рівень державної допомоги тим, хто не платив жодних внесків, не надто відрізнятиметься від виплат тим, хто їх справно сплачував упродовж десятиліть. Відтак нівелюється мотивація робити такі внески до соціальних фондів. Другий: держава штучно занижуватиме законодавчо визначений прожитковий мінімум, і врешті-решт він перестане виконувати свою функцію соціального стандарту. ■

Небезпечні втручання

Записав Роман Малко

Чи варто змінювати Конституцію, порушуючи її, і чому нинішні інновації не доведуть до добра? Колишній генпрокурор, суддя КСУ у відставці Віктор Шишкін на прохання **Тижня** проаналізував новітній конституційний процес в Україні

Про конституційну відповідальність політиків. В Основному Законі прописана конституційно-правова відповідальність для всіх гілок влади. Для президента це імпичмент—примусове дострокове усунення з посади; для парламенту—достроковий розпуск; особисто для депутатів—дочасне припинення їхніх повноважень; для Кабміну—можливість примусового відправлення його у відставку. Що стосується суддів, то усунення з посади теж є фактично прихованим імпичментом. 1996 року юристи, які були в Конституційній комісії, зокрема і я, наполягали на застосуванні цього терміна, що притаманний, скажімо, законодавству США. Там у порядку імпичменту усувають лише двох осіб: президента й федерального суддю. Ми хотіли зробити аналогічно, але ця ідея для суддів не пройшла. Утім, примусове звільнення будь-якого з них за порушення присяги й за несумісність, прописані спеціальною процедурою згідно з підставами, переліченими в Конституції, фактично можна трактувати як імпичмент.

Що ж до звітності гілок влади, то вона стосується лише звіту уряду, котрий може бути причиною для його відставки. Для решти посадовців звіту фактично немає. Щорічне послання президента парламентові важко таким назвати. Звіту депутатів також не існує. Як не передбачено і звіту парламенту про його діяльність.

Про ініційовані президентом конституційні зміни. Нині триває обговорення змін до Конституції, котрі подає президент, і я ставлю найелементарніше запитання: а ті «конституціоналісти», які вигадали й розробляли ці позиції, концептуально бачать кінцевий результат нової редакції Основного Закону? Мова про нововведення щодо депутатської недоторканності, судову реформу, децентралізацію. Можна подавати ще якісь інновації, але коли в тіло Конституції вмонтовують певні нові елементи, важливо бачити кінцеву мету: що ж буде на виході? Конструктори мерседеса, які заклали доктрину цієї машини, чітко уявляли собі все. Звісно, вузли й деталі розробляли окремі групи, але завжди є генеральний конструктор, який знає концепцію та кінцевий варіант. Якщо завтра якісь деталі до їхнього авто доручити розробити нашим фахівцям із заводу ЗАЗ, вони зможуть? Думаю ні, бо не знають загальної концепції, не прониклися нею. Те саме стосується Конституції. Фактично якби стояло політичне завдання, не порушуючи конституційної системи, зробити зміни, то треба було б доручити їх тій групі, яка мислила й думала в 1996-му.

Адже поява нових елементів без бачення концептуального кінцевого результату до добра не доведе.

Про конституційний процес у 1990-х. У нас усе було відкрито. Ми мали концепцію нової Конституції України (червень 1991-го), там усе було розписано. Концепцію ухвалили постановою ВР, вона була загальновідома, понад те, Конституційна комісія, розробивши свій варіант проекту, виставила його на всенародне обговорення й звернулася до громадян, щоб вони висловили свої пропозиції та зауваження. Надійшло більш ніж 9 тис. пропозицій. Окрім того, деякі партії сформували й інші варіанти проектів (загалом дев'ять). Це був відкритий процес, усі знали, хто куди йде й чи можна туди рухатися. Тоді було цілком посткомуністичне суспільство, ми тільки-но вилупились, а на сьогодні минуло нібито вже 25 років розвитку демократії, однак закрились у якійсь мушлі. Хіба це демократичний підхід?

Чи час змінювати Конституцію. Я не бачу взагалі потреби змін до неї, навіть за умови необхідності проведення судової реформи. На мою думку, вчинено фактично колаборантські дії. Не можна переінакшувати Конституцію в умовах війни. Згадайте бодай слова нинішнього спікера Андрія Парубія, який, виступаючи в Європі, казав, що Україна—перша у світі держава, яка під час війни змінює Конституцію. Якщо він визнає, що точиться війна й ми це робимо, то є стовідсотковим порушником ст. 157 Основного Закону, яка забороняє такі зміни. Як таке верзти на цілу Європу й видавати за наймовірне досягнення? Якщо ви уже щось таємно робите всупереч Конституції, то хоч помовчте. Після того Меркель, як я і очікував, в одній зі своїх промов уже вжила слово Bürgerkrieg («громадянська війна»). Тобто в нас не агресія, а «громадянська війна». Ми самі на це погодилися.

Про судову реформу. Судова реформа стосується не організації (нині наламали чимало дров), не процесу (в нас він непоганий). Удосконалення потребує лише кримінальний процес, що був створений. Коли у 2006–2007-му ми розробили новий Кримінально-процесуальний кодекс, на кінцевому етапі тодішній міністр юстиції Микола Оніщук, а потім Андрій Портнов внесли туди дисконфортні, як на мене, зміни. Фактично лише він сьогодні потребує вдосконалення. Хоча дрібні доопрацювання можуть бути скрізь, бо немає нічого сталого, життя розвивається, тільки це не стосується того, що приховано під терміном «судова реформа». Як щодо

ФОТО: УНІАН

організації, так і щодо процедури вона зайва. А потрібна тільки щодо порядку формування суддівського корпусу, добору кандидатів на посади суддів, процедури їхнього звільнення та відповідальності. Отут реформа якраз на часі, я це ніколи не приховував, але, гадаю, вона може відбуватися без змін до Конституції. Я колись це вже показав на прикладі Вищої ради юстиції: як, не змінюючи Основного Закону, вийти на міжнародні стандарти щодо кількості в ній суддів. Хоча не вбачаю в цьому позитиву. Адже коли кажемо, що судді в нас корпоративні, створили корпорацию, а ми їм даємо право обирати більшість, то де логіка? Або не кажіть про корпоративність, або, якщо кажете, не йдіть за європейським формалізмом. Рекомендації — це не обов'язки. Повинна бути якась логіка, а її я не бачу.

Що стосується аналізу за суттю, то через відсутність підписаного конкретного тексту (минуло більш як два тижні, але ніхто не оприлюднює) зроблю це лише рефреном. Я категорично проти ламання структури. Не бачу проблеми із три- або ж чотирирівневою системою. У Німеччині для кримінальної та цивільної юстиції вона фактично п'ятирівнева. Ніхто в нас цього не знає. Для адміністративної юстиції — чотири-, для фінансової — трирівнева, а оскільки в них є ще Об'єднаний сенат федеральних судів, то можна вважати його для цивільної та кримінальної юстиції п'ятим рівнем. І нічого, всі чудово знають, як розвивається Німеччина. А в нас катастрофа. Усе це спекуляції.

Єдине, що можна вважати позитивним, — це конституційна скарга. Але прожити без неї теж можна. Жили два десятиліття і ще прожили б, до закінчення збройного конфлікту. До речі, у німців вона з'явилася через 25–30 років після ухвалення Конституції. Нічого аж настільки катастрофічного, щоб негайно всупереч нормам Основного Закону його ж таки змінювати. Тим паче що конституційна скарга в нас таки є, прихована. Громадяни мали право звертатися до КС по тлумачення, а він міг вийти за межі останнього й винести за їхнім зверненням рішення про неконституційність якихось норм. Про це говорила ст. 95 закону про КС, і в нас є близько 10 таких рішень.

Для добору суддів теж не потрібні конституційні зміни. Усе це можна елементарно вирішити вдумливим пошуком форм, засобів, варіантів у законі про судоустрій. Хто шукає, той знайде, а хто не хоче шукати — щось порушує.

Про зміну у зв'язку з декомунізацією прописаних у Конституції назв областей.

Це момент, який потребує регуляції, але існують певні нюанси. Є декомунізація, є назви «Кіровоградська» та «Дніпропетровська», і коли ми вже йдемо, треба йти до кінця. Окрім того, існує пропозиція президента вилучити з Конституції частину, де перелічені області. Може, це й реально зробити, але знову-таки тут як із мерседесом. Чи маємо ми уяву про майбутню конструкцію територіального

устрою нашої держави? Вилучаймо, тільки спершу знаймо, яка буде ця конструкція. Мені наразі не відомо, що це буде: волості, землі... Французи колись, щоб позбавити свою країну так званого історичного сепаратизму, поділили її на 98 адміністративних округів. А територія Франції трохи менша, ніж України (на 50 тис. км²). Отже, треба спочатку виробити доктрину, чого ми хочемо, а вже потім уносити зміни. Але, прокукурикавши, що ми ліквідуємо ч. 2 ст. 133, ніхто не сказав, що далі. Так не можна.

Про пострадянські елементи в Конституції й про те, наскільки наявний соціальний устрій із нею дисонує. Це, мабуть, єдиний момент, коли я скажу про наближення до аналогів декларативної радянської Конституції. Права людини в нас, звісно, краще виписані, більш деталізовано. До того ж саме людини, а не громадянина, тут є різниця. Але демагогічні норми справді існують: безплатні медицина, освіта... Не знаю, чи забезпечить сьогодні держава їх реалізацію. Решту не можу назвати пострадянськими елементами. Президент, повноваження парламенту, загальні засади, судоустрій, Конституційний Суд тощо є нормами, характерними для цілого світу, і ніхто їх не вважає рудиментом СРСР. Єдиним складником, котрий дисонує зі структурами, можна назвати прокуратуру, де частково збереглися радянські повноваження.

Утім, якщо в принципі говорити про комуністичну спадковість, а саме про соціальні права людини, то виникає запитання: чи можна їх було нормально забезпечити? Думаю, так. Навіть коли йдеться про ці соціал-демократичні норми, що були записані, — за умови правильної організації державного управління, зокрема економікою (не в радянському розумінні). Воно існує в тій чи тій формі в усіх капіталістичних державах (його називають доктринальним). У Японії, якщо в таких великих фірм, як Sony чи Toyota, виникають серйозні проблеми, скликають засідання Кабміну, адже є небезпека соціального вибуху, відтак у справи втручається уряд. Ми просто не знаємо цих механізмів, бо ніколи не вивчали.

Тому причини дисонансу норм Конституції з реаліями не в ній самій. Вони в бандитській «прихватуванні», що відбулася під маркою ліквідації всього пов'язаного із соціалізмом та комунізмом. Ті, хто вважав себе політичним лідером і функціонером у більшовицькій системі, хто найбільше розказував про загальнонародну власність, перші кинулися «прихватувати», адже були ближчі до механізму прийняття рішень.

Про можливі невідворотні зміни в Конституції щодо ОРДІЛО. Поки що йдеться про перехідні положення президента, знаменитий п. 18. Але ви ж бачите яка була критика, навіть вибухи гранат. Фактично смерть і кров цих правоохоронців на руках глави держави, бо він своїми дурними змінами спровокував цей конфлікт. Хіба не міг Петро Олексійович передбачити, що значна частина суспільства буде категорично й навіть радикально проти? Він є провокатором того, що сталося 31 серпня. І якщо це пройде, то катастрофа неминуча. Ми фактично конституційно узаконуємо все те, що

відбулося колись у моєму рідному Придністров'ї. Зробимо «ПМР» у нас, тільки з різницею 25 років. Це для мене не лише державний біль, а й родинний. Там залишалися мій брат, його доньки, внуки й наша мати, яку я вивіз уже на початку цього тисячоліття до Києва. Брат із доньками теж згодом мусив емігрувати. От вам наслідки Придністров'я. Тож те, що намагаються оцим ідіотизмом пропхати, — це подарунок колаборантам. Я не пригадую, аби де Голль погоджувався на уряд колаборанта Петена, якого потім було повішено за зраду, щоб було дві Франції: зі столицями в Парижі й Віші. Останнє вважали територією, котра співпрацювала з Гітлером, і всі, хто там служив у жандармерії, поліційному та військовому апараті, зазнали покарання. Когось повісили, когось розстріляли, когось посадили.

Про можливість скасування Конституційним Судом закону про люстрацію. Є елементарний процес. Є звернення, погане чи ні, але КС зобов'язаний його розглянути. Можуть бути різні варіанти, внесені різні проекти, причому діаметрально протилежні. Одні кажуть визнати неконституційним, другі — зберегти конституційність. Знову-таки це не доводить, що КС уже сьогодні готовий проголосувати за якийсь із варіантів. Плюс є мотивація та регулятивна частина. Зазвичай традиційно обговорювали спочатку саме її. Якщо більшість була за нею, то розробникові цієї частини доручали писати мотиваційну. Потім іще 20–40 разів обговорювали її, бо мотиви бувають різні. Траплялися навіть випадки, коли я погоджувався з регулятивною частиною і категорично заперечував мотиваційну, писав окрему думку. Тому казати сьогодні, що КС до чогось готовий, — це ворожіння на кавовій гушці.

Я НЕ БАЧУ ВЗАГАЛІ ПОТРЕБИ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ, НАВІТЬ ЗА УМОВИ НЕОБХІДНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ РЕФОРМИ. НЕ МОЖНА ПЕРЕІНАКШУВАТИ КОНСТИТУЦІЮ В УМОВАХ ВІЙНИ

Звісно, є певна небезпека скасування чогось Конституційним Судом, але питання, чого власне. Сам закон катастрофічно поганий. У ньому намішали вінегрету. Там й політична люстрація, й ідеологічна, й пов'язана з корупційними діями... Гримуча суміш. Треба було виписувати норми більш вивірено й стосовно чогось одного. Тому вийшло багато неконституційних внутрішніх норм. Сама концепція люстрації не може суперечити Основному Закону, цей процес треба було проводити, але КС може визнати неконституційним його. Якщо там оскаржували концепцію закону й буде визнано неконституційний концептуальний підхід, це справді небезпечно. Якщо ж визнають неконституційними деякі норми, небезпеки немає, їх можна скоригувати. Або приймається новий закон, або вносяться зміни щодо нової регуляції правовідносин, раніше регульованих цими нормами, виправляються помилки. Поки що підходи КС прогнозувати важко. ■

Хаос у законі

Записала Анна Корбут

Хто і як сьогодні змінює Конституцію України? Який зв'язок між цими нововведеннями та ключовими реформами в державі? Про це **Тижню** розповів експерт із конституційного та адміністративного права, голова правління Центру політико-правових реформ Ігор Коліушко

Про маніпуляції з Конституцією. Про необхідність змін до Основного Закону більшість політикуму України заговорила 2007 року. Доти їх вносили у 2004-му: передбачено було створення парламентсько-президентської форми правління та обмеження повноважень президента. Та фактично вони стали результатом спекулятивного використання моменту. Тоді одним треба було змінити закон про вибори глави держави, а другим — позбавити майбутнього лідера великих повноважень, бо вони ці вибори програвали. Відтак внесення змін до Конституції відбулося швидко й неякісно як за змістом, так і за процедурою.

Про історію змін. У роки президентства Януковича за підготовку змін до Основного Закону відповідала Конституційна асамблея. Вона готувала їх концепцію щодо низки питань: різні робочі групи працювали над децентралізацією, реформою прокуратури й судової системи, удосконаленням вищих органів державної влади. Політики в розробці цих нововведень участі майже не брали: депутати не ходили на засідання ані Асамблеї, ані її робочих груп. Тоді робочі групи Асамблеї вдалося відобразити в концепції змін до Конституції практично всі згадані реформи, окрім прокуратури: ані ліквідацію розділу про цей орган в Основному Законі, ані радикальні його зміни не підтримали. Утім, концепцію так і не було затверджено. Її завершили готувати в листопаді 2013-го, а засідання КА мало відбутися 6 грудня. 2 грудня частина експертів, зокрема і я, вийшла з Асамблеї на знак протесту проти побиття студентів. І, зрештою, засідання скасували, бо затвердження концепції так і не відбулося.

У період Євромайдану всі розуміли, що чинна Конституція — це інструмент узурпації повноважень Януковичем. Саме для того він змінював її в такий неприродний спосіб: через рішення КС і даліше тлумачення цього рішення міністром юстиції та іншими посадовцями фактично без участі Верховної Ради. Тому точилися багато розмов про те, що однією із цілей революції повинні стати зміни в Основному Законі.

Але в цьому питанні сформувалися два підходи: хтось виступав за те, щоб готувати новий законопроект про зміни й подавати його в парламент відповідно до процедури. До речі, тоді стосовно цього був широкий консенсус серед фахівців (науковців і політиків). Другі, насамперед деякі публічні діячі, вирішували іншу проблему: вони вважали, що з революції треба рано чи піз-

ФОТО: УКРАЇНСЬКЕ ФОТО

но виходити через якусь домовленість. Однією з її складових має бути зміна уряду. За Конституцією редакції 1996 року домовитися з Януковичем про таке було неможливо: він мав повноваження будь-коли розпустити уряд, звільнивши прем'єра. Отож пропонувано було найпростіше: визнати, що рішення КС 2010 року ухвалено з перевищенням повноважень. Власне, цей варіант і затвердили як елемент домовленості між протестним Майданом в особі політичних лідерів та владою 20 лютого 2014 року за посередництва міжнародних представників. І потім його реалізували, незважаючи на втечу Януковича.

Однак тоді всі — і політики, і громадськість — закликали готувати законопроект про внесення змін до Конституції негайно. Зміни стосувалися забезпечення децентралізації влади, реформи судової системи та прокуратури, а також удосконалення моделі відносин президента, парламенту й уряду в межах змішаної парламентсько-президентської республіки. Мета останнього — не так якимось чином обмежува-

Повну версію інтерв'ю читайте на сайті www.tyzhden.ua

ти повноваження президента, як чітко виписати їх в Основному Законі, щоб уникнути двозначностей, якими маніпулювали у 2008–2009 роках під час конфліктів між Ющенком і Тимошенко.

Про роботу над Конституцією після Майдану. Відразу було створено громадську робочу групу з тих, хто найактивніше працював у Конституційній асамблеї, та узгоджено пропозиції до такого потенційного законопроекту. Експерти виступали з трьома тезами. Перше: щоб конституційна реформа була успішна, треба подавати її в той момент, коли відчиняється вікно можливостей, і робити це дуже швидко. Друге: законопроект про зміни має бути юридично професійно підготовлений, із залученням фахівців. Третє: зміни слід подавати як поступку влади суспільству, а не ініціативу, скажімо, президента. Тим часом Верховна Рада створила свою робочу групу на чолі з Русланом Князевичем. Співпраці з громадськістю вона не організувала.

ЩОБ КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА БУЛА УСПІШНА, ТРЕБА ПОДАВАТИ ЇЇ В ТОЙ МОМЕНТ, КОЛИ ВІДЧИНЯЄТЬСЯ ВІКНО МОЖЛИВОСТЕЙ, І РОБИТИ ЦЕ ДУЖЕ ШВИДКО

Президент Порошенко змарнував майже рік: аж у квітні 2015-го він створив Конституційну комісію. Вона виявилася дуже великою, хоча не включала нікого з тих, хто боровся, скажімо, за децентралізацію попередніми роками. Перед комісією стояло завдання підготувати три законопроекти: щодо децентралізації, судової реформи, вдосконалення прав людини. Про реформу вищих органів влади вже не йшлося. Відповідно в КК створили три робочі групи. Та, що відповідає за децентралізацію, наприклад, врахувала попередні здобутки експертів у цьому питанні, доопрацювала їх і подала Петрові Порошенку більш-менш коректний законопроект. А судова — збиралася в Адміністрації президента, дискусії тяглися дуже довго, було багато розмов, але мало результатів, бо там домінували судді, а модерував процес представник Банкової.

Про децентралізацію. У квітні 2014-го Кабмін затвердив принципи реформи децентралізації — Концепцію реформи місцевого самоврядування й територіальної організації влади.

На початковому її етапі необхідно провести адміністративно-територіальну реформу громад. У результаті цього мають з'явитися дієздатні громади, яким можна передавати весь необхідний обсяг повноважень і фінансів під їхню відповідальність. Без змін до Конституції реалізувати цю реформу можна виключно на основі закону про добровільне об'єднання громад. Це дає певний перехідний період на те, щоб громадяни включились у процес. І за останні півтора року справді відбулися надзвичайно корисні трансформації: люди побачили живі гроші на своїх рахунках у сільрадах, нове шосе чи школу в сусідів і зрозуміли, що це, виявляється, реально. Сьогодні новостворені громади вчаться, нехай навіть

на помилках, і показують іншим, як їти цією дорогою. Паралельно вдосконалюється законодавство про об'єднання та місцеве самоврядування. Утім, добровільно об'єднатися всім іще в жодній країні не виходило. Тож держава мала б дати кілька років на власну ініціативу громадам, а відтак завершити реформування адміністративно-територіального устрою ухваленням відповідного закону. Але без змін у Конституції це неможливо.

І ще одне: в Основному Законі прописані існування й повноваження місцевих державних адміністрацій. Тож реформувати їх наразі ми не можемо. Отже, децентралізація сьогодні відбувається тільки на базовому рівні. Але РДА, які залишаються, унеможливають розвиток сільських рад: ті не стануть самостійними. Тому загалом без змін до Конституції цю реформу в повному обсязі не провести.

Крім того, на етапі підготовки законопроекту про зміни щодо децентралізації експерти й Конституційна комісія хотіли уникнути будь-яких неоднозначностей, дискусій. Однак після внесення його президентом до ВР нечіткі моменти таки з'явилися. Наприклад, додалися пункти про префектів: вони забезпечують здійснення державних програм, а також здійснюють інші повноваження, визначені законом. І це не єдиний приклад.

Про вибори в ОРДЛО. Найважливіша зміна та, що президент додав п. 18 перехідних положень: про те, що особливості місцевого самоврядування в певних районах Донецької та Луганської областей регулюються окремим законом. Ця фраза збігалася з назвою відповідного Закону «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» від 16 вересня 2014 року, тож багато політиків відразу запідозрили, що йдеться про спробу легалізувати саме цей документ, хоча він був неконституційний і не діяв. А ця фраза могла зробити його таким, що відповідає Конституції. Відтак уся дискусія щодо законопроекту про децентралізацію звелася до вкрай емоційного обговорення в душі «зради» й «перемоги», а не до дебатів про власне положення реформи. Зрештою, ситуація так загострилася, що призвела до людських жертв 31 серпня 2015 року. Це була непорядність обох сторін: вони фактично далеко відійшли від змісту законопроекту, говорили що хотіли, не посилаючись на його зміст. І, закономірно, завершилось усе тим, що голосів на його ухвалення у ВР досі немає. Далі замість того, щоб учинити конституційно — внести зміни до законопроекту й відправити його до КС на повторний висновок, депутати вирішили діяти явно протилежним способом: звернулися до КС, щоб той розтлумачив значення «наступної чергової сесії».

Тут пам'ятаймо і про зовнішній аспект: ніхто з експертів не знає, як відбувалися мінські переговори і що обіцяла українська сторона. В оприлюдненому як їх результат у лютому 2015 року переліку вимог справді є п. 11, де записано, що Україна повинна внести зміни до Конституції. До цього пункту існує примітка, де обговорюється власне те, що в них має бути. І ці пункти повністю повторюють закон про особливості місцевого самоврядування в ОРДЛО від 16 вересня 2014 року, який ухвалювали на закритому засіданні ВР із вимкненим табло (це прецедент у нашій історії). Із правового

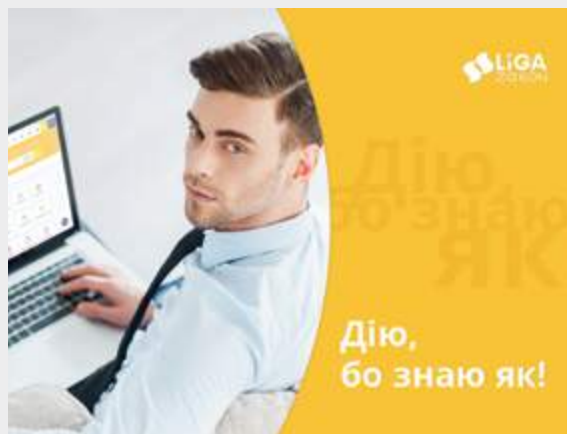
погляду такий пункт нікчемний: ніхто не має права взяти зобов'язання вносити зміни до Конституції за український народ. Але тоді президент запропонував законопроект про децентралізацію зі своїми змінами й почав усюди говорити, що ми цим виконуємо мінські угоди. Відтак лунали запитання іноземних посадовців: яка ситуація із законом про виконання мінських домовленостей? Доводилося пояснювати різницю між децентралізацією, тими угодами та змінами до Конституції. Але як наслідок — усе це дуже нашкодило. Ми фактично втратили реформу децентралізації такою, якою вона мала бути. І піддаємося Путіну, котрий веде війну проти наших реформ і можливості розвизатися, інтегруватись у європейську спільноту. А не провівши сьогодні децентралізацію на тій території, де спокійно (на Донбасі такої можливості немає), ми фактично унеможливуємо або гальмуємо наш розвиток.

Про судову реформу. Зміни щодо неї узгоджували й готували дуже довго, але цей закон не був пов'язаний із мінськими домовленостями, тож мав трохи щасливішу долю. За змістом він виявився доволі компромісний: там багато напрацьованого й підтриманого експертами. Чимало змін справді покращують Конституцію, хоча деякі моменти можна було прописати ще досконаліше. Але водночас з'явилися речі, які завжди бачилися неприйнятними. Насамперед монопольне становище адвокатів не тільки в кримінальному, а й у цивільному та адміністративному процесах. В українських умовах це породжує дуже багато проблем: утруднює доступ громадян до правосуддя, адже тепер особи в судовому процесі (яка не є юристом, тож не може захищати себе сама) треба буде завжди наймати адвоката. Те саме стосується органів державної влади. Замість того щоб їх представляли штатні юристи, які відповідають за підготовку актів, оскаржуваних у суді (і доводили свою правоту, що не переступали закону під час підготовки відповідного акта), державні органи теж мають наймати захисників та оплачувати їхні послуги з держбюджету. Навіщо це робилося? Схоже на відверте лобіювання адвокатських доходів.

Інший ганебний момент: на три роки унеможливлено ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Хтось стверджує: якби Україна його ратифікувала, то відкрила б шлях до якихось зловживань. Але ж ми самі звертаємося до МКС із закликом розслідувати злочини Росії на Донбасі. І тут нас запитують: «Чи ви хочете, щоб розслідували тільки її злочини?». Адекватних пояснень усього цього немає.

Законопроект про зміни до Конституції в частині прав людини напрацьовується. Утім, його й на обрії поки що не видно.

Загалом усе сказане ілюструє хаотичність змін до Основного Закону сьогодні. Процес відбувається, але є радше ситуативним, ніж таким, що має стратегічне бачення й чітку мету. Крім того, нашим політикам з усіх таборів властиво намагатися використати реформування Конституції виключно у своїх корпоративних інтересах. А коли це не вдається, вони стараються заблокувати нововведення. Бо ж про інтереси суспільства, громадян думати не звикли. ■

Платформа LIGA:ZAKON у хмарі — для бізнесу в ажурі

LIGA:ZAKON як соціально-відповідальна компанія вже 25 років робить свій внесок у розвиток прозорості й ефективності бізнесу України. Нова інформаційно-правова та комунікаційна Платформа LIGA:ZAKON, випуск якої компанія присвячує 25-й річниці незалежності України, є cloud-рішенням для бізнесу незалежно від виду діяльності й розміру.

«Ми віримо, що для нас, як і для України, все тільки починається. Ровесниця незалежності, LIGA:ZAKON зробила свій внесок у творення нашої країни через систематизацію законодавчої бази та донесення правил гри до громадян і кожного підприємця та гравця бізнесу», — зазначає Марина Бондаренко, голова правління компанії LIGA:ZAKON.

Функціонально Платформа LIGA:ZAKON виконує роль основи для всіх правових продуктів та онлайн-видань компанії, а також нових сервісів для бізнесу. Усі складові Платформи пов'язані між собою прямими та зворотними посиланнями, крос-модульними зв'язками, що суттєво спрощує можливість єдиного пошуку в межах усього інформаційного простору.

Реалізовано механізми порівняння редакцій, відстежування та контролю змін документів. Завдяки cloud-функціям зберігання вкладок, а також адаптивному дизайну можна мати доступ до документів та своїх добірок у будь-який момент і з різних місць та пристроїв.

«Навіть ті, хто не знає, що таке хмарні технології, користуються ними щодня, — розповідає директор з маркетингу та продажів LIGA:ZAKON Анна Колесова. — Випуском Платформи LIGA:ZAKON ми хотіли дати свою відповідь світовим хмарним трендам. Адже наше рішення у хмарі жодним чином не обмежує обсягів даних, які можна зберігати, і є мобільною, доступною 24/7 та інноваційною пропозицією для наших клієнтів».

Сьогодні LIGA:ZAKON випускає Платформу на широкий ринок у комерційне використання у п'яти базових правових конфігураціях. Дізнатися більше про Платформу, придбати чи замовити вільний доступ на 24 год ви можете на platforma.ligazakon.net або за телефоном 0-800-21-01-02.

Військово-цивільна промзона

Станіслав Козлюк, Авдіївка

Попри обстріли, які не припиняються, жителі Авдіївки повертаються додому

Олександр, житель Авдіївки, розповідає: «Так, у цьому будинку мешкають люди. Хоча квартири обжиті лише з двору. Ті, що виходять вікнами на Донецьк, покинуті. Самі бачите, як будинок розбило». Ми стоїмо на околиці міста, поряд із вищербленою снарядами дев'ятиповерхівкою. Від вікон у ній залишилися хіба що прямокутники рам. У деяких місцях вони затягнуті плівкою або ж забиті фанерою. Інший бік будівлі має абсолютно інакший вигляд: подекуди нові металопластикові вікна, білизна, розвішана на мотузках. Видно, що тут обжито.

«Люди живуть лише в першому під'їзді, бо є електрика й вода. Далі по будинку нікого. Бо ж як узимку виживати, коли холодно? Люди потихеньку повертаються, а що робити? Кому ми потрібні?», — Олександр запрошує нас усередину помешкання.

«Мені пощастило, снаряди до квартири не залітали. Зараз ось ремонт невеличкий робимо, шпалери переклеємо. Звісно, страшно, що знову стрілятимуть, але що вдієш? «ДНР» була — по нас стріляли українські війська. Зайшли українці — по нас почали стріляти бойовики «ДНР». А як хочеться, аби ця війна завершилася швидше! Повірте, їй тут ніхто не хотів», — додає Олександр.

Порівняно з минулим роком людей у місті побільшало. Значно. Якщо 2015-го Авдіївка була напівмертвою, то нині тут постійний рух: вулицями їздять громадський транспорт, на центральній площі заварюють каву, працюють магазини. На місцевому ж ринку не проштовхнутися. Добираються хто пішки, хто велосипедом, хто автівкою.

«Ви спочатку ковбаси купили б, а потім уже розмовлятимемо... Ось журналісти пишуть, що ми тут до обстрілів звикли. Брешуть! Усі брешуть! Хіба можна

до них звикнути?! Он у ніч на вівторок знову стріляли. Десь у місті снаряди впали!» — на підвищених тонах починає розмову Ірина, продавець на ринку. Навколо нас поступово збирається невеличкий натовп.

«Це ви! Навіщо ви по нас стріляєте?! Навіщо ви вбиваєте наших дітей?! Вам не соромно?! У мене син поїхав зранку дороги ремонтувати, які ви, падлюки, порозбивали! Навіщо ви стріляєте?!» — репетує пенсіонерка на військового, що опинився поруч.

«Особисто я нікого не вбивав. І звідки ви знаєте, що по місту стріляють українці?» — відказує він. «І як горохом об стіну, — додає майже пошепки. — Пояснюєш їм, що сепари по них стріляють загалом. Усе одно не вірять!»

З-за плеча вигулькує вусатий чоловіча в білій кепці з пакетом у руках. Представляється Сергієм, запевняє, що служив в Афганістані мінометником.

«Точно тобі кажу: сьогодні десь 120-міліметрові снаряди з того боку до нас прилетіли. Подруга двірником працює, так осколки в місті знайшла. Що з ними зробила? На жаль, викинула... А треба було віднести військовим, вони б точно сказали, що це було. Я ж тільки так, приблизно кажу. Знаєш, що найстрашніше? Діти. Нещодавно хлопчина їхав на велосипеді, прилетів снаряд, осколок пробив ногу. І це не одна така історія», — переконує він.

«А мене от задовбала брехня, — почувши розмову, до нас підходить ще один Сергій, продавець. — Я росіянин у п'ятому коліні, у мене родичі там живуть, але спілкуватися з ними нереально. Кличуть до себе, мовляв, у вас же тут хунта, фашисти, стріляють щодня, місто в руїнах. Я сестрі відповідаю: ти ж минулого року приїжджала, усе бачила на власні очі. То кому більше віриш: братові, який тут живе, чи телевізору?»

Будні промзони. Місцеві жителі намагаються завершити свої справи до початку вечірніх обстрілів

Частково нежитловий. У розбитих снарядами будинках на околицях міста люди не живуть у квартирах, які виходять вікнами на Донецьк

Народу більшає. До розмови долучається Людмила. «Ми жили в Опитному. А потім воно перетворилося на зону бойових дій. Перебралися до Авдіївки, винаймаємо тут квартиру. Час від часу ходимо подивитися на своє житло. Точніше, на те, що не встигли порозтягати. Мародерів багато. Коли українські військові зайшли, квартири були зачинені. Повернулися — двері навстіж, речі винесені. Ще й снаряд у будівлю влучив», — жінка показує фотографії свого помешкання.

«А взагалі ви до нас уночі приходьте. Послухаєте канонади. Ми вас і «дорогою життя» в Опитне проведемо. Усі нею ходять: і місцеві, і мародери. Будинки побачите», — із сарказмом говорить Людмила.

Уже пополуночі. Видираємося на дах будинку на околиці міста. Удалині видно Бутівку, Донецьк і залишки аеропорту. Віддалік кілька разів лунають вибухи.

«Промзона наразі наша. Раніше по цьому будинку часто били, тому що лінія зіткнення була ближче. Нам удалося її посунути трохи далі, тож снаряди сюди стали залітати рідше. Бої тривають переважно поблизу Ясинуватської розв'язки. Десь увечері починається — і до ранку», — розповідає один із військових. Імені просить не називати.

«ОБСЕ на будинок навіть камери повісила, аби фіксувати обстріли з Донецька. Але чи фіксує, ніхто не знає. Кажуть, саме зараз вони поїхали на Промку. Можете скористатися моментом і теж туди потрапити. Бо якщо вони там — сепари не стрілятимуть», — додає він.

Поїздка до промислової зони Авдіївки, певно, є однією з найскладніших. Водій витискає газ і на швидкості входить у поворот, миттю перегинаючи відрізок шляху, який, як попередили на блокпосту, прострілюється снайперами з «ДНР». Залітаємо на подвір'я чи то тракторної станції, чи то станції спецтехніки. Навкруги розбиті й посічені уламками вантажівки: фури, водовози, ЗІЛи з ковшами й без. Поміж них швидко снують військові. Посеред двору з асфальту стирчить міна — нічний «дарунок» від бойовиків. Нас зустрічає сапер із позивним Старий.

«Удень жарко, асфальт розпечений. Тому міна ввійшла в нього, так і не вибухнула. Ми поруч пеньок поставили, аби часом ніхто не наступив. Гадаємо тепер, що ж робити з нею, — пояснює солдат. — А стріляють щодня. Із вечора й до ранку. Хоча

в останні кілька днів не так інтенсивно. ОБСЕ? Та до нас наче не заїжджали. Може, вони кудись далі поїхали, на позиції, не знаю», — говорить Старий.

Вибираємося до старої Авдіївки. Десь серед одноповерхових будинків видно побиті снарядами паркани. За кілька хвилин виходимо в поле. Місцевий люд лагідно іменує його «місячним кратером». Назва прижилася через величезну кількість воронок від мін, які переорали кілька гектарів землі.

«Тут регулярно щось падає. Нам ось у город міна залетіла, дах побило. Треба ремонт робити, перекривати будинок. Грошей, звісно, немає. Склали акт про збитки, оцінили вартість. А далі

ЯКЩО 2015-ГО АВДІЙКА БУЛА НАПІВМЕРТВОЮ, ТО НИНІ ТУТ ПОСТІЙНИЙ РУХ: ВУЛИЦЯМИ ІЗДИТЬ ГРОМАДСЬКИЙ ТРАНСПОРТ, НА ЦЕНТРАЛЬНІЙ ПЛОЩІ ЗАВАРЮЮТЬ КАВУ, ПРАЦЮЮТЬ МАГАЗИНИ

справа загальмувала. Он, хіба що лежать матеріали. Але фінансів на ремонт поки нема, — виходимо в поле. — Дивіться, снаряди лягали поряд, — показує на вирви в землі, що одна від одної за метр-два. Таких нараховуємо приблизно зо п'ять. — Чоловік частину вже сіном засипав, щоб корова ніг собі не переламала. Дроти он пообривало електричні, у сідок на городі теж дірки від снарядів у землі були, але вони їх уже закопали. Ще он у сусідів будинок розбили, дах знесло. На вулиці поруч авто стояло... здається, військове. Згоріло», — зітхає жінка.

Повз проходить її чоловік Олексій, саме веде корову з пасовища. Удалині починають розриватися міни, працює великокаліберний кулемет. Раптом повітря починає свистіти: десь поряд пролітає кілька куль.

«Униз! Усі вниз!» — кричить військовий, який нас супроводжує. З'являються його колеги, виводять нас до авто. Вертаємося до розбитої багатоповерхівки. У відносно безпеку нового міста. Там знімаємо бронжилети й полегшено зітхаємо. На годиннику п'ята. Повз нас проходить жінка з двома маленькими дівчатами. Вдалині й далі вибухають снаряди. ■

Майже фронт. За кілометр-два від Ясинуватської розв'язки обгоріла техніка — звична справа

Нічні «подарунки». Обстріли в промзоні починаються з заходом сонця і завершуються на світанку

М'яч на правій половині поля

Анатолій Шара, Богдан Буткевич

Тиждень спробував скласти мапу політичних поглядів футбольних фанатів країн Європи

Масові безчинства, влаштовані футбольними фанатами передусім із РФ та Англії під час футбольної першості у Франції, знову привернули увагу до цієї своєрідної субкультури. А вона завжди мала певний політичний підтекст: футбольні ультрас та хулз традиційно у своїх уподобаннях поділяються на правих та лівих. І хоча останні 15 років активна комерціалізація футболу та цілеспрямоване перетворення його на шоу-бізнес, а відповідно й активна боротьба футбольних інституцій із будь-якими проявами політики на трибунах помітно знизили ідеологічний підтекст під час «гри номер один», усе одно політичні погляди у фанатів були. Друге дихання права ідеологія на трибунах отримала з відродженням політичних рухів, які апелюють до антиімгрантських та антиєсівських гасел.

ЗАХІДНА ЄВРОПА. НЕПОХИТНІСТЬ ТРАДИЦІЙ

Розпочнемо з родоначальників футболу — англійців. От саме в них немає яскраво вираженої ідеологічної боротьби між правими та лівими. Там, швидше за все, відіграє роль певний регіональний патріотизм: кожен уболіває за клуб зі свого району. Нині політичні ідеології у фанатському русі Британії не такі важливі. Футбольне історичне суперництво є набагато важливішим, проте ліваками там не можна назвати фактично нікого. До фірм же, які сповідають праві погляди, можна зараховувати майже всі клуби Прем'єр-ліги, окрім фанатських угруповань «Тоттенгема» (Yid Army), «Бірмінгема» (Zulu Warriors), «Бредфорда» та «Дербі». Найжорстокішими з ультраправого крила є фірми ФК «Міллуол» (Bushwhackers), «Вест Гем Юнайтед» (Inter City Firm), «Челсі» (Headhunters), «Лідс Юнайтед» (Leeds Service Crew).

У Шотландії супортери клубу «Селтік» (The Green Brigade) підтримують лівореспубліканські погляди, що зумовлено протистоянням з англійцями, а також тим, що за цю команду уболівають ірландські та шотландські націоналісти. Це неодноразово ставало причиною бійок із їхнім вічним суперником «Глазго Рейнджерз» та правими фірмами з інших країн. Тільки тут на стадіоні «Селтік Парк» можна побачити, чим є кельтський соціалізм.

У навколофутболі Нідерландів ідеологія відіграє значно більшу роль. Приблизно 1/5 усіх матчів в Ередивізі — чемпіонату Голландії з футболу — мають, за поліцейською термінологією, «особливий ризик». Одна з головних

причин — різниця в політичних поглядах футбольних уболівальників. Так, найбільш агресивними й правими вважаються траблмейкери роттердамського «Феєноорда» (Het Legioen). Своїми принциповими суперниками вони вважають фанатів амстердамського «Аякса», які товаришують із фанатами лондонського «Тоттенгема» та дотримуються лівих поглядів. Не варто забувати і про ФК «Утрехт» з однойменного міста, чие найбільше угруповання Bunnik Side часто стає головним боєм для поліції не тільки в Нідерландах, а й по всій Європі. Своїми праворадикальними поглядами також завжди вирізнялися фанати «Гааги» (Nord Side) та «Твенте» (Vak-P).

ДРУГЕ ДИХАННЯ ПРАВА ІДЕОЛОГІЯ НА ТРИБУНАХ ОТРИМАЛА З ВІДРОДЖЕННЯМ ПОЛІТИЧНИХ РУХІВ, ЯКІ АПЕЛЮЮТЬ ДО АНТИМІГРАНТСЬКИХ ТА АНТИЄСІВСЬКИХ ГАСЕЛ

У сусідній Бельгії теж ніколи не було спокійно у світі ультрас. Місцеві футбольні угруповання, що зароджувались у 1980-х, були дуже тісно пов'язані з антиімгрантськими рухами. Тому практично всі фірми мають чітку праву позицію. Найбільші за кількістю вони у ФК «Брюгге» (Blue Army) та «Андерлехт» (O-Side). Але якщо ці клуби популярні не тільки в Бельгії, а й у всій Європі, то про скромний «Шарлеруа», мабуть, мало хто й чув. Попри те, фанати саме цієї команди вважаються одними з найжорстокіших у країні: White Army добре відома своєю безкомпромісністю.

Під час перегляду матчів німецької Бундесліги навряд чи можна побачити праву символіку на трибунах стадіонів: комплекс провини за Другу світову, великі штрафи та заборони відвідувати матчі роблять свою справу. Може виникнути хибне враження, нібито німецькі фанати аполітичні. Що ж, насправді якоїсь відсутності політики на трибунах удалося досягти хіба що в першій Бундеслізі. Але й там у глибокому підпіллі діють праві фірми від бременського «Вердера» (Kategorie C), «Боруссії» з Дортмунда та однойменного клубу з Менхенгладбаху, «Гельзенкірхена». А якщо спуститися по карті нижче, то ситуація має зовсім інший вигляд. Східна Німеччина — центр правих фірм. Найбільш радикальними тут є фанати «Енергі» з Котбуса (IC99), «Хемніца» (New Society), «Ло-

PHOTO: REUTERS

Траблмейкери. Уникнути сутичок футбольних фанів на великих чемпіонатах складно. Матч Англія — Росія був до певної міри «приречений» на заворушення

комотива» з Лейпцига (Josue Libertad), клубів «Динамо» з Берліна та Дрездена, «Кайзерслаутерна» та «Ганзи» з Росток.

На портовому Ростоку варто зупинитись окремо, адже «Ганза» відома виключно своїми вболівальниками з *Vogrommern Mob* і за популярністю в Німеччині не поступається «Баварії» та «Боруссії» (Дортмунд). З переходом «Ганзи» до нижчих ліг Німеччина втратила так зване політичне дербі — «Ганза» проти «Санкт-Паулі» з Гамбурга. Остання вважається найсильнішою лівацькою командою в усій Європі. Пірати — так називають фанатів цього клубу — ніколи не були проти відстояти свої принципи кулаками.

Що стосується французів, то тут фанатське середовище давно є полем битви між правими та лівими. Наприклад, прихильники клубу «Парі Сен-Жермен» із Парижа чи «Ліона», а також цілої низки інших команд є давніми симпатиками «Національного фронту» Марін Ле Пен та мають праві погляди. Тоді як представники портового Марселя, навпаки, підтримують ліву ідеологію. Власне, саме на цьому ґрунті й відбуваються найжорсткіші протистояння.

Фанатський рух у спокійній та заможній Австрії у 2000-х роках набирає популярності паралельно з політичним розквітом правого руху, який живиться антимігрантською та антиглобалістською тематикою. Столичний клуб «Рапід» із Відня представлений потужним рухом *Tornados Rapid*. Найстаріший клуб країни «Аустрія» теж має кілька хуліганських фірм. По

регіонах у «Штурм» (Грац) та «Зальцбург» також є об'єднання відданих вболівальників, які не проти помахати кулаками. Зазвичай місцеві траблмейкери тяжіють до правої ідеології.

У Швейцарії, одній із найбагатших країн світу, футбольні хулігани теж поступово завоюють популярність. Найбільше прихильників у «Базеля», у якого є принциповий суперник — «Цюрих». Симпатиками цих клубів нерідко влаштовують між собою бійки. Швейцарські фани традиційно виступають проти мігрантів, тож, очевидно, мають праву ідеологію.

Дуже цікава ситуація з фанатським рухом склалась у Скандинавії. Цей процес почав набирати обертів ще з 1970-х. А першими, хто став створювати організовані фірми, були шведи, точніше прибічники «Юргордена», «Хаммарбю» та «АІК». Значним поштовхом до загострення футбольного фанатизму стало проведення Євро-1992 у Швеції. Тоді місцеві траблмейкери зіштовхнулися з «колегами» з Англії, Німеччини та Голландії. Шведи й зараз задають тон у Скандинавії. Традиційно всі шведські фірми ультраправі.

Розвиток цього руху в Норвегії, Данії, Фінляндії розпочався пізніше. Непогано справи йдуть у фірм ФК «Копенгаген» та «Брондбю», які є хоч і поміркованими, але знову ж таки правими. У Норвегії футбольний рух перебуває в глибокому підпіллі. Добротні угруповання прихильників мають тільки клуби «Волеренга» (Осло), «Бранн» (Берген) та «Ліллестрєм», які зазвичай пов'язані з місцевими ультраправими

U.TYZH DEN@UKR.NET
ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК

партіями. У Фінляндії фанрух розвинений більше в хокеї, ніж у футболі. Але Суомі теж має свої традиції, хоча тут більшість клубів воліє не мати яскравих політичних уподобань.

СХІДНА ЄВРОПА. ФОРВАРД — ПОЛЬЩА

Якщо в Західній Європі політика на трибунах є переважно уділом фанатів, а звичайні вболівальники аполітичні зовсім, то в країнах колишнього соцтабору інакше. Причому ліві фанатські рухи очікувано менш поширені.

У Чехії можна виділити кілька основних фірм. Насамперед це Apple Commando клубу «Баннік» (Острава), ну і фірма Prague Boys столичного клубу «Спарта». Ще один клуб із Праги «Славія» зараз перебуває в кризовій ситуації, тож це відобразилося й на футбольних хулз. Інші місцеві фанати так само традиційно для колишніх соцкраїн мають яскраво виражені праві погляди.

У Словаччині фанрух має не надто багато прихильників. Лише в трьох клубів є нечисленні фірми: «Слован» (Братислава), «Спартак» (Трнава) та «Жиліна». Їхні супортери так само носії праворадикальних поглядів.

А ось фанатський прошарок Угорщини через жорстку політику держави все більше переходить у тінь. Традиційно найсильнішими виглядають симпатки «Ференцвароша» з Будапешта: їхня бригада Green Monsters може дати фору будь-яким суперникам; непогано йдуть справи в «Діюшдьора» та «Уйпешта». Угорці різко виступають проти мігрантів, а з початком «великого переселення» минулого року нерідко атакують їхні табори. Тож про ці погляди зайве казати.

У Румунії найсильнішу фірму, Armata Ultra, має «Динамо» з Бухареста, яка традиційно дотримується ультраправої ідеології. Прихильники теж столичного «Стяуа» не настільки однастайні в політичному виборі, але все-таки правий ухил переважає. Схожа ситуація й у Болгарії, де фанати є постійними учасниками антициганських виступів. Особливо активні на «правій ниві» прихильники ЦСКА із Софії.

Якщо ви не чули про футбольних ультрас із Прибалтики, це зовсім не означає, що їх не існує. Звичайно, масштаби руху не такі вже й великі, але деякі команди мають цілком достойні фірми. Так, в Естонії варті уваги два клуби з Таллінна — «Флора» та «Левадія». Хулз із цієї країни мають категорично праві погляди, особливо слід урахувати, що ліву ідеологію тут сповідують переважно угруповання етнічних росіян, спонсоровані Москвою. У сусідній Литві фанрух теж не масовий, але традиційно сильними на місцевому рівні є фанати «Жальгіріса» та «Каунаса». У Латвії невеличкі фірми мають лише ФК «Вентспілз» та «Рига».

Одна з найбільших навколофутбольних сил у Європі представлена фанатськими рухами в Польщі. Якщо попрохати будь-якого любителя цієї гри назвати три країни, де футбольне хуліганство найжорстокіше, то вони обов'язково пригадають Польщу. Перші угруповання супортерів з'явилися при клубах «Легія» (Варшава), «ЛКС» (Лодзь), згодом рух поширився на інші

команди: «Полонія» (Битом), «Вісла» (Краків), «Легія» (Гданськ), «Вроцлав», «Рух» (Хожув). Масові бійки фанатів із поліцією відбуваються постійно. Варто зазначити, що практично всі фаноб'єднання в цій країні дотримуються ультраправої ідеології.

Але це не заважає їм воювати — у прямому значенні слова — одне з одним. Зараз фанатизм настільки заволодів польським футболем, що фани стали неймовірно впливовою силою. У країні видаються та швидко розходяться спеціалізовані видання «Футбольні бандити», «Психофанатики», на міжнародних матчах польки ведуть себе дуже агресивно: неодноразово билися з англійцями, німцями, але ідеологічно завжди налаштовані насамперед проти російських «колег».

ПОПРИ ПАНУВАННЯ ПАЦИФІСТСЬКИХ НАСТРОЇВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПОЛІТИКУМІ, ВОЙОВНИЧИСТЬ ФУТБОЛЬНИХ УЛЬТРАС НЕ ЗГАСАЄ І ЧАСТО-ГУСТО МАЄ ЯСКРАВО ВИРАЖЕНЕ ПОЛІТИЧНЕ ЗАБАРВЛЕННЯ

Про Росію й говорити годі. Там чи не всі фанатські рухи підтримують не просто праву ідеологію, а відкритий неонацизм. Вони давно стали підконтрольними Кремлю й у разі необхідності використовуються проти критиків режиму як гарматне м'ясо. За це хуліганам дозволяють «розминатися» одне з одним у лісосмугах, а також дають можливість безперешкодно влаштувати масові безчинства в Європі, як-от під час нинішнього чемпіонату з футболу чи Євро-2012 у Польщі.

В Україні колись лівими намагалися бути фанати київського «Арсеналу», однак із розвалом клубу вони канули в Лету. Інші команди в усіх лігах завжди твердо стояли на позиціях українського націоналізму.

Натомість у Білорусі, навпаки, яскраво вирізняється ФК «Партизан» із Мінська (колишній МТЗ-РІПО) своєю лівою тусівкою та низкою ідеологічно таких самих сателітів. Щоправда, із вересня 2014 року через фінансову скруту самого клубу фактично вже не існує, однак фанати залишилися. Їхніми головними суперниками є ультраправі прибічники «Динамо» з Мінська та деяких інших міст країни.

ПІВДЕННА ЄВРОПА. ПОЛІТИЧНЕ РОЗМАЙТТЯ

А от саме в Південній Європі позиції лівих традиційно сильні. І взагалі тут політика нерідко важливіша за власне підтримку ФК. Особливо якщо ідеться, приміром, про Італію. У цій країні діє низка традиційно лівацьких футбольних клубів, зокрема «Ліворно», де порядкують сталіністи (!) — відрижка «свинцевих 1970-х». Чи «Аталанта» й «Піза». Або «Мілан» з лівими поглядами на противагу своєму головному ворогові «Інтернаціонале» із цього самого міста, який, за іронією своєї назви, має

яскраво праве спрямування. А як не згадати про класичне протистояння мусоліністів зі столичних «Лаціо» та «Роми», яка, щоправда, за останні десятиліття помітно поправішала. Але, хоча фашизм прийшов і з Півдня Італії, так склалося, що більшість тамтешніх команд дотримується лівих поглядів, тоді як північні італійці — правих. Ось така іронія долі, хоча є праві й із Півдня, наприклад «Барі».

У Греції сильні позиції радикалів усіх мастей. Але найбільшим є протистояння знову ж таки з політичним підтекстом між правими фанатами «Олімпіакоса» із Пірея, передмістя Афін, ультраправими «Панатінаїкоса» та лівими з «АЕК» (обидва столичні клуби).

Є свої ліві в кіпріотів — «народна команда» «Омонія» з Нікосії, що воює з правими із цього самого міста.

Доволі цікава ситуація з ворожнечею протилежних сторін склалася в Іспанії, яка історично тягнеться ще з протистояння між франкістами та комуністами, а також регіональним сепаратизмом. Майже всі команди з Каталонії, Галісії та Басконії мають лівацький присмак, зокрема бригада «Барселони» «Бойхос Ноіс», чийми ворогами є фанати «Еспаньола», мадридського «Реала» та «Сарагоси». Особливо затяті радикальні баски з «Атлетіка» (Більбао), які навіть підтримували стосунки з терористами ЕТА та досі поділяють баскський сепаратизм і радикальний соціалізм. Є свої ліві й у цитаделі іс-

панського націоналізму — Мадриді: це робітничий клуб «Райо Вальєкано», який має затятих правих ворогів з мадридського «Атлетіко» та згадуваного «Реала».

Є своє політичне протистояння навіть в Ізраїлі, де праві фанати «Маккабі» з Хайфи воюють із «робочою» командою «Хапоель» із Тель-Авіва. Останні такі «безбашені», що виступають проти війни з арабами й навіть не вивішують національних прапорів. Це гарантує їм ненависть майже від усієї решти ізраїльської ультраспільноти.

Якщо ж перенестися на Балкани, туди, де футбольні фанати чи не найжорстокіші, адже всі виховані на югославських війнах, то лівих майже не знайти. У Хорватії два найбільші клуби — «Хайдук» зі Спліта та «Динамо» із Загреба — хоч і чубляться між собою, однак стоять на позиціях націоналізму. Приблизно така сама ситуація в їхніх найбільших ворогів із Сербії, де хулігани «Црвени звезди» та «Партизана» з Белграда нерідко навіть убивають одне одного, але є затято правими. Така ж ситуація в Македонії, Чорногорії та Боснії. Загалом тут політика має простий прояв: уболіваймо за свої етнічні клуби, а ідеологія — це вже питання десяте.

Попри панування пацифістських настроїв у європейському політикумі, войовничість футбольних ультрас не згасає і часто-густо має яскраво виражене політичне забарвлення. ■

ФЕСТИВАЛЬ

З КРАЇНИ В УКРАЇНУ

ZKVU

ЛЮДИ ЗМІНЮЮТЬ ЛЮДЕЙ

11 МІСТ, ДЕСЯТКИ АКТИВНОСТЕЙ, СОТНІ
ВІДКРИТТІВ, ТИСЯЧІ ЩАСЛИВИХ ОБЛИЧ!

Програма

Народні ремесла, фотовиставки, лекторії, дитячі майданчики,
сучасні технології, концерти і ще багато цікавого!

Покровськ — 1 липня
Костянтинівка — 2 липня
Бахмут — 3 липня
Лисичанськ — 8 липня
Сєвєродонецьк — 9 липня
Старобільськ — 10 липня
Нікополь — 22 липня
Кривий Ріг — 23 липня
Запоріжжя — 24 липня
Бердянськ — 29 липня
Маріуполь — 30–31 липня

За підтримки:

Контакти

Тел.: (067) 350 10 46
www.facebook.com/krayna.ukraine

Союзна сплячка

«Брексіт» не вб'є європейського утопізму — той давно мертвий

Мало хто в Брюсселі не супив чола, спостерігаючи за дедалі більш невтішною кампанією за збереження членства Британії в Європейському Союзі. Перспектива «брексіту» — а євросоюзним владоможцям вона завжди здавалася такою абсурдною, що просто не мала би шансів стати дійсністю — раптом забовваніла дуже реально. Як сказав один дипломат, «ми наближаємося до точки неповернення».

Подекуди в Європі гіркі уроки британського досвіду вже почали засвоювати. Міністр фінансів Німеччини й давній поборник інтеграції Вольфганг Шойбле вважає, що «брексіт» (або навіть рішення залишитися в ЄС із мінімальним розривом у голосах) стане засторогою для Євросоюзу: «Далі діяти, як звикли, не слід». Президент Європейської Ради Дональд Туск, який головує на зустрічах лідерів країн ЄС у Брюсселі, переконаний: утопічні заклики до створення федеративної Європи пришвидшують розпад Союзу. Навіть затятий федераліст і президент Єврокомісії (вона має право законодавчої ініціативи) Жан-Клод Юнкер, який, утім, дедалі частіше відсутній на політичній сцені, визнає, що ЄС почав надто нав'язливо втручатися в життя своїх громадян.

Такі дебати не вплинуть на британський референдум: зараз кампанія замкнулася на внутрішньополітичній логіці, а та лише час від часу перетинається з дійсністю. Але незалежно від результату плебісциту в Європі загалом луна від нього буде відчутною далеко після 23 червня. Британський політикум — не єдиний у регіоні, який потерпає від хвиль невдоволення й популізму. Не так давно на референдумах із питань, пов'язаних з ЄС, програли уряди Данії та Нідерландів. Інші, особливо у Франції, провадять політику Союзу, не спускаючи ока з

євроскептиків у власній країні. Починає усвідомлювати загрозу і Брюссель, хоча запізно та не повністю.

«Брексіт», може, і не призведе до каскаду референдумів про вихід з ЄС. Але в будь-якому разі стане потужним поштовхом для антиєвропейських сил на всьому континенті, адже продемонструє, що від членства можна відмовлятися. До речі, саме тому країни ЄС запропонують Британії в разі виходу невідгідні торговельні умови. Після «брексіту» погрози про вихід із Союзу можуть зазвучати від євроскептично налаштованих держав, які прагнуть поступок від нього. Нападки на Брюссель для політиків з мейнстріму стануть майданчиком, де можна заробити політичний капітал: останні опитування свідчать про зростання антиєвропейських настроїв по регіону. Усе це змусить замислитися тих в ЄС, хто наполягає на більшій централізації та яких засуджує Туск.

Проте вплив федералістів у ЄС завжди перебільшували, особливо у Британії. Історія Євросоюзу — це не те, що собі інколи уявляють як його прихильники, так і критики. Це не ліберальний марш у напрямку дедалі ближчої спільноти, де повноваження центру постійно зростають, а національна держава відходить на другий план. Кембриджський викладач і науковець Кріс Бікертон описує у своїй новій провокативній книжці «The European Union: A Citizen's Guide» («Європейський Союз. Посібник для громадянина»), як інтеграція ЄС відбувалася стрибками, потерпаючи від криз на зразок деголлівського «порожнього крісла» 1965 року, а часом узагалі регресувала, — як у випадку з невдалою спробою створити західноєвропейську армію на початку 1950-х років. Великий поштовх відбувся у 1980-х, коли французький соціаліст і тодішній голова Європейської комісії Жак Делор та консервативна британська прем'єрка Маргарет Тетчер спільними зусиллями створили єдиний ринок.

Відтоді історія ЄС насправді більше ніколи не була спокійною. Найпотужніші символи європейської інтеграції — єдина валюта й шенгенська система відкритих кордонів. Але кожен із них пройшов нелегкі випробування кризами, які налаштовували одну країну проти іншої. Останніми роками, коли Союз нагадує більше форум із кризового управління, влада перетікає від брюссельських інститутів до національних урядів, зокрема, до явно невдоволеної цим Німеччини. «Більше Європи» (колишній заклик до федералістів по всьому континенту) нині звучить, мов давно неактуальний мисливський клич. А в Брюсселі на зміну спокійному солодкому сну прийшли нічні жахіття.

На час кампанії з підготовки до референдуму практично зупинилася законодавча машина ЄС. Це робиться для того, щоб не дратувати грізні британські таблоїди, скажімо, новими нормами

© 2016 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

потужності електрочайників та іншими подібними питаннями «державної» ваги. Незабаром вона запрацює знову, але далеко не на тих швидкостях, що раніше. Тим часом у дебатах з приводу «брексіту» іноді просто губиться той факт, що ЄС працює вже далеко не так продуктивно, як раніше. Комісія почала пропонувати Європарламенту й Раді ЄС значно менше законотворчих ініціатив, а це дуже обурює зелених та інші неурядові організації. Парламент ухвалює дедалі більше резолюцій ні про що, а це красномовно свідчить про зниження робочого навантаження на його депутатів. Крихітний бюджет ЄС розміром близько 1% ВВП Союзу, швидше за все, таким і залишатиметься. Тож ті поборники «брексіту», які незадоволені ненаситними апетитами Брюсселя, насправді ломляться у вже відчинені двері.

І З ЄС НЕМА ЖИТТЯ, І БЕЗ НЬОГО

Британія не належить до єврозони і мало стосується міграційної політики ЄС. Зате решта Європи морочиться з головоломкою: запобігти новим кризам можна через активнішу централізацію, але її ненавидять євроскептики. Єврозона, особливо ж банківський союз, поки збудована наполовину й може не витримати ще однієї фінансової кризи. І далі припадає пилом «Доповідь п'яти президентів» — дорожня карта інтеграції єврозони, яка сьогодні забуксувала. Що ж до міграції, то слабкість простору, де немає кордонів, але є купа різних правил надання притулку, особливо яскраво прояви-

лася під час торішніх подій навколо біженців. Морські патрулі й угоди з іншими державами про розміщення утікачів тільки частково вирішують проблему. З часом ЄС доведеться об'єднати свою політику стосовно прохачів притулку.

Якщо Британія проголосує за вихід з ЄС, докорінних змін у його роботі чекати не варто. Адже нікуди не подінуться, наприклад, розходження між кредиторами й боржниками, які давно вже завели в глухий кут інтеграцію єврозони. Руки політикам

«БРЕКСІТ», МОЖЕ, І НЕ ПРИЗВЕДЕ ДО КАСКАДУ РЕФЕРЕНДУМІВ ПРО ВИХІД З ЄС. АЛЕ СТАНЕ ПОШТОВХОМ ДЛЯ АНТИЄВРОПЕЙСЬКИХ СИЛ, АДЖЕ ПРОДЕМОНСТРУЄ, ЩО ВІД ЧЛЕНСТВА МОЖНА ВІДМОВЛЯТИСЯ

щонайменше на півтора року зв'яже наближення виборів у Франції та Німеччині. Якщо «брексіт» спровокує фінансовий хаос, єврозона, як завжди, наперед звернеться до Європейського центрального банку.

Утім, хоч би як проголосували британці на референдумі, дилема, з якою зіткнувся ЄС, стає дедалі гострішою. Аби запобігти наступній кризі, інтеграційний поїзд не повинен гальмувати. От тільки все більше виборців стають перед локомотивом і кричать «Стій!». ■

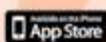
ЕСПРЕСО

УКРАЇНСЬКИЙ
ПОГЛЯД НА СВІТ

КОНСТРУКТИВНА РОЗМОВА
З АВТОРИТЕТНИМИ ЕКСПЕРТАМИ

ПРО ПОЛІТИКУ

з Сергієм Руденком

ПО БУДНЯХ О 20:00

Плебіцит недовіри

Едвард Лукас

Хоч би яким виявився результат британського референдуму, «брексіт» зарядив суспільство країни отруйною дозою параноїдального популізму. Довіри між правлячою елітою і громадянами менше, ніж будь-коли досі. Дискусія в публічній площині стає дедалі дошкульнішою. Із наслідками всього цього нам доведеться жити ще з десяток років, якщо не більше.

Британський випадок складний, але це симптом проблеми, актуальної по-всюду: та сама злість, що стоїть за вимогами «брексіту», живить популістські кампанії у США, Франції, Німеччині, Іспанії, Швеції та деінде.

Таким, як я (заможним космополітам, яким усі трансформації останніх 25 років принесли користь), звісно, легко нарікати на ці тенденції. Ми можемо критикувати небезпечний опортунізм Девіда Кемерона, який дав старт референдуму й намагається його виграти жалюгідним лицемірством. Можемо побиватися через помилкові уявлення та видавання бажаного за дійсне в середовищі наших співвітчизників, які ризикують зробити хибний вибір. Але насправді нам слід вибачитися.

Ми — люди на кшталт тих, що читають *The Economist* (або, у моєму випадку, пишуть до нього), — керуємо Заходом від 1980-х. Ми лібералізували й приватизували економіку та виступали за гнучкість і відкритість. Я досі переконаний, що все це було правильно. Однак визнаємо: результати не надто надихають. Експерименти, може, і мали добрий вигляд у теорії, але на практиці, судячи з усього, не змогли пройти найпростіший і найважливіший іспит: думку виборців.

А їхня думка очевидна: їм усе це не подобається. Ані процес, у якому вони вбачають неконтрольовану міграцію, ані відчуття, що анонімні бюрократи диктують їм, як жити. Їм не до душі стагнація зарплат, відчуття економічної незахищеності. Як, зрештою, і політичні еліти, котрі вони вважають закритими й належними до вузького кола обраних. Виборці не

знають, чого хочуть, але їм точно відомо: вони не в захваті від того, що мають.

Усі ці враження електорату, може, і помилкові. Але так люди почуваються насправді. Незалежно від результату референдуму «брексіту», незалежно від того, чи переможе Дональд Трамп на виборах у США й чи прийдуть до влади антисистемні партії після виборів у Європі, ми — правляча еліта Заходу — маємо довго й уважно подивитися на себе в дзеркало.

Якщо ми хочемо, щоб виборці підтримували наші цінності, у які я щиро вірю (вільний рух громадян, грошей, товарів, послуг та ідей), то мусимо значно якісніше працювати над тим, аби плата за всі ці свободи розподілялася справедливо, а вигодами від них користувалось якомога більше людей. Усе, що нам до вподоби, — імміграція, інновації, конкуренція, — дає довгострокові переваги й накладає на суспільства тягар у короткочасній перспективі. Адже вони створю-

НА РЕФЕРЕНДУМИ ПРО «БРЕКСІТ» ІДЕТЬСЯ НЕ ТАК ПРО ЧЛЕНСТВО В ЄС, ЯК ПРО ДОВІРУ ДО ЕЛІТИ ТА ЇЇ ВМІННЯ УПРАВЛЯТИ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ

ють додаткове навантаження на державні служби, зумовлюють перетікання економіки з однієї країни в іншу й працюють на пониження зарплат. Якщо цю ціну розділити на всіх, то вона виявиться не такою вже й несподіваною.

Перше, що в такому разі слід зробити, — це розмежувати пристосування до нових економічних реалій та особистий добробут громадян. Якщо робітники знатимуть, що втрата праці не обов'язково дорівнює втраті доходу або (як у США) медичного страхування, то їх не лякатиме банкрутство проблемних роботодавців. Переосмислювати треба і процеси, пов'язані з міграцією. Коли приїжджі сприймаються як конкуренти в боротьбі за дефіцитні державні послуги, пристрасті вгамувати складно. Найбільша помилка Великої Британії в тому, що ми не побудували житла й не відкрили нових шкіл та лікарень у тих регіонах, де приїжджі створюють новий попит.

Глобалізація дає найкращі за всю історію можливості вивільнити мільйони людей із лещат бідності й інтегрувати економіки, що розвиваються, у міжнародний порядок, ґрунтований на правилах. Однак ми не можемо більше сприймати успіх як належне. На референдумі про «брексіт» насправді йдеться не так про голосування за членство країни в Європейському Союзі. Це волевиявлення стосовно довіри народу до еліти та її вміння управляти глобалізаційними процесами. Сьогодні ми за крок від втрати цієї довіри. ■

Від 15 квітня — старту кампанії «брексіту» — *The Economist* відстежує думку британців щодо членства в ЄС. За день до референдуму збереження членства в Союзі збиралося підтримати 44% виборців Консервативної партії, 64% Лейбористської, 69% лібдемів. 90% електорату євроскептичної правої Партії незалежності Сполученого Королівства голосувало б за вихід. Серед жінок варіант «залишитися» вітало б 42% (41% — «проти»), серед чоловіків — 45% (і стільки само за розлучення з Брюсселем). Серед заможних громадян 53% хотіло б жити й надалі в ЄС, а 36% — вийти. Поміж бідніших 52% прагне розірвати спілку, 31% — зостатися. 60% молодих жителів країни голосує за Євросоюз. 57% старших — за «брексіт».

Прийом відкладено

На Балканах досі чимало ентузіазму з приводу ЄС. Але в Союзі їм не раді

Західні Балкани на охопленому в останні роки євроскепсисом континенті чи не єдиний регіон, що досі прагне до Європейського Союзу. Кожна столиця від Сараєва до Скоп'є хоче бачити себе в ЄС. Навіть серби, які обурювалися роллю європейських країн у війнах 1990-х років у колишній Югославії, теж раді приєднатися до їхнього клубу: опитування показують, що більшість населення країни проголосувала б за вступ, хоч останніми роками підтримка такого повороту подій дещо зменшилася.

Але це не означає, що в ЄС їх чекають. Регіон випав «із поля зору, про нього забули», — побоюється Таня Мишевич, очільниця переговорного процесу щодо вступу до ЄС із боку Сербії. Брюссель не має бачення щодо Балкан. І хоч би чим закінчився референдум у Британії, зумовлене ним напруження може заморозити нове розширення спільноти в будь-який бік на невизначений період.

Більшість балканських країн, які бажають увійти до ЄС, справно виконує всі вимоги. У брюссельських урядовців назбирає цілий список успіхів, досягнутих Сербією, Чорногорією, Косовом, Боснією та Албанією (Македонія відстає). За словами одного євровичинника, склянка «більш ніж наполовину повна». Проте члени Євросоюзу дедалі скептичніше ставляться до думки про прийом нових країн. У квітні балканські держави не на жарг стривожилися, коли нідерландські виборці відмовилися підтримати Угоду про асоціацію з Україною. А якщо і їхні уряди виконають усі суворі вимоги ЄС, а згодом вступ перекреслить якийсь референдум в одній-єдиній країні?

Тим часом, як нагадує Мишевич, довіри до Союзу в регіоні меншає. Македонія понад рік перебуває в глибокій політичній кризі; компромісна угода за посередництва місії ЄС, яка мала на меті цю кризу вирішити, нічого не дала, і тепер роздратована Німеччина посилає власного представника, щоб довести все до ладу. Уряд Косова намагається обмежити повноваження поліцейської та правової місії ЄС у країні. У Сербії провладні ЗМІ звинуватили ЄС в організації антиурядових протестів. Прем'єр-міністр Александар Вучич каже, що Белград має мету потрапити до Союзу, але його відносини з Брюсселем дуже прохолодні.

Найближча до вступу в ЄС Чорногорія. За словами громадської активістки Далиборки Уляревич, інтеграційний процес у Євросоюзі — найпотужніший двигун реформ у регіоні. Але вона додає, що, хоч її країна старанно змінювала свої закони відповідно до вимог організації, застосовуються вони лише вряди: «Коли доходить до верховенства права, ми не досягаємо». Більшою чи меншою мірою так можна охарактеризувати всі балканські країни.

Утім, попри всі свої недоліки, процес євроінтеграції зробив регіоні чимало добра. Якись

зміни мають дипломатичний характер: за час перемовин під керівництвом ЄС іншими стали відносини Сербії та Косова, яке проголосило себе незалежним від неї у 2008 році, хоча багато з досягнутих домовленостей іще не втілено. Якись трансформації стосуються урядування. У Чорногорії торік було засуджено одного з найвпливовіших діячів держави за корупцію в рідному місті Будва; разом із ним заарештовано ще кілька спільників. Вони могли виявитися просто цапами-відбувайлами, адже треба було показати Брюсселю серйозність намірів щодо боротьби з корупцією. Хоча не виключено, що в регіоні й справді відбуваються зміни.

Чітко зрозуміло одне: західнобалканцям — анклаву поміж членів Євросоюзу — потрібні друзі. Якщо ЄС надто переймається власними проблемами й не захоче приймати ці країни, на них завжди готова поширити свій вплив Росія. Белград веде перемовини про торгову угоду з Євразійським економічним союзом, у якому першу скрипку грає Москва. У Сербії планують прийняти російського прем'єр-міністра Дмитрія Медведєва: під час візиту він обговорюватиме розширення фінансованого РФ центру невідкладної гуманітарної допомоги, який заощікується, зокрема, занедбаним аеропортом на півночі країни.

Західні політики бояться, що справжня мета Росії — не так допомога в гасінні лісових пожеж у тому регіоні, як побудова потенційної військово-повітряної бази. Якщо розширення ЄС на Балканах далі відбуватиметься тільки на словах, то політичний та економічний вакуум заповнять інші. Європі від цього буде тільки гірше. ■

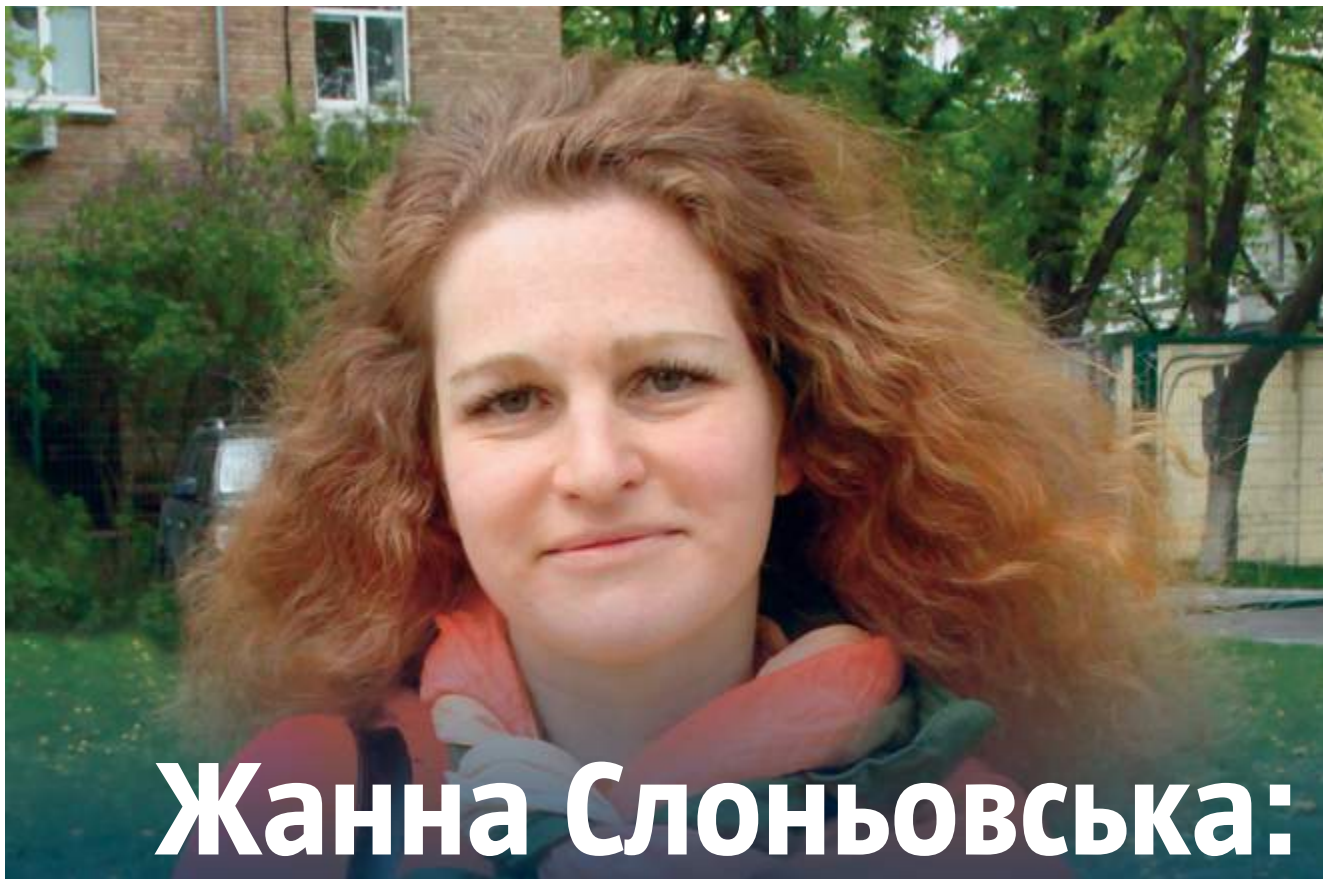

ФОТО: АНДРІЙ ШМАТОВ

Жанна Слоновьовська:

«Бути письменником у Польщі — це дещо маргінально, адже ти «пишеш неправду»

Спілкувалась
Анастасія
Левкова

Перший роман польської письменниці Жанни Слоновьовської «Дім з вітражем» вийшов у 2015-му. У ньому йдеться про Львів різних періодів ХХ століття з перспективи кількох ідентичностей. Того ж таки року книжку було перекладено в нас. Багато читачів сприймають цей текст як український, бо Жанна виросла у Львові, і в її романі наші співвітчизники знаходять своє місто, свою історію, свою ідентичність. **Тиждень** поспілкувався з письменницею про те, як це — бути там і тут водночас, про зміни у відчутті власної українськості, про сучасний Львів, про найновіші хвилі українських емігрантів у Польщі, про сучасний польський літературний процес.

Останніми роками модно говорити про мультикультурність Львова. Утім, ці розмови зводяться хіба що до демонстрації історичних пам'яток (та організації екскурсій його єврейськими, польськими, радянськими місцями...) або ж до написання текстів із поверховим, часто стереотипним трактуванням кожної з націй, що була тут присутня. Ваш роман особливий: у ньому ви показуєте львів'ян із різними національними ідентичностями наче зсередини. Як вам це вдалося?

— Я типова людина пограниччя, що кожною ногою стоїть в іншому місці, кожною рукою торкається іншої культури, причому тих рук і ніг — як у такої собі богині Калі. Так склалося від самого народження. Частково моє коріння російське, причому не тих росіян-окупантів, котрих я описую в книжці, а тих, які сприйняли Львів як своє вікно в Європу, які відразу вивчили українську мову, сприйнявши її як свою. А ще є польське. При цьому я виросла у Львові серед українців плюс виховувалася з єврейськими дітьми. Усі чотири культури сприйняла як свої включно з переживаннями кожної з них. Національні нарративи засвоювала зсередини, жоден не видавався мені екзотикою. Біль Голокосту я відчувала не менш гостро за біль експатрійованих і репатрійованих поляків, а той — за біль депортованих у 1944 році українців. Тримовність для мене природна змалечку. Але потім виявилось, що все це дуже непросто поєднувати. Насправді такого патерну не існує, щоб бути там і тут водночас, — усе одно мусиш обирати. Самовизначення відбувалося болісно. У юності я казала, що моя ідентичність львівська, але потім треба було емігрувати, щоб шукати ширшої. У 1990-х дуже хотіла поїхати з України, бо здавалося, що тут усе сіре, не-

цікаве, безнадійне. Тож емігрувала до Польщі, орієнтуючись на своє польське коріння, при цьому болісно розбилась об відкриття: там не вважають поляками тих, хто є таким за походженням, але приїжджає з-за східного кордону. Україну я побачила тоді з іншої перспективи — еміграції. Тому ще раз поставила собі запитання: ким я є? У 2004 році, коли настав Майдан, почала відповідати на це дещо по-іншому, а Революція гідності 2014 року цілком змінила моє власне переживання українськості.

Можна сказати, що українська ідентичність прийшла до вас унаслідок Майданів?

— Вона прийшла до мене через Іншого. Я мусила опинитись в іншому середовищі, щоб запитати себе, хто я. А наступним кроком були Майдан і всі ці зміни, які відбуваються в Україні тепер.

Що означала для вас українськість у 1990-х, коли жили у Львові й хотіли емігрувати?

— Вона асоціювалася з вічним мучеництвом і сумом, із немодерністю, несвропейськістю, незнанням іноземних мов, нечитанням книжок, які цікаві мені. Тепер я зовсім по-новому повертаюся до цієї ніші, і вона зовсім інакша. Це неймовірно цікаво, що країна й ідентичність змінилися протягом твого власного життя так радикально. Таке мало де буває, у Польщі ідентичність уже сформована, там у цьому сенсі стабільність, а тут творчий хаос, і тут, в Україні, ще можливо все. Креативність просто зашкалює на кожному кроці (за винятком офіційних установ, яким усе ще несла швидко впоратися з якимись практичними питаннями). Але загальна атмосфера дуже надихає.

«Дім з вітражем» вийшов у Польщі 2015-го, а через півроку з'явився український переклад. Уже можна порівняти сприймання роману читачами двох країн. Наскільки воно відрізняється?

— У Польщі аудиторія і критики більше звертають увагу на літературні характеристики тексту, хвалять їх, кажуть, що свою східну вразливість я відтворила польською мовою. Однак Львів, про який я розповідаю у книжці, — зовсім не їхня історія. Цю тему в моєму романі поляки омивають або ж часом переводять на міф «кресів», а мій Львів у нього не вписується аж ніяк. Натомість серед українців — дуже глибоке прочитання Львова, і мені це, звичайно, імпонує. Українські читачі, особливо львівські, миттю впізнають усі локації. Мене заскочило, що українці вважають мене українською письменницею, сприймають цей текст не як перекладний. Адже я пишу про їхній Львів, їхню історію, їхню ідентичність. Спочатку мене це страшенно збентежило, бо я вже сприймала себе як письменницю польську. А потім подумала, що це чудово. З одного боку, я чужа всюди, а з другого — якщо десь можу бути своєю, то хочу цього. Коли мою книжку номінували на центральноєвропейську премію «Ангелус», то випадково (чи не випадково-таки!) приписали мій, хай там як, а польськомовний твір до категорії «Україна»... Усе дуже перемішано, але в моїй свідомості все так само, тому це навіть логічно.

Жанна Слоньовська народилася 1978 року у Львові, закінчила редакторський факультет Української академії друкарства, працювала журналісткою в газетах, на телебаченні та на радіо. Від 2002-го живе в Кракові. Пише й перекладає. Виданий у 2015-му роман «Дім з вітражем» («Dom z witrażem») здобув нагороду видавництва Znak. У 2016-му номінований на найважливіші польські літературні нагороди «Ангелус» і «Ніке».

Ви розповідаєте про Львів, яким він був у 1990-ті. Тепер, коли ви в ньому не живете, але регулярно приїжджаєте сюди, які зміни впадають у вічі?

— З одного боку, руйнуються дороги мені прекрасні кам'яниці, й це болить. Із другого — після Євро-2012 стався вибух туризму, який я не трактую негативно. Я пам'ятаю Львів пустим. Місто мало свій шарм, але нині видно, що воно живе й молоде.

Чи можна сказати, що останніми роками Львів уподібнюється до польської провінції?

— Відколи Польща ввійшла до ЄС, польська провінція чимдалі дужче нагадує німецьку. З одного боку, великі кошти йдуть на дороги, залізничні станції, і вся ця периферія стає доглянута, випещена, але пуста. У Львові такої онтологічної пустки немає. Польща не є пограниччям культур. Тут жили євреї, їхня історія достеменно вивчена, але ці дослідження провадили, вже коли вони зникли. Я не думаю, що Львів подібний до польської провінції. Як на мене, то це радше якийсь Стамбул.

Я МУСИЛА ОПИНИТИСЬ В ІНШОМУ СЕРЕДОВИЩІ, ЩОБ ЗАПИТАТИ СЕБЕ, ХТО Я. А НАСТУПНИМ КРОКОМ БУЛИ МАЙДАН І ВСІ ЦІ ЗМІНИ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬСЯ В УКРАЇНІ ТЕПЕР

Над якою книжкою працюєте зараз?

— Пишу про українців у Польщі (місце дії в романі переважно Краків, трохи Дрогобича), але це не нащадки тих, хто підпав під акцію «Вісла», які вирости там, а сучасні молоді люди, що переїхали 10–15 років тому.

Чим вони відрізняються від українців, що живуть у Польщі вже в третьому поколінні, й від тих, хто виїжджає ось тепер?

— Кожна із хвиль емігрантів дуже цікава. Я говоритиму узагальненнями, і маймо при цьому на увазі, що є купа винятків, особливих історій, але зараз їтиметься про тенденцію. Українців, які емігрують тепер, після Майдану, в Польщі поважають більше. А ось ті, хто виїхав 15–20 років тому, мали пройти через багато принизливих історій. Адже Україна — це було не знати що. Те, що пересічний поляк несвідомо хотів штурхнути як частину своєї півзабутої ідентичності, своєї пів'європейськості, плюс додайте сюди ще травму відрізаних «кресів». Отже, »

емігранти 15–20-річної давності пройшли складний шлях, це селф-мейд-люди, які з-за кордону спостерігали за змінами в Україні й українська ідентичність яких поволі змінювалась.

Мені як письменниці дуже цікаво спостерігати також за тим, наскільки українці в Польщі лишаються українцями, наскільки стають поляками, як на них дивиться місцеве населення, як вони трактують польську культуру, котра в якомусь сенсі є вже їхньою. Усі ці питання я зачіпаю в новій книжці. Здебільшого українці, які починають жити в Польщі, вдають, ніби вони поляки, і приховують свою справжню ідентичність або ж від неї відмовляються. Наведу приклад: маю знайомих у Кракові, які заснували фундацію і до своїх проектів хотіли залучити українців, але не знаходять їх! Вони чують відповідь: «А ми не українці й не виступатимемо в цій ролі. Ми тут собі студенти, але не українці». Іноді в Кракові, їдучи велосипедом, то тут то там я чую українську або українську російську, але коли звертаюся до мовців, вони відповідають польською. Цікаво порівнювати таку поведінку з польською, коли поляки їдуть до інших країн. Поляк, який мандрує на Схід, є передусім поляком (нагадую: зараз оперую узагальненнями), він переважно говорить польською і просто душитися цією своєю польськістю. Натомість, вирушаючи до Німеччини, він намагається вдавати із себе німця, говорити німецькою. Поляки в Німеччині грають роль українців у Польщі, їхня польськість там для приватного вжитку. І що далі на захід, то більше намагаються затерти свою східну ідентичність.

Мені цікаво й те, наскільки українці змінюють Польщу. Нагадаю, що внаслідок Другої світової війни вона втратила близько половини території, точніше загубила її на сході, а на заході отримала, тобто можна сказати, що держава переїхала на Захід. Але тепер Схід до неї повертається. Уявіть собі: щороку до Польщі їдуть сотні тисяч українців. Лише офіційно в 2015-му право на проживання там дістало понад 800 тис. громадян України! До того ж якась частина напевне перебуває нелегально. Поляки багато дискутують про те, чи приймуть вони 7 тис. сирійських біженців, і при цьому сотні тисяч українців тільки законно за один рік переїжджають до Польщі. Реакція щодо цього різна, настрої коливаються залежно від особистої ситуації співрозмовника: хтось (обов'язково пошепки!) зізнається мені, що в сина дівчина — українка, чиясь фірма тримається завдяки дешевій робочій силі з України, а ще хтось влаштовує скандал у трамваї через почуту українську мову, бо його бабцю вбили колись на Волині, а заодно він переконаний, що українці заберуть у поляків робочі місця.

Що відзначаєте в сучасному літпроцесі Польщі?

— Під час публікації своєї книжки я відкрила, скільки там літературних блогів. Поляки в школі вже не мусять писати твори. Коли таку практику скасовували, мені здавалося, що це велика втрата. Але вийшло на добре: ненаписані шкільні твори, так би мовити, перейшли в

інші форми. Я мала десятки й десятки непрофесійних текстів про мій роман. Польські видавництва масово співпрацюють із блогерами: безплатно дають їм свої новинки, а ті мають написати про них тексти. Цінність останніх неабияка, бо вони є дуже щирими: дописувачі не зобов'язані нікого хвалити, просто діляться враженнями.

Що ще відмінного в українському й польському літпроцесах?

— Думаю, що в Польщі інше ставлення до літератури взагалі. Не знаю достеменно, із чим це пов'язано. Виростаючи я багато читала, мій світ був літературоцентричним, і йшлося про літературу художню. А Польща (знов узагальнюю) більше налаштована на нон-фікшн, ніж на фікшн. Серед її інтелігенції часто натрапляєш на людей, які кажуть, що взагалі не цікавляться белетристикою, лише нон-фікшн. Бути письменником у Польщі — це дещо маргінально, адже ти «пишеш неправду», можна навіть натрапити на освічених гуманітаріїв, які до художньої літератури ставляться зверхньо. Поняття «книжка» протягом останніх 20 років теж дуже змінилося, тепер літературою може бути все. Книжка має бути кольоровою, приємною на дотик — і це вже книжка.

ЗДЕБІЛЬШОГО УКРАЇНЦІ, ЯКІ ПОЧИНАЮТЬ ЖИТИ В ПОЛЬЩІ, ВДАЮТЬ, НІБИ ВОНИ ПОЛЯКИ, І ПРИХОВУЮТЬ СВОЮ СПРАВЖНЮ ІДЕНТИЧНІСТЬ АБО Ж ВІД НЕЇ ВІДМОВЛЯЮТЬСЯ

Я думаю, що в Україні ми йдемо в тому самому напрямку, це зворотний бік долучення мас до книжок. Коли хочуть, щоб більше людей читали, починають видавати щось таке, що загалом важко назвати культурою.

— У Польщі продається чимало видань із дуже китчевими обкладинками, а гарно оформлені книжки, яких теж чимало, у книгарнях треба спеціально вишукувати. Прекрасна література «переховується» у страшних «голлівудських» палітурках, які можуть увести в оману. Великі поважні видавництва мають відділ маркетингу, який диктує: оце продаватиметься, а оце — ні. Якоюсь я видавала дитячу казочку, дизайнерка зробила гарну темно-зелену обкладинку, але видавці нас риторично запитали: ви хіба не знаєте, що батьки купують дітям лише червоне й золотисте? Це безвихідна ситуація: купуємо золотисте, тож і видаємо золотисте. А той, хто купує, не може дізнатися, що буває інакше. Але це все безжалісні закони вільного ринку. Важливо, що в Польщі є речі, які, безумовно, захоплюють. Наприклад, Інститут книги, який дуже допомагає письменникам, перекладачам і видавцям, прекрасно обладнані бібліотеки, що мають змогу купувати новинки, дискусійні книжкові клуби і світового рівня літературні фестивалі. ■

Фронт поміж курганів

Ганна Трегуб

Україна досі пробуксовує в питаннях ухвалення ефективного законодавства й адаптації практик захисту культурної спадщини в умовах ведення бойових дій та на тимчасово окупованих територіях

Війна завжди має той вимір, який стосується не так мирних жителів і комбатантів, як загрози історико-культурним об'єктам у зоні воєнного конфлікту. За два роки російсько-українського протистояння це питання лишалося поза увагою нашої держави, зокрема і через довоєнний стан справ, коли пам'яткоохоронною роботою не надто переймалися. Першими увагу на проблему збереження археологічних пам'яток у зоні АТО звернули ті з українських археологів, які пішли воювати на початку бойових дій. **Тижню** вдалося поспілкуватися з археологами, які провели детальніший моніторинг того, як історичним артефактам ведеться поблизу лінії розмежування.

МЛА НАД ТАНАЇСОМ

Донбас здавна був зоною суцільного різночасового поселення людини. Нерідко давні культури до себе притягувала долина Сіверського Дінця, заплавою якого зараз проходить частина лінії розмежування між територіями, які контролює офіційний Київ, та окупованими бойовиками «ЛНР» і «ДНР». На берегах цієї річки розташована ціла низка археологічних пам'яток різного часу. Серед них багато унікальних, зокрема які належать до різних культур степового енеоліту. Тут є поселення скелянської культури (друга половина V — початок IV тис. до н. е.): її представники одними з перших почали кургани, і ставити на верхівках кам'яні знаки (відомі всім антропоморфні баби). Тут-таки на тисячу років пізніше сформувалася дереївська культура, що є однією з найдавніших культур конярів на українських теренах. Тамтешня ямна культура ранньої бронзової доби (XXX—XXIII ст. до н. е.), за твердженнями археологів, не має аналогів у світовій системі культур епохи бронзи. Її давні представники одними з перших почали використовувати

колісний транспорт, тобто вози і гарби, активно займатися металообробкою та литвом. Світовій культурі вони подарували низку цікавої поховальної лапідарної скульптури, зокрема кам'яного ідола зі Сватового Луганської області, який датується III тисячоліттям до н. е., а також відомого на весь світ Керносівського ідола. Згодом ці краї заселяють племена скіфів і сарматів, про яких пише Геродот, також остготи, алани, хозари, печеніги, половці та ін. Славнозвісний половецький степ Дешт-і-Кипчак — це також тут.

«Фокус на археологічні пам'ятки ми зробили тому, що в лінії зони розмежування вони потрапляють під прямий вогонь. Нині лінія фронту в Луганській області безпосередньо проходить заплавою річки Сіверський Донець, де сконцентровано поселення від найдавніших часів і фактично дотепер. До багатьох із них нам не вдалося добратися, оскільки майже вся ця зона замінована. Дослідити стан тамтешніх археологічних об'єктів без загрози життю практично неможливо», — розповідає Сергій Теліженко, співробітник Інституту археології НАНУ. Він також зазначає, що вдалося відвідати різні археологічні об'єкти на території Новоайдарського, Станично-Луганського й Попаснянського районів.

На території Станично-Луганського, за словами експерта, розташовано дуже багато давніх пам'яток, особливо на лівому березі Сіверського Дінця. Він низкий, піщаний, і саме там скупчилися археологічні стоянки, поселення, середньовічні містечка. Правий берег нині контролює «ЛНР», і здебільшого там містяться кургани різного часу. «Нас цікавила Кибикінська стоянка доби неоліту-бронзи, Теплянський городок біля селища Артема, низка інших об'єктів. Побачити їх не вдалося. Річ у тому, що згадана стоянка розташована за пунктом пропуску, та ще й замінована так, що навіть

Безіменна висота. Такий має вигляд курган, обстріляний із «Градів». На жодній із цих археологічних пам'яток немає маркування про їхнє культурно-наукове значення

ФОТО НАДАЛА УКРАЇНСЬКА ГЕЛЬСЬКА СПІЛКА З ПРАВ ЛЮДИНИ (УСП)

місцевий люд не ходить. До того ж там тривали бойові дії, тож поверхня землі вельми пошкоджена. Те саме стосується і Теплянського городка, пам'ятки XVIII ст., який також розташований упритул до лінії розмежування», — зазначає Теліженко. Усі давні поселення коло лінії розмежування (зокрема, Муратове, Донецьке, Оріхове-1, Вільхова-5) прострілюються, вкриті розтяжками, мінами, окопами завглибшки мінімум метр. Археолог констатує, що там пошкоджено культурні шари, які залягають неглибоко, десь на 60–70 см. Ті пам'ятки, що розташовані принаймні за кілометр від цієї лінії, є легшими для інспекції. Це поселення Капітанове, Занівське (багатошарова пам'ятка, що охоплює часи від неоліту до скіфської доби), стоянки Туба. Усі вони, за словами спеціалістів, у більш-менш задовільному стані, хоча перша зі згаданих пам'яток була обстріляна «Градами».

Найбільш знаними археологічними об'єктами степового регіону України, зокрема й Донбасу, є кургани. Власне, ідеться про споруди давньої архітектури поховального призначення. Ті з них, які розташовані безпосередньо біля лінії розмежування, поблизу зон бойових дій, використовуються як військові об'єкти обома сторонами протистояння. Там облаштовують пункти спостереження, викопують бліндажі, риють окопи. Також на кургани заїжджає важка техніка. Найкритичніша проблема — це розкопки курганів, які облаштовані таким чином, що під земляним насипом закладено кам'яне перекриття, а вже під ним міститься саме поховання.

Значно гірші справи, за словами експертів, із курганами на правому березі Дінця, у Попаснянському районі, поблизу селищ Тошківка, Новотошківське, Врубівка, Комишуваха, де постійно лунають вибухи. Турбує ситуація з Тошківським курганним полем, на якому розташовані насипи заввишки від 4 до 6 м: їх видно з відстані понад десяток кілометрів. На двох із них обладнано ескарпи, тобто вогневі точки з низкою шанців-ходів. Чи зруйнували вони тамтешні артефакти, невідомо. Річ у тім, що кургани вміщують не одне поховання. На старих могли робити нові могили, насипати півкургани, здійснювали захоронення у міжкурганному просторі. Узимку 2015-го Тошківку обстрілювали з «Градів» із південного сходу. Перепало й цим пам'яткам. Біля відтинку траси, яка сполучає Луганськ і Станицю Луганську, поблизу монумента князеві Ігорю на узвишші міститься ще одна курганна група, на якій терористи «ЛНР» облаштували укріплену вогневу точку та яку неодноразово обстрілювали. Очевидно, така сама доля спіткала кургани у Веселій Горі, звідкіля відкривається панорама на місто Щастя та села Трьохізбенка й Петрівка. Експерти зазначають, що, як у випадку з курганами, поряд зі стоянками та поселеннями (і тими, які зачепив збройний конфлікт, і тими, що уникали його) не знайдено жодного вказівного чи розпізнавального знака, який дозволив би членам збройних формувань ідентифікувати ці об'єкти як культурні цінності.

Значно більше давні насипи страждають від діяльності фермерів, а також від нинішніх грабіжників. Після того як служба охорони культурної спадщини залишила ті регіони, у зоні АТО ніхто не контролює ситуації з чорною археологією. Моніторинг курганів на лівому березі Сіверського Дінця виявив свіжі грабіжницькі ями. «Ті, хто займався чорною археологією, нині користуються нагодою й досі активно копають.

Є такі, що заїжджають до зони АТО з металопукачем. На блокпосту цю особу не зупинили, людина поїхала далі», — сумно констатує Сергій Теліженко. Додає, що активізацію потоку археологічних знахідок із конфліктної зони видно на сайтах чорних археологів. Зокрема, ідеться про фібули римського часу, — очевидно, готські, — знайдені на території Луганщини. Для цього регіону то унікальна знахідка. Але, на жаль, ані про місце, де їх відкопали, ані про них самих українські науковці інформації не отримують. Наші військові не усвідомлюють, що несанкціоновані розкопки є правопорушенням. Так само як і не розуміють, що чорні археологи розкрадають національне культурне надбання, що це карний злочин, який не залежить від того, на якій території та за яких обставин він скоєний.

Чи можна використовувати кургани, навіть для облаштування вогневих точок, але щоб не знищувати давніх поховань? Так, можна. Як зазначає Олексій Біда з Української Гельсінської спілки з прав людини, захищені об'єкти, яких стосуються статті гуманітарного права, можуть за потреби використовуватися у військових цілях, якщо необхідною є воєнна перевага в певний момент. «Як саме використовуватися — передбачено певними поправками до сучасного гуманітарного права. Це, на мою думку, може стосуватися також і давніх курганів. Але практики, як те можна робити, мають бути обговорені й прописані», — ділиться думками експерт. Найпростіше, це рити шанці в підніжжя кургану напівкільцем, аби не руйнувати підкурганних давніх поховань, які й становлять історичну цінність. Нині військові також зводять укріплення другого і третього рівнів у тилу, тобто за 20 і 40 км від лінії розмежування. Олексій Біда зазначає, що ефективно такий процес ніхто зі спеціалістів пам'яткоохоронної сфери не відстежує, бо це, зокрема, не закріплено на законодавчому рівні. «Археологи мають отримати реальний механізм впливу на процеси, які відбуваються. Принаймні внести до статуту низку практичних рекомендацій щодо того, як на певних археологічних об'єктах звести ті чи інші військові укріплення, щоб не зруйнувати історичної пам'ятки», — констатує він. І додає: «Боюся, що в обох сторін цього конфлікту взагалі не виникає дилеми: використовувати чи ні культурні об'єкти у військових цілях. Зокрема, на руку цій ситуації низька правова обізнаність. Треба враховувати, що якийсь пагорб не лише дає перевагу за висотами, а й має історичну цінність. Ще за Другої світової війни на курганах будували дзоти. Археологи стикалися з тим, що коли шар за шаром розкопували такі пам'ятки, то першим знаходили відлуння останньої війни — залишки окопів, дзотів, боєприпаси тощо».

Окрему проблему для проведення в зоні АТО моніторингу археологічних об'єктів становлять їхні реєстри, які є як в Інституті археології НАН, так і в Мінкульті. Хоч як дивно, але на міністерському сайті в розділі про нерухомі пам'ятки паспорти різноманітних археологічних пам'яток не фігурують. Ці реєстри створювалися 30–40 років тому, тому є застарілими, заплутаними, на паперових носіях. Зрозуміло, що до координат GPS вони не прив'язані, лише до таких маркерів, як стовпи кілометражу траси, чи до якихось об'єктів інфраструктури, що вже десятки років як не існують. Нині цими реєстрами займаються відділи культури об'єктів, тобто чиновники, а не археологи.

Для початку щось треба змінити на рівні державного законодавства, передати справу в руки фахівців,

Без захисту. За два роки війни наша держава не ухвалила жодного документа про захист культурної спадщини під час збройного конфлікту

оновити й оцифрувати реєстри, промаркувати культурні об'єкти спеціальними знаками. Допоки цього не зроблено, наша держава фактично не знає, яку археологічну спадщину вона має і де ці об'єкти розташовані загалом. Не знають цього й ті, що контролюють тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей, бо для них кургани є не давніми унікальними пам'ятками, а лишень пагорбами, які дають перевагу за висотами.

СКУПОЮ МОВОЮ ПРАВА

За два роки, упродовж яких на сході України тривають бойові дії, держава не ухвалила жодного документа про захист культурної спадщини під час збройного конфлікту, зокрема й Другого протоколу до Гаазької конвенції 1999 року. Це робить діяльність «Блакитного щита» — організації, яка є своєрідним аналогом Червоного хреста, але в культурній сфері, — проблематичною в Україні. Практика свідчить, що норм, які стосуються згаданого питання і є чинні в нашій країні, не вистачає навіть для часткового вирішення проблеми тієї культурної, зокрема археологічної, спадщини, яка опинилася на лінії вогню.

На сьогодні в Україні у випадку збройного конфлікту захист культурних цінностей регулюється кількома законами, зокрема «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини». Правовий режим захисту культурних надбань деталізується також у підзаконних нормативно-правових актах, насамперед у наказах Міноборони.

В ЗСУ діє «Керівництво по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України», затверджене Наказом Міноборони від 11 вересня 2004 року № 400, де прописано механізм захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Пункт 1.2.52 цього документа визначає, що всі культурні об'єкти та їх персонал повинні бути належним чином позначені відповідними розпізнавальними знаками. Далі в різних пунктах цитовано положення Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 1954 року та прописуються заборони знищувати, пошкоджувати, розкрадати культурні цінності. У пункті 5.1.17 ідеться про теоретичну підготовку військовослужбовців у сфері міжнародного гуманітарного права, визначено питання щодо захисту культурних цінностей, на які військо-

вослужбовці мають знати відповідь. До Керівництва додаються правила позначення культурних об'єктів згідно з міжнародним гуманітарним правом. Зокрема, запропоновано використовувати розпізнавальні знаки, уведені згаданою конвенцією 1954 року. Вона також визначає зобов'язання держав та недержавних учасників збройного конфлікту щодо охорони та поваги до культурних цінностей. Зазначимо, що Конвенція зобов'язує всіх утримуватися від нападів на культурні цінності, використовувати їх у воєнних цілях, від грабування та знищення.

Крім того, у разі збройного конфлікту захист культурних цінностей регулюється ратифікованими Україною міжнародними договорами, які відповідно до ст. 9 нашої Конституції є частиною вітчизняного законодавства. Ідеться про Конвенцію щодо захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Конвенцію про охорону культурної та природної спадщини 1980 року та Конвенцію про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності 1982 року. Два останні документи безпосередньо не стосуються збройного конфлікту, проте перший із них вимагає поваги до культурної та природної спадщини інших держав, а другий визначає необхідність забезпечувати повернення культурних цінностей, вивезених з окупованих територій.

Як зазначає Олексій Біда, Закон «Про охорону культурної спадщини» не містить спеціальних норм щодо захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту. Втім, у ньому визначено перелік та зміст заходів, які мають реалізовуватися в рамках охорони культурної спадщини. Це, зокрема, запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, відповідного використання, консервації, реєстрації об'єктів культурної спадщини. Законом визначено й компетентні органи, що повинні здійснювати управління об'єктами культурної спадщини, серед яких названо Кабінет Міністрів України, Міністерство культури України, обласні, районні, Київську та Севастопольську міські адміністрації, виконавчі органи сільської, селищної, міської ради. Стаття 27 Закону визначає, що в разі виникнення загрози культурним об'єктам компетентний орган (його визначення залежить від статусу пам'ятки — національна чи місцева) повинен вжити необхідних заходів, а саме змінити вид чи спосіб її використання, провести роботи з її консервації, реставрації, реабілітації, музеєфікації, ремонту та пристосування.

Збройний конфлікт, на думку фахівця із Гельсінської спілки, потрібно вважати одним із факторів небезпеки, що вимагає застосування одного зі згаданих вище заходів. Аналогічно регламентується захист культурної спадщини в Законі України «Про охорону археологічної спадщини».

Одним із прагматичних кроків України в нинішньому конфлікті є збір інформації щодо всіх можливих фактів порушення гуманітарного права країною-агресором. Ідеться не лише про випадки злочинів проти людяності, а й завдання шкоди українській культурній спадщині, мародерства, чорної археології. Усе це робить картину російської агресії супроти України значно красномовнішою, такою, що потребує розслідування та відповідного покарання винуватців через міжнародні суди. ■

Далекий і близький Занзібар

Ростислав Панічев

Африка — це не тільки величезний материк, а й острови довкола нього. Занзібар, як і решта Чорного континенту, є результатом перетину різних культур, торговельних шляхів і цивілізацій

У давнину Занзібар вважали Едемським садом. Проте острів протягом своєї історії не уникнув такого явища, як работоргівля

Під час подорожі Занзібаром ви почуватиметеся безпечно, навіть пересуваючись поміж сіл неспішним місцевим транспортом «дала-дала» (від нагадує кольорову веранду на колесах). Розмовляти, швидше за все, доведеться на мигах, бо не всі острів'яни володіють англійською. Та це взаєморозумінню не завадить. Усмішки й безпосередність місцевих жителів стануть доброю альтернативою будь-якій міжнародній мові. Попри роки поневірянь під чужим пануванням, революцію та період влади марксистів, тут панує атмосфера затишку, за якою відчутне протесте людське прагнення гармонії та миру.

Вулиці Стоун-Тауна перетинаються в чудернацький спосіб, роблячи місто схожим на міцний вузол, у якому переплетені драматичні історії окремих людей та цілих народів. Це справжнє місто-

лабіринт, де мечеті сусідують із церквами та індуськими храмами.

Стоун-Таун — столиця далекого Занзібару, де народився Фредді Мерк'юрі й мешкав Девід Лівінгстон. Нині місто живе своїм розміреним життям, та воно не завжди було гостинним до чужинців. Ще в давні часи близькість до африканських берегів перетворила його на своєрідну браму Чорного континенту, яку облюбували найрізноманітніші комерсанти й торговці з Індії, Аравійського півострова, Персії та навіть Америки. Однак наміри їхні були не вельми чисті.

РАЙ І ПЕКЛО

Існує багато гіпотез, де містився той рай, у якому жили Адам та Єва. Дехто каже, що Едемський сад квітував саме на одному із цих островів.

Щоправда, з розвитком работоргівлі людям вдалось улаштувати тут справжнє пекло. Справа була настільки прибутковою, що в середині XIX століття сюди переніс свою столицю султан Оману Сеїд Саїд.

За його правління архіпелаг став найбільшим центром работоргівлі в Східній Африці. Щороку через нього проходило близько 50 тис. невольників із різних племен континенту. Острів'ян, які були нащадками персів із Ширази та місцевих чорних племен, араби не чіпали. Ті сповідували іслам, а отже, мусили залишатися вільними. За це «ширази», як вони себе називали, відплачували своїм володарям вдячністю, всіляко сприяючи работоргівлі.

Навіть після того як Великій Британії в 1876 році вдалось змусити султана припинити продаж невольників, «ширази» тишком-нишком допомагали вивозити африканців до ісламських країн. Досі на островах можна натрапити на печери, у яких вони нелегально переховували й підгодовували полонених африканців. Важко повірити, що так тривало аж до 1930-х, коли світова спільнота остаточно припинила цей огидний бізнес.

Тоді комерсанти вирішили терміново переключити свою увагу на вирощування всіляких прянощів, котрі постійно росли тут у великій кількості. Вони міркували, що цей товар завжди залишатиметься в ціні й забезпечуватиме надійний прибуток. Спочатку так і було.

Чільне місце серед спецій посіла гвоздика. Як розповідають, у давнину острови архіпелагу далеко розносили свої аромати, особливо в пору врожаю, у серпні та грудні до розкриття квітів. Рожеві пуп'янки збирають за кілька разів, потім висушують. Робота копітка, але прибуткова. Тож не дивно, що саме гвоздика стала одним із символів Занзібару.

Сам султан Саїд особисто володів 50 плантаціями на островах архіпелагу, що примножувало його статки. Та й не лише його. Поділяють, завдяки прибуткам від гвоздики в Стоун-Тауні наприкінці XIX століття з'явилось величезне постійне посольство Сполучених Штатів. І справді, перший американський посол повернувся додому досить заможною людиною. Від не приховував цього й відразу після прибуття замовив собі портрет за \$500. А це на ті часи була кругленька сума!

Плантації гвоздики є на цих клаптиках суходолу в океані й досі. Проте вони вже давно не приносять занзібарцям такого прибутку, як колись. Середина минулого століття обернулася для них великими політичними потрясіннями, і справу вирощування прянощів швидко перейняла Індонезія, ставши світовим лідером у цій галузі.

ТААРАБ І МАРКСИЗМ

Революція трапилась у дуже дивний і не цілком зрозумілий спосіб. Хоча для цього й були передумови. Попри те що «ширази» сповідують іслам, араби завжди їх сторонилися. Темношкірі дівчата були наложницями в султанів. Суахільські чоловіки ходили в арабів прислугою. Піднятися на щабель вище було неможливо, тож напруження в суспільстві зростало з кожним роком.

На початку 1960-х арабській владі вдалось здобути незалежність від Великої Британії. Та

Місцеві. Предками сучасних занзібарців є вихідці з перського Ширази, місцеві чорні племена та араби

Мультикультурність. На вулицях занзібарської столиці мечеті спокійно сусідять з індуїстськими храмами

Сліди арабського панування. Одна з найстаріших мечетей Стоун-Тауна

невдовзі вибухнула кривава революція. Не без допомоги Країни Рад султанат було повалено, а десятки тисяч безвинних арабів жорстоко вбито. Хто з них вижив, той або втік до інших країн, або мусив скоритися новим порядкам марксистів. ►

Відтак новий режим вирішив піти далі й остаточно позбутися арабської проблеми. Насамперед було постановлено знищити будь-які сліди світлошкірих володарів за допомогою примусових весіль між арабками й місцевими чорношкірими легенями. Ідея спрацювала: тепер на островах арабів практично не побачиш.

Якщо з генами марксисти впоралися, то з культурою, яка ввібрала багато особливостей інших народів, успіху не досягли. Спочатку намагалися знищити таараб—своєрідний музичний стиль, у якому поєдналися арабська музика й суахільська поезія. Червоні його зненавиділи. По-перше, цей фольклор нагадував про колишніх володарів з Оману, а по-друге, був соціально спрямований. Бо ж ті пісні не лише про кохання. Дуже часто темою таарабу є суспільна несправедливість і лиха доля острів'ян.

Тоді на островах, які вже стали частиною Танзанії, активно працювали східнонімецькі експерти. Вони насаджували атмосферу страху та недовіри, а одним із засобів керування масами стала практика примушування писати доноси. Вільну думку таарабу революційна влада не вітала.

Та голос народу просто так не задушити. Його втіленням стала Бі Кідуде, легендарна виконавиця таарабу, яка померла буквально нещодавно—у 2013-му, проживши понад сотню років. Попри всі утиски влади, вона не переставала співати й плекати занзібарські традиції.

Народилася співачка в сім'ї торгівця кокосовими горіхами. Замолоду її змусили вийти заміж за нелюба, однак дівчина не скорилася долі й утекла

Канга — символ мудрості. Національний жіночий одяг на Занзібарі часто прикрашають гаслами

на континент. Відтак опинилася у Дар-ес-Саламі серед музикантів, які виконували таараб. Ця музика настільки припала Бі Кідуде до вподоби, що невдовзі стала її життям.

Згодом вона все-таки повернулася на рідний острів, до Стоун-Тауна, але вже досить відомою виконавицею. Коли прийшла нова влада, змусити співачку замовкнути було неможливо: її шанували вже далеко поза межами Танзанії. Почасті завдяки цій відважній жінці традиційний суахільський спів пережив на островах негаразди червоного правління та «допомогу» Москви.

Не витравити було марксистам і кідумбак—оригінальний місцевий танок, у якому злились елементи традицій Близького Сходу й Африки. Його виконують під супровід оркестру зі струнних та щипкових інструментів, а часто ще й чоловічого вокалу. Ніби схожий на арабський танець живота, кідумбак доповнюється типовими для африканської танцювальної культури рухами стегон.

Хоч скільки намагалася революційна влада чимось його замінити, результату не було. Цей танок настільки популярний, що нині його побачиш не лише на сценах концертних зал, а й просто на сільських площах чи вулицях Стоун-Тауна. Щороку кідумбак разом із таарабом збирає поціновувачів на величезний фестиваль.

КАНГА І МУДРІСТЬ

На Занзібарі впевнені, що саме заповзятість місцевих жінок допомогла зберегти культуру. Символом їхньої мудрості традиційно вважається канга—місцева подоба сарі, смуга кольорової тканини, що огортає стегна, плечі й покриває голову. Серед візерунків на ній завжди можна помітити якийсь вислів чи прислів'я мовою суахілі. «Mkipendana mambo huwa sawa» («Коли любите одне одного, все буде гаразд»). «Sisi sote abiria dereva ni Mungu» («Ми всі пасажири, а наш водій—Бог»).

Щоправда, не завжди написи на канзі однозначні. «Wee! Utaumiza roho yako!»—красується на кралі з шикарною фігурою («Гей, ти пошкодиш свою душу!»). Тобто не витріщайся, йди собі, хлопче. Або канга на усміхненій жінці: «Bahati ni upero, sasa upo kwangu» («Щастя наче вітер, та нині воно на моєму боці»). Певно, відповідаючи злим язикам, інша обирає мотив із написом «Fitina yako faida yangu» («Хоча язик твій злий, та це на мою користь»). Або прозаїчніше: «Dunia duara» («Земля кругла»).

Та багато хто обирає гасла на кшталт «Mwanamke mazingira tuanataka usawa, amani, maendelo» («Ми, жінки, прагнемо рівності, миру та прогресу»). І це не пусті слова: у суспільстві сучасного Занзібару жіноцтво справді в пошані. На відміну від інших ісламських країн, де йому відводиться місце на кухні та при дітях, занзібарки мають свій голос. Вони заправляють автомобілі, керують процесом дорожніх робіт, контролюють рух туристів островом.

Тепер, коли на прянощах місцевому люду ніяк не розбагатіти, він шукає нові джерела заробітку. І це не лише туризм. Для жительок села Падже, більш відомого серед тих, хто

Piper nigrum. Із його плодів отримують такі прянощі, як чорний, білий, рожевий і зелений перець

займається кайтингом, таким промислом давно вже стало вирощування водоростей. Раніше цю сировину сушили й експортували переважно в Азію, Європу та Америку. У Японії такі водорості слугують їжею, а в інших країнах планети надаються переважно для виробництва косметики, зубної пасти, ліків тощо.

Розповідають, що грядки з водоростями почали з'являтися ще в 1930-х — скрізь, де море неглибоке й відкриває велику частину шельфу під час відливу. Якщо раніше цим займалися поодинокі трудівниці, то нині вони частіше гуртуються в кооперативи, аби спільно вирощувати у воді урожай.

Сьогодні на океанських фермах культивуються два види: *Eucheuma denticulatum*, яку зазвичай називають також спінозум, та *Carraephyucus alvarezii*. Грядки розбивають на міліні, прив'язуючи до мотузки живці водоростей. Через певний час їх оглядають, руками обривають із них рослини-паразити, що можуть знищити весь урожай. Робота лише на перший погляд бачиться легкою: жінки

Стратегічний продукт. Прибутковим промислом для остров'ян давно вже стало вирощування водоростей

працюють у морі, але годинами перебувають під палючим африканським сонцем.

Одна з таких ферм відкрилась у 2011 році на східному узбережжі Занзібару, в Падже. Кілька неурядових організацій вирішили об'єднати зусилля місцевих мешканок під дахом так званого Центру водоростей. Тепер вони не лише вирощують сировину для експорту, а й виробляють із неї мило, креми, шампуні, зубні пасти — продукти з більшою вартістю, ніж самі сушені водорості.

Можливо, заробіток у працівниць ферми не такий великий, однак на острові за ці гроші можна прогудувати чималеньку родину, а також забезпечити дітям освіту, яка нині варта більшого, ніж будь-які речі й багатство.

На цих цінностях і будується нове суспільство Занзібару: відкрите й гостинне для всіх, хто сюди завітає. Острови перетворилися на справжню туристичну Мекку Східної Африки, бо ж приваблюють не лише пляжами, а й різнобарвною культурою. А справжній скарб архіпелагу — люди. ■

Телеканал журналістських розслідувань ZIK

**Втомився від хабарництва
та кругової поруки?**

Наша гаряча лінія 0-800-500-945

Усі дзвінки зі стаціонарних і мобільних телефонів у межах України безкоштовні

Як я служила в «ополченні»

Яна Вікторова

На початку війни я не мала жодних чітких уявлень, що буде і як. Колеги активно готували «запасні аеродроми» — місця, де перебудуть час страшних подій. Так, у відділі, де я працювала вже сім років і де зібралися всі ті, кому довіряла, погляди були полярно протилежні. Шефіня та її помічниця голосували на «референдумі», телефонували нам щогодини: «Ви ходили? Чому ні? Йдіть, поки є час!». Це був божевільний пресинг, слухавку брати не хотілося. Потім перемовлялись у відділі, і хтось сказав, ніби кинув бюлетень, щоб вона перестала налягатися. Потім наші начальниці відвідували всі мітинги, збирали їжу, здавали кров, носили гроші до будівлі СБУ, яка перетворилася на штаб місцевих «збройних сил». Решта у відділі надягала навушники й намагалася працювати, хоча виходило це з великими труднощами. Була серед нас іще одна дівчина, котра, як несподівано виявилось, уболівала всім серцем за єдність України. Але що вона могла одна вдіяти проти більшості... Лише взяти собі за рингтон гімн держави, а на заставку робочого стола поставити український прапор.

Потім я залишилася без роботи. Просто тому, що не стало чим платити, моя посада була розкішшою для компанії. Мій світ, яким керували стабільність і плани, спіткнувся на обидві ноги. Мама не отримувала пенсії, соціальні виплати на дитину також перестали видавати. Це тривало дев'ять місяців. Малюкові було півтора рочки — той вік, коли ще потрібно і памперсів, і дитячого харчування. Я мало не збожеволіла: що робити? Мама казала: «Йдь, ми якось тут виживемо, а ти десь працюватимеш, потім забереш дитину». Я не змогла.

Пішла в «армію». Не скажу, що шукала роботу саме там, але знайшла на диво легко: треба було якнайшвидше закрити вакансії перед якоюсь перевіркою і взяли просто всіх, хто прийшов на ту дивну співбесіду. Дивну, бо проводила її з нами майже дитина — тендітна дівчина-капітан, геть необізнана в тому, що нам треба робити і якими є професійні вимоги. Мені випала невійськова, «паперова» посада. Але вистачило кількох днів, щоб зрозуміти: я там не працюватиму. Просто не зможу. Причин багато. Хаос. Пияцтво керівника відділу. Непрофесійність. Суперечливі вимоги. Робота «обличчям»: аби просто були у відділі, а потім аврал у вихідні, коли хтось із начальства

раптом згадає, що за чаркою комусь щось пообіцяв, а нам про це забув повідомити.

Щодня думала: «Сьогодні звільнюся». Однак мамі не видавали пенсії, вдома були раді хлібу з маслом, який ми потайки виносили під час обіду, і це було єдине місце, де платили. Із затримками, але все-таки... Через місяць почала розуміти, що на тій роботі в мене почалися проблеми з тиском та серцем. Стала носити із собою ліки. Ненавиділа грати на вікнах та входах, фотографії загиблих у коридорі. Нас виводили прощатися з кожним убитим, та церемонія відбувалася біля нашого «офісу»: священник, родичі, тіло загиблого, промова командира... За обідом нам давали вино, а потім кожен продовжував поминки за зачиненими дверима кімнат.

Серед тих, хто приходив улаштуватися до «армії», багато навіть не мали закінченої середньої освіти (для таких було проблемою заповнити свої документи), хтось був судимий і чітко не знав, чого хоче. Постійно когось шукали. Той хворів, той просто квасив, той їздив додому під час роботи. Враження від усього були як від вистави-фарсу. Наша керівничка — та сама капітанша — виявилася вагітною, а її коханець відбував термін за торгівлю зброєю. Про це говорили всі, таємниці не існувало.

У лютому за сніданком випадково дізналися, що вчора вбили нашого заввідділу. Просто тому, що він десь ішов напідпитку й натрапив на козаків, які щось там охороняли. Вони стали вимагати пароль, чоловік закричав, що жодних паролів, тим паче козакам, не казатиме... Ті почали бахкати в повітря — у відповідь полетіли снаряди з українського боку. Накрило нашого шефа, а заодно ще кількох, хто був поруч. Йому дали посмертний орден, нам — вина.

Я пішла. Нас укотре змусили працювати у вихідні, бо хтось вирішив вислужитися перед кимось і за три дні виконати місячний план роботи. У відділі порадилися і вирішили здати фіктивні папери. Мені було байдуже, я написала заяву. Не тому, що

я дуже чесна, просто терпець увірвався. Поки йшла до зупинки, постирала всі робочі номери, обманюючи себе, немовби спогади свої теж витерла. Таке-от дивне сприймання роботи: коли почуваєшся занадто обізнаним і досвідченим для того, що від тебе хочуть. Ані пережите, ані вік не допомагають вдавати із себе дурнішого, ніж ти є. Дивний час, дивні люди, дивні події... Так, я робила це задля своєї родини, та чи варто було? Адже щодня дуже відчувала, як зраджую свої спогади, свій колектив, своє минуле... ■

Аргумент молотка

Станіслав Васін

Зустрів днями колишнього колегу, з яким ще до війни разом працювали на складах мережі супермаркетів «Брусничка». Передаю його роздуми, майже без купюр: «Ти питаєш, як узагалі до такого дійшло? Давай розкажу, як усе це бачу я. Мені 32. Частина свідомого життя — нехай і дитячого — я прожив у Радянському Союзі, з усіма відповідними наслідками. До того ж постійно жив тут, у Макіївці. Україна мені, можна сказати, дісталася в спадок. Я не вантажитиму тебе всіма складнощами життя в кінці 1990-х — на початку 2000-х: тоді було важко всім. Перейдемо відразу до «Бруснички» й України, яка вже «стала на ноги». Два роки тому мені було вже 30, але що я бачив? 15-годинний робочий день із перервою сорок хвилин в роздягальні з пацюками, майже зароблена інвалідність через зірвану навантаженнями спину, 2800 зарплати за суцільну каторгу, — ми ледве зводили кінці з кінцями.

І «Брусничка» — це ще кращий варіант: у всіх інших подібних місцях було значно гірше. До того ж пам'ятаймо, що десь у Києві чи Житомирі сидять і роздумують, мовляв, як усе це «донбаське бидло» в золотих ланцюгах і «спортивках» гребе гроші лопатою на вугільному бізнесі й обкрадає всю країну. А я в цей час майже жєбрак, і поруч кілька сотень таких самих «патріотів», і це тільки в нашій зміні. Далі. Починається Майдан: поступово робота згортається, людей скорочують, поставки буксують. Учорашні раби — це я про себе — стають абсолютно вільними і, як то кажуть, ідуть лісом світ за очі. Добре, коли ще сам здихаєш, але якщо на плечах сім'я, то «любові до країни» стає ще більше. Потинявся по шахтах — так там ще важче, та і їх незабаром теж прикрили.

І ось починається вся ця хвиля за «русскій Донбасс». Що ж бачу я? З одного боку, державу, яка упродовж 23 років планомірно перетворювала мене на бомжа, причому байдуже, з помаранчевим чи біло-блакитним відтінком. З іншого — сцену на площі Леніна, з якої мені абсолютно справедливо говорять, що втрачати такому, як я, уже немає що, тож є шанс почати нове життя і все змінити. Ну і, звичайно, тулять до всього цього і свою політичну нісенітницю, якої я взагалі-то й не слухав. Для мене було важливо почути інше: 10 тис. людей нарешті визнали, що далі так жити не можна, і що я, виявляється, не один, хто на пе-

ріод березня 2014-го перебував уже мало не на межі самогубства, оскільки не бачив жодних перспектив.

Ти приходиш додому, а грошей вистачає на хліб і картоплю, при тому що в кращі часи — до всіх цих майданів і республік — я міг купити собі ще й шматок ковбаси. Це ж не багатство якесь. Де ж тут «гідність», коли голодна донька з докором на тебе дивиться? Тож для початку зробіть із країни не задріпану Сербію 1992-го, а хоча б Литву, а потім уже лізьте в Європу. Натомість люди у вас живуть, як худоба, і далі житимуть, проте всі нібито тільки і мріють, як би заощадили €35 на візу до Парижа...

Словом, коли ти запитуєш, як усе до цього дійшло, то для мене, навпаки, питання в тому, звідки тут ще знайшлися патріоти й чому ти ще не в лавах «деенерівців»? Я ж бо розумію, що не міг залишити сім'ю і сказати їм «живіть, як виїде», але молодь, яка тут усі ці роки тинялася від шахти й до пивної...

Це ж очевидно: треба було 20 років із людьми поводитися нормально, і тоді жодні майдани нікого б не лякали, а може, і не були б потрібні».

На закінчення додам від себе кілька слів. Ідеться про виправдання тих, хто із шахтного або фабричного раба перетворився на крутого «ополченця», який гасає Донецьком на «віджатому» джиші. У цьому випадку я сам пройшов практично всі найважчі виробництва Донецька й Макіївки, але, попри все, зберіг вірність нашій державі, а тому можу з абсолютною впевненістю сказати, що це можливо. Одне лише соціальне середовище не спроможне пояснити всю сукупність тих глибинних процесів, які роками відбувалися на нашій землі. Тому мова про інше. Про практику. Адже одна справа, коли Донбас представлений особою, яка ніколи в житті не тримала в руках нічого важчого, ніж комп'ютерна мишка, і зовсім інша — реальністю робітника, чия думка просто фізично не доходила до високих шарів геополітики, гублячись між ви-

бором рабства на «Конті» та обгризеним пацюками шахтним «тормозком». На моє глибоке переконання, другий ще здатний зрозуміти першого, але перший ніколи не зрозуміє аргументів поту й бруду того, чия рука звикла стискати молоток. І сьогоднішня максима «почуйте Донбас», яка з подачі деяких його «вірних синів» стала клоунським носом, могла б умістити в собі проблему діалогу саме цих «двох», а зовсім не наївні репетування на площі про бажання говорити рідною мовою. ■

Ми збірна

ОНУХ

«А може, просто усиновити якусь іншу збірну?» — написав у Facebook мій приятель, київський філософ Тарас Лютий після поразки національної збірної в матчі з Північною Ірландією, поразки, яка на практиці означала неучасть України в дальших іграх чемпіонату Європи. Рефлекторно і трохи бездумно натиснув картинку , але «золота думка» шанованого філософа не давала мені спокою. Адже, якщо на хвилину замислитись над глибшим сенсом цього твердження, годилося б радше запропонувати, дотримуючись футбольної символіки, ось таку картинку: . Коментуючи Тарасову пропозицію «усиновлення», варто усвідомити, що протягом нашої довгої історії загалом саме нас «усиновляють» інші: чи то силоміць (наші колонізатори), чи то внаслідок вимушеного або обраного життя в діаспорі. То, може, українцям уже пора почати жити в себе й для себе, бути задоволеними собою і мати власну гордість? Це побажання не тільки для спортсменів, а й для нас усіх. Як слушно зауважив формувач складу національної збірної, «у кого було більше бажання, той і переміг», бо нас подолали зневіра в собі й брак волі до перемоги. Але у звинуваченні самих футболістів глузду небагато, вони, зрештою, ані надто кращі, ані надто гірші за інших. Бо ж усі ми спроможні на велику віддачу, якщо для цього створено умови. А могутня воля, зокрема до боротьби, — це результат ретельного процесу виховання в суспільстві, яке саме себе усвідомлює. Причому не тільки свої можливості, а й вади. Підготовка до життя — одна з тих сфер, де серце не має розлучатися з розумом. Якщо підопічні повинні здобувати успіхи, вони мають бути пристосовані до життя в умовах небезпеки, щоб їх не паралізували страх і непевність. Вихованці мають бути оповиті приязню, яка дасть їм змогу збудувати тісний зв'язок зі своїм середовищем, своїм народом і своєю державою. У процесі виховання вони повинні сформувати в собі елементарну переконаність у власній цінності та віру в майбутнє.

Не зазираючи до глибин історії в пошуках добрих прикладів, зіпсуся на приклад наших недавніх суперників німців. Футболісти — чемпіони світу багато років тому ухвалили ретельно вироблену програму формування національної команди й дотримуються того плану з великою рішучістю. Незважаючи на супротивника, грають у власний футбол, згідно зі своїми запровадженими правилами від першої хвилини до останньої. Про них говорять як про добре змащену машину, яка не проймається жалем до себе, зазнавши поразки, і не відчуває ейфорії від перемог. Механізм працює ритмічно, спокійно, а зрештою, і результативно. Уся ця начебто

проста система спирається на тисячі футбольних шкіл, де сотні тисяч німецьких дітей мають змогу передусім із радістю гратися м'ячем, щоб наприкінці можна було вибрати тих, хто забаву перетворить на професію. Гарантія успіху — величезна база, з якої можна вибирати, але й праця, праця і праця. А в Україні всякчас вірять у спеціальні школи для талановитих, нечисленних обдарованих. Спортивні клуби дбають тільки про найліпших: добір, добір, добір. Іншими словами, вірять у модель розвитку суспільства, сперту на нечисленних, рано помічених обранців. Але добір із невеликої сукупності може мати тільки обмежені результати й лише в кількох облюбваних дисциплінах. Економія завдяки зростанню масштабів виробництва має тут свій очевидний вплив, бо, зрештою, людей із видатними талантами небагато.

Нам не треба створювати свої системи, скористаймося з досвіду інших, бо прикладів навколо вдосталь.

За кордоном часто кажуть, що українці — досконалі працівники, і це правда. Українці чудово працюють, але в систе-

ГАРАНТІЯ УСПІХУ — ВЕЛИЧЕЗНА БАЗА, З ЯКОЇ МОЖНА ВИБИРАТИ, АЛЕ Й ПРАЦЯ. А В УКРАЇНІ ВСЯКЧАС ВІРЯТЬ У СПЕЦІАЛЬНІ ШКОЛИ ДЛЯ ТАЛАНОВИТИХ, НЕЧИСЛЕННИХ ОБДАРОВАНИХ

мах, які створили інші і в яких ми є ланками досконало скоординованого процесу. То може бути фабрика, IT-компанія чи спортивний клуб. Отож використовуймо досвід тих, хто вже працював у добре сформованих, продуктивних та ефективних системах. Облишмо шлях, який веде до зневіри, фрустрації, розвитку комплексу меншовартості.

Оскільки слова й надалі становлять незамінний засіб побудови значень і вираження навколишнього світу, вимагаю, щоб наші інтелектуали не вдавалися до творення *bons mots*, гарненьких дотепів на кшталт «А може, просто усиновити якусь іншу збірну?», бо це лише блискучий вираз безпорадності перед, зрештою, традиційною формою людського вираження, якою є спорт. Маю іншу пропозицію: нам самим треба усиновити нашу збірну. Але піду навіть далі: усиновімо самих себе. Роботи нам не забракне. А поки м'яч залишається в грі, пропоную всім щирим любителям футболу скористатися з картинки:

«Український тиждень». Відповідально про країну та світ. Незалежний аналітичний україномовний тижневик суспільно-політичного спрямування, що висвітлює ключові події та проблеми країни. Чітка ідентифікація, позиція, авторська інтонація та стиль. Незалежність від політичних чи бізнес-груп. Об'єктивність і незаангажованість у висвітленні проблем українського суспільства. Когерентне джерело для експертів, політиків, інтелектуалів та культурних діячів у Європі з питань України. Просування принципів свободи слова та незалежності преси. Серед авторів відомі в Україні та світі журналісти, економісти, громадські діячі, мистецтвознавці. Офіційний партнер **The Economist**

Оберіть зручний для вас спосіб передплати:

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку за наведеними реквізитами.
Повідомте адресу доставки за телефоном 067-407-10-96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)

СПЛАТИТИ БАНКІВСЬКОЮ КАРТОЮ:

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

- на 1 міс. – 55 грн
- на 3 міс. – 156 грн
- на 6 міс. – 300 грн
- на 12 міс. – 600 грн

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень»
за індексом 99319

Телефон редакції: 044-351-13-00

Повідомлення	Отримувач платежу ТОВ «Український тиждень»	26009000022321	35392656
		поточний рахунок отримувача	код отримувача
	Назва установи банку	300023	
		МФО банку	
	ПАТ «Укрсоцбанк»		
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	Вид платежу: за передплату на журнал		
	Період:		
Касир		сума, грн	
	Платник (підпис)		

CAMRY

TOYOTA

БЕЗЗАПЕРЕЧНА
ЯПОНСЬКА ДОСКОНАЛІСТЬ

ALWAYS A
BETTER WAY

ЗАВЖДИ КРАЩЕ

ДЕТАЛЬНІШЕ ПРО УМОВИ ПРОДАЖУ ДІЗНАВАЙТЕСЯ В АВТОСАЛОНАХ
ОФІЦІЙНИХ ДИЛЕРІВ TOYOTA

Офіційний дистриб'ютор ПІІ «Тойота-Україна»

www.toyota.ua